MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
TARPTAUTINĖS IR EUROPOS SĄJUNGOS TEISĖS INSTITUTAS

ŠARŪNAS SODONIS
TARPTAUTINĖS ŽMOGAUS TEISIŲ APSAUGOS STUDIJŲ PROGRAMA
TŽTmns1-01

ŽMOGAUS TEISĖS IR SPORTAS

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovė:
Lekt. Dovilė Gailiūtė

Konsultantė:
Doc. dr. Lijana Štarienė

Vilnius, 2012

TURINYS

ĮVADAS 3

1. DISKRIMINACIJA IR NEAPYKANTOS KURSTYMAS 6

1.1. Diskriminacijos ir neapykantos kurstymo samprata 6

1.2. Diskriminacija ir nepakantumas rasės pagrindu 16

1.2.1. Rasizmo apraiškos sporte 16

1.2.2. Priemonės kovojant su rasizmu sporte 21

1.3. Diskriminacija dėl negalios 27

1.3.1. Diskriminacijos dėl negalios pavyzdžiai sporte 27

1.3.2. Rekreacija ir sportas 29

1.4. Diskriminacija lyties pagrindu 33

1.4.1. Moterų diskriminacija sporte 33

1.4.2. Transseksualumas ir jo problematika 36

1.4.3. Transseksualių asmenų diskriminacija sporte 41

1.5. Diskriminacija seksualinės orientacijos pagrindu 43

2. SPORTININKŲ TEISĖS Į PRIVATŲ GYVENIMĄ BEI ŽURNALISTŲ SAVIRAIŠKOS LAISVĖS SANKIRTA 48

2.1. Teisės į privatų ir šeimos gyvenimą bei spaudos laisvės samprata 48

2.2. Sportininkų privataus gyvenimo apsauga 56

IŠVADOS 60

LITERATŪROS SĄRAŠAS 62

Santrauka 75

Summary 76

ĮVADAS

Temos aktualumas ir naujumas. Jungtinių Tautų Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos pirmasis straipsnis skelbia, jog „visi žmonės gimsta laisvi ir lygūs savo orumu ir teisėmis. Jiems yra suteiktas protas ir sąžinė, ir jie turi elgtis vienas su kitu kaip broliai.“[1] Anot Mykolo Romerio universiteto profesoriaus Alfonso Vaišvilos, „žmogaus teisių koncepcija yra vienas fundamentaliausių civilizuotos žmonijos kūrinių, darančių ypač didelį poveikį žmonijos raidai, tad neatsitiktinai nūdienos pasaulyje nėra svarbesnės ir kartu praktikoje populiaresnės idėjos kaip žmogaus teisės ir laisvės.“[2]

Bėgant laikui žmogaus teisės, jų užtikrinimas bei įgyvendinimas apima vis platesnį gyvenimiškų sričių ratą. Didėjantis dėmesys žmogaus teisių apsaugai lemia tai, jog išryškėja vis daugiau praktikoje kylančių probleminių aspektų. Pastebėtina, jog per pastaruosius tris dešimtmečius vis garsiau kalbama apie augantį susirūpinimą žmogaus teisių padėtimi sporto srityje. Lietuvos bei užsienio valstybių pavyzdžiai rodo, jog kitų šalių sportininkams išvykstant rungtyniauti į užsienį susiduriama su rasizmo problema, vis garsiau ir laisviau apie savo seksualinę orientaciją prabylant homoseksualiems asmenims sporte yra matomos homofobijos apraiškos, iki šių dienų nėra pilnai užtikrinamas lygiateisis moterų dalyvavimas sportinėje veikloje, neretai visuomenės smalsumo dėka yra pernelyg kišamasi į privatų garsių atletų gyvenimą. Be to, besivystant medicinos mokslui ir technologijoms naujas teisines problemas kelia transseksualių asmenų teisės sporte, negalią turinčių žmonių padėties persvarstymo poreikis bei įvairūs kiti aspektai.

Didėjantį dėmesį žmogaus teisių apsaugai sporte rodo ir tai, jog reglamentuoti tam tikroms su sportu susijusioms sritims yra priimamos atskirtos konvencijos ir dokumentai. Pavyzdžiui, 1985-aisiais metais Europos Taryba priėmė Europos konvenciją „Dėl brutalaus žiūrovų elgesio per sporto varžybas ir ypač per futbolo rungtynes", kurioje buvo išreikštas susirūpinimas dėl brutalaus žiūrovų elgesio per sporto, ypač per futbolo varžybas, o 2 straipsnio (Konvencijos tikslas) 1 dalyje numatyta, jog „šalys, siekdamos išvengti brutalaus žiūrovų elgesio per futbolo rungtynes ir jį kontroliuoti, įsipareigoja savo atitinkamų konstitucinių normų ribose

1 Jungtinių Tautų Visuotinė žmogaus teisių deklaracija. Generalinės Asamblėjos priimta ir paskelbta 1948 m. gruodžio 10 d. rezoliucija 217 A (III). Valstybės žinios, 2006-06-17, Nr. 68-2497

2 Vaišvila, A. Mesonis, G. Žmogaus teisės ir jų gintis: mokomasis leidinys parengtas pagal Tempus Phare projektą „Valstybės pareigūnų rengimas teisinės sistemos reformai Lietuvoje“. Vilnius: Lietuvos teisės akademijos Leidybos centras, 2000. p. 4.

imtis būtinų veiksmų šios Konvencijos nuostatoms įgyvendinti“.[3] Tais pačiais metais Jungtinėse Tautose buvo priimta Tarptautinė konvencija prieš apartheidą sporte, kurios 2 straipsnis numato, kad „valstybės, šios Konvencijos dalyvės, smerkia apartheidą ir įsipareigoja nedelsiant imtis visų tinkamų priemonių šalinti visų formų apartheido praktiką sporto srityje.“[4]

Vis dėlto, žmogaus teisės bei jų apsaugą sporte vis dar nesusilaukia pakankamo dėmesio. Užsienio teisės mokslininkų darbuose daugiau ar mažiau yra skiriama vietos su žmogaus teisėmis susijusių problemų nagrinėjimui sporte ir su juo susijusiems aspektams, tačiau Lietuvoje šia tema knygos, straipsniai ar kita mokslinė literatūra praktiškai neegzistuoja. Žmogaus teisių ir sporto ryšius bei problemas yra aptaręs Bruce Kidd, diskriminaciją seksualinės orientacijos pagrindu įvairiose srityse, tarp jų ir sporte, nagrinėjo Lee Badgett, nepilnamečių padėtį, socialinę nelygybę sporte bei apie kitas problemas yra rašęs Toronto universiteto profesorius Peter Donnelly. Tuo tarpu mūsų šalies teisės mokslininkai žmogaus teisių ir sporto sąsajų nėra nagrinėję. Tai iš dalies galima paaiškinti tuo, jog Lietuvoje sporto mąstai, lyginant su kitomis valstybėmis, yra pakankamai nedideli. Šis aspektas nulėmė, jog lyginant su kitų valstybių praktika, Lietuvoje su žmogaus teisių problemomis sporte buvo susiduriama gana retai, ar bent jau apie tai nebuvo garsiai kalbama. Vis dėlto, pradėjus lygiuotis į vakarų valstybes, prisiėmus tam tikrus tarptautinius įsipareigojimus bei tobulėjant žmonių teisinei sąmonei, Lietuvoje vis garsiau kalbama apie įvairias su žmogaus teisėmis susijusias problemas. Tai sąlygoja ir didesnį su šiais klausimais susijusių problemų pastebimumą viešajame gyvenime. Tad galima teigti, jog ir mūsų šalyje atsiranda poreikis kalbant apie žmogaus teises apimti vis didesnį įvairių gyvenimo sričių ratą, atskleisti menkiau pastebimas, tačiau ne ką mažiau svarbias problemas. Būtent tai ir bus bandoma padaryti šiame darbe, koncentruojantis į su sportine veikla susijusias žmogaus teisių problemas.

Darbo objektas. Tiesiogiai ir netiesiogiai su sportu susijusioje veikloje kylantys žmogaus teisių pažeidimai.

Darbo tikslas. Identifikuoti ir aptarti su sportine veikla susijusią žmogaus teisių problematiką, išryškinti gilesnio dėmesio ar didesnio mokslinio konsensuso reikalaujančius aspektus, aptarti galimus pokyčius bei pasiūlymus sprendžiant minėtas problemas.

Darbo uždaviniai:

3 Europos konvencija „Dėl brutalaus žiūrovų elgesio per sporto varžybas ir ypač per futbolo rungtynes". Valstybės žinios, 2000-06-30, Nr. 53-1525.

4 Tarptautinė konvencija prieš apartheidą sporte, priimta 1985 m. gruodžio 10 d. Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos rezoliucija Nr. 40/64. Žalimas, D., Žalimienė, S. Tarptautinė žmogaus teisių apsauga: universalūs dokumentai. I tomas. Vilniaus universiteto Teisės fakultetas. Vilnius, registrų centras, 2009. p. 208.

1. Atskleisti neapykantos kurstymo bei diskriminacijos dėl rasės, negalios, lyties bei seksualinės orientacijos sportinėje veikloje kylančias problemas.
2. Įvertinti sportininkų, kaip viešų asmenų statusą, jų teisę į privataus ir šeimos gyvenimo apsaugą, visuomenės norą žinoti įvairias jų asmeninio gyvenimo detales, žiniasklaidos komercinį interesą pateikti tokią informaciją bei žurnalistų spaudos laisvės ribas.
3. Įvertinti sporto, kaip visuomeninio ir socialinio reiškinio galimybės prisidėti prie žmogaus teisių pažeidimų prevencijos bei visuotinio žmogaus teisių skatinimo, išnaudojimą.

Darbo metodai. Analizuojant ir vertinant su žmogaus teisėmis bei sportu susijusius aspektus ir problemas, darbe naudojami istorinis, loginis – analitinis ir lyginamasis metodai.

Istorinis metodas taikomas siekiant atskleisti žmogaus teisių sampratos ir padėties kitimą sportinėje ar su ja susijusioje veikloje, aptarti anksčiau ir dabar vyravusias tendencijas, tam tikrą asmenų padėtį formavusius ir iki šiol formuojančius stereotipus.

Loginis – analitinis metodas taikomas nagrinėjant praktines su žmogaus teisėmis ir sportu susijusias situacijas, atskleidžiant atitinkamų žmogaus teisių turinį bei formuluojant iš to sekančias išvadas ir galimus situacijos sprendimus.

Lyginamasis metodas naudojamas atskleidžiant tam tikrų požiūrių į žmogaus teises skirtumus, taip pat aktualios teisinės praktikos analizei.

Darbo struktūra. Magistro baigiamąjį darbą sudaro įvadas, du skyriai, susidedantys iš atskirų poskyrių bei išvados. Pirmajame skyriuje atskleidžiamos neapykantos kurstymo bei diskriminacijos dėl rasės, negalios, lyties bei seksualinės orientacijos sportinėje veikloje esančios problemos, pateikiami pavyzdžiai, analizuojami aktualūs su tam tikromis žmogaus teisėmis susiję teoriniai klausimai bei teisinė praktika. Antrajame skyriuje siekiama įvertinti sportininkų, kaip viešų asmenų statusą bei visuomenės norą žinoti įvairiais jų asmeninio gyvenimo detales bei žiniasklaidos komercinį interesą pateikti tokią informaciją. Taip pat, remiantis esama teisine praktika, išanalizuoti ir išspręsti minėtu atveju kylančią teisės į privataus ir šeimos gyvenimo apsaugos bei žurnalistų spaudos laisvės susikirtimo problematiką. Darbas baigiamas išvadomis bei apibendrinimais.

1. DISKRIMINACIJA IR NEAPYKANTOS KURSTYMAS

1.1. Diskriminacijos ir neapykantos kurstymo samprata

Nediskriminavimo principas – vienas pagrindinių principų, taikomų siekiant užtikrinti visapusišką asmenų teisinę apsaugą. Šis principas įtvirtintas daugelyje tiek universalių, regioninių, tiek ir nacionalinių teisės aktų, garantuojančių žmogaus teises bei laisves. Universaliu lygmeniu nediskriminavimo principas yra įtvirtintas Jungtinių Tautų Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos (toliau - VŽTD) 2-o straipsnio 1-oje dalyje, kurioje skelbiama, jog „kiekvienas turi teisę naudotis visomis šioje Deklaracijoje paskelbtomis teisėmis ir laisvėmis be jokių skirtumų, pavyzdžiui, dėl rasės, odos spalvos, lyties, kalbos, religijos, politinių ar kitokių įsitikinimų, nacionalinės ar socialinės kilmės, turtinės, gimimo ar kitokios padėties.“ Tarptautiniame pilietinių ir politinių teisių pakto (toliau - TPPTP) 3-ame bei 26-ame straipsniuose teigiama, jog „valstybės, šio Pakto Šalys, įsipareigoja užtikrinti vyrams ir moterims lygias teises naudotis visomis šiame Pakte išvardytomis pilietinėmis ir politinėmis teisėmis“, o „įstatymas turi drausti bet kokią diskriminaciją ir užtikrinti visiems vienodą ir veiksmingą apsaugą nuo diskriminacijos rasės, odos spalvos, lyties, kalbos, religijos, politinių arba kokių nors kitokių pažiūrų, tautinės ar socialinės kilmės, turtinės padėties, gimimo ar kokio nors kito požymio pagrindu.“[5] Taip pat Tarptautinio ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių pakto (toliau - TESKTP) 2-o straipsnio 2-oje dalyje nurodoma, kad „valstybės, šio Pakto Šalys, įsipareigoja užtikrinti, kad šiame Pakte išdėstytos teisės bus įgyvendinamos be jokio diskriminavimo dėl rasės, odos spalvos, lyties, kalbos, religijos, politinių arba kokių nors kitų įsitikinimų, tautybės ar socialinės kilmės, turtinės padėties, gimimo ar dėl kokio nors kito požymio.“[6] Be to, nediskriminavimo principas yra įtvirtintas Jungtinių Tautų konvencijos „Dėl visų formų diskriminacijos panaikinimo moterims" 1-ame straipsnyje,[7] Tarptautinės konvencijos „Dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo" 1-ame straipsnyje,[8] Neįgaliųjų teisių konvencijos 2-ame straipsnyje,[9] Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos 2-ame straipsnyje[10] ir kituose dokumentuose.

5 Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas. Valstybės žinios, 2002-08-02, Nr. 77-3288.

6 Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas. Valstybės žinios, 2002-08-02, Nr. 77-3290.

7 Jungtinių Tautų konvencija „Dėl visų formų diskriminacijos panaikinimo moterims". Valstybės žinios, 1996-03-08, Nr. 21-549.

8 Tarptautinė konvencija „Dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo". Valstybės žinios, 1998-12-09, Nr. 108-2957.

9 Neįgaliųjų teisių konvencija ir jos Fakultatyvus protokolas. Valstybės žinios, 2010-06-19, Nr. 71-3561.

10 Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija. Valstybės žinios, 1995-07-21, Nr. 60-1501.

Europos regione, bene svarbiausias žmogaus teisių apsaugą užtikrinantis dokumentas yra 1950-aisiais metais priimta Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (toliau - EŽTK). Nediskriminavimo principas įtvirtinamas EŽTK 14-ame straipsnyje: „Naudojimasis šioje Konvencijoje nustatytomis teisėmis ir laisvėmis yra užtikrinamas be jokios diskriminacijos dėl asmens lyties, rasės, odos spalvos, kalbos, religijos, politinių ar kitokių pažiūrų, tautinės ar socialinės kilmės, priklausymo tautinei mažumai, nuosavybės, gimimo ar kitais pagrindais.“[11] Be minėtos EŽTK nuostatos, apsauga nuo diskriminacijos yra numatyta Europos socialinės chartijos 27 bei E straipsniuose,[12] Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijos 4 straipsnyje, 6 straipsnio 2 dalyje bei 9 straipsnyje,[13] Europos Tarybos konvencijos dėl veiksmų prieš prekybą žmonėmis 3 straipsnyje[14] ir Europos Tarybos konvencijos dėl teisės susipažinti su oficialiais dokumentais 2 straipsnio 1 dalyje.[15] Apsauga nuo diskriminacijos skatinimo taip pat nustatyta Konvencijos dėl elektroninių nusikaltimų protokole. Iš viso to matyti, jog nediskriminavimo principas užima itin svarbią vietą Europos Tarybos politikoje bei siekyje užtikrinti tinkamą pilietinių, politinių, socialinių bei ekonominių teisių apsaugą. Nediskriminavimo klausimas aiškiai turi lemiamą įtaką formuojant Europos Tarybos rengiamus teisėkūros dokumentus ir laikomas pagrindine laisve, kurią būtina apsaugoti.[16]

Lietuvoje nediskriminavimo principo draudimas visų pirma yra įtvirtintas šalies Konstitucijoje. Jos 29-ajame straipsnyje skelbiama, jog „įstatymui, teismui ir kitoms valstybės institucijoms ar pareigūnams visi asmenys lygūs. Žmogaus teisių negalima varžyti ir teikti jam privilegijų dėl jo lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų pagrindu.“[17] Taip pat Lietuvos Respublikos lygių galimybių įstatyme, kur diskriminacija yra apibrėžiama kaip „tiesioginė ir netiesioginė diskriminacija, priekabiavimas, nurodymas diskriminuoti lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų, amžiaus, lytinės orientacijos, negalios, etninės priklausomybės, religijos pagrindu“[18] bei bei Lietuvos Respublikos moterų ir vyrų lygių galimybių įstatyme, kuriame

11 Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, iš dalies pakeista Protokolais Nr. 11 ir Nr. 14. Valstybės žinios, 2011-12-22, Nr. 156-7390

12 Europos socialinė chartija (pataisyta). Valstybės žinios, 2001-06-08, Nr. 49-1704.

13Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencija. Valstybės žinios, 2000-03-08, Nr. 20-497.

14 Europos Tarybos konvencija dėl veiksmų prieš prekybą žmonėmis. Valstybės žinios, 2012-08-17, Nr. 96-4916.

15 Europos Tarybos konvencija dėl teisės susipažinti su oficialiais dokumentais. Valstybės žinios, 2012-07-19, Nr. 85-4452 .

16 Europos nediskriminavimo teisės vadovas. Europos Sąjungos pagrindinių teisių agentūra, 2010. Europos Taryba, 2010. p. 13.

17 Lietuvos Respublikos Konstitucija. Valstybės Žinios. 1992, Nr. 33-1014.

18 Lietuvos Respublikos lygių galimybių įstatymas. Valstybės žinios. 2003, Nr. 114-5115.

diskriminacija apima tik lyties pagrindą.[19] Vertinant pastarojo įstatymo efektyvumą užtikrinant nediskriminavimo principą, verta paminėti, jog, kaip pastebi doc. dr. Danutė Jočienė, pradžioje minėtas įstatymas pilnai neužtikrino asmenų apsaugos nuo diskriminacijos, kadangi buvo taikomas tik lyties pagrindu. Anot D. Jočienės, „toks siauras įstatymo taikymas prieštaravo Lietuvos Respublikos prisiimtiems tarptautiniams įsipareigojimams – visų pirma 1950 m. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 14 str. nuostatoms, 1966 m. Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto 2 str. reikalavimams, taip pat neatitinka Europos Sąjungos teisėje taikomo *equal treatment* principo aiškinimo ir taikymo tendencijų bei neatitiko 2000 m. gruodžio mėn. Nicoje priimtos ES pagrindinių teisių chartijos 21 straipsnio dvasios bei naujojo Europos žmogaus teisių konvencijos 12 Protokolo, uždraudžiančio bet kokią diskriminaciją, naudojantis bet kokia teise, įtvirtinta valstybės vidaus įstatymuose.“[20] Nuo 2008 m. buvo priimtas minėtas Lygių galimybių įstatymas ir taip išplėstas Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos mandatas. Šiuo metu ši institucija gyventojų skundus nagrinėja visais aukščiau minėtais pagrindais.[21]

Diskriminacijos draudimas yra įtvirtintas ir konkrečiai su sportu susijusiuose dokumentuose. Europos Tarybos priimtos Europos sporto chartijos 4-ame straipsnyje numatyta, kad „nebus leidžiama jokia diskriminacija lyties, rasės, odos spalvos, kalbos, religijos, politinių ar kitokių pažiūrų, gimimo ar kitu statusu, užtikrinant naudojimąsi sporto bazėmis ir dalyvavimą sportinėje veikloje.“[22] O Tarptautinio olimpinio komiteto priimtoje Olimpinėje chartijoje teigiama, jog „bet kokios formos diskriminacija valstybės ar asmens atžvilgiu dėl rasės, religijos, politikos, lyties ar kitu pagrindu yra nesuderinama su dalyvavimu Olimpiniame judėjime.“[23]

Nagrinėjant nediskriminavimo principo turinį atkreiptinas dėmesys, jog yra išskiriamos tiesioginės ir netiesioginės diskriminacijos formos. Tiesioginę diskriminaciją galima apibrėžti kaip „pasyvų arba aktyvų elgesį, kuriuo išreiškiamas žeminimas, niekinimas, teisių ribojimas ar privilegijų teikimas“, o netiesioginę diskriminaciją, kaip „veikimą arba neveikimą, teisės normą arba vertinimo kriterijų, kurie formaliai yra vienodi ir moterims, ir vyrams, bet juos įgyvendinant ar pritaikant, atsiranda faktinis naudojimosi teisėmis ribojimas arba privilegijų, pirmenybės ar

19 Lietuvos Respublikos moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymas. Valstybės žinios. 1998, Nr. 112-3100.

20 Jočienė, D. Nediskriminacijos principo aiškinimas ir taikymas tarptautinėje teisėje bei Europos žmogaus teisių teismo praktikoje. Jočienė, D. Čilinskas, K. Žmogaus teisių apsaugos problemos tarptautinėje ir Lietuvos Respublikos Teisėje. Vilnius: UAB „Petro ofsetas“, 2004. p. 124.

21 Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos puslapis internete. [interaktyvus]. Vilnius, [žiūrėta 2012-06-07]. <www.lygybe.lt/?pageid=4>

22 The European sports charter. Adopted by the Committee of Ministers on 24 September 1992.

23 Olympic Charter. In force as from 8 July 2011. International Olympic Committee, July 2011.

pranašumo teikimas.“[24] Taip pat svarbu išskirti ir pozityvią diskriminaciją, kurią naudojant gali būti siekiama „atkurti lyčių pusiausvyrą politikoje ir darbo rinkoje, naikinti lyčių segregaciją renkantis studijas ir profesijas“.[25] Pavyzdžiui, ji gali pasireikšti per tam tikrų kvotų sudarymą tam, kad atitinkamoje srityje būtų pasiekta lyčių ar kitokia lygybė. Pozityvia diskriminacija yra siekiama teigiamų, visuomenei naudingų tikslų, tad tokio pobūdžio diskriminacija nėra laikoma žmogaus teisių pažeidimu. Tai patvirtina ir prof. dr. Egidijus Jarašiūnas, teigdamas, jog „diskriminacija nelaikomas diferencijuotas teisinis reguliavimas, kai jis taikomas tam tikroms vienodais požymiais pasižyminčioms asmenų grupėms, jeigu tuo siekiama pozityvių, visuomeniškai reikšmingų tikslų.“[26] Tiesa, tokios priemonės turi būti taikomos tik tol, kol yra pasiekiamas užsibrėžtas teisėtas tikslas. Pasiekus faktinę asmenų lygybę minėtos priemonės nebeturėtų būti naudojamos, kadangi kitu atveju jau būtų traktuojamos kaip diskriminacinės.

Svarbu paminėti, kad teisės aktuose įtvirtinti nediskriminavimo pagrindų sąrašai nėra baigtiniai. Pavyzdžiui, Europos Žmogaus Teisių Teismas (toliau – EŽTT) savo praktikoje ne kartą yra pabrėžęs, kad EŽTK 14 straipsnyje įtvirtintas nediskriminavimo pagrindų sąrašas nėra baigtinis. Byloje *Stummer v. Austria* EŽTT yra pasisakęs, jog: „*Nors buvimas kaliniu nėra viena iš priežasčių, aiškiai nurodytų 14 straipsnyje, šiame straipsnyje nurodytas sąrašas nėra baigtinis ir apima „kitus pagrindus", pagal kuriuos asmenys ar asmenų grupės skiriasi vieni nuo kitų.*“[27]

Toks praktikos formavimas yra būtinas, siekiant užtikrinti tinkamą EŽTK įtvirtintų nuostatų įgyvendinimą. Susiaurintas normos aiškinimas bei baigtinio nediskriminavimo pagrindų sąrašo formulavimas neleistų pilnai pasiekti EŽTK tikslų, kadangi valstybės galėtų išvengti atsakomybės dėl diskriminacijos argumentuodamos tuo, jog konkretus pagrindas nebuvo numatytas Konvencijoje. Tai paliktų didžiules spragas teisių užtikrinimo mechanizme, kadangi tam tikros grupės žmonių, išsiskiriančios viena ar kita savybe, teisės liktų neapgintos. Galų gale, visų įmanomų nediskriminavimo pagrindų surašymas veikiau yra utopija, nei praktiškai įgyvendinama užduotis. Savybių gausa, kuriomis pasižymi kiekvienas atskirtas individas bei potenciali galimybė dėl jų patirti diskriminaciją vienoje ar kitoje gyvenimiškoje situacijoje, neleidžia sudaryti baigtinio tokių pagrindų sąrašo ir verčia šią normą aiškinti plačiai.

Be to, paminėtina ir tai, kad EŽTK kontekste nediskriminavimo principas nėra

24 Vidrinskaitė, S. Asmenų lygybės principas: lygiateisiškumas ir lygios galimybės. Jurisprudencija, 2004, t. 56(48); p. 107.

25 Pavilionienė, A.M. Lygios galimybės, kurios pakeitė pasaulį. Pranešimas konferencijoje „Lyčių lygybė: dabartis ir perspektyvos“. Socialinių mokslų studijos, 2010, 1(5). p. 366.

26 Jarašiūnas, E. Asmenų lygybės principas, kaip teisės aktų konstitucingumo matas, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo praktikoje. Jurisprudencija, 2004, t. 52(44). p. 9.

27 *Stummer v. Austria* [GC], no. 37452/02, § 90, ECHR 2011.

savarankiška nuostata. Tam, kad būtų galima savo teises ginti remiantis šiuo straipsniu, būtinas kitas straipsnis, nurodantis, kurioje srityje asmuo ar asmenų grupė patyrė diskriminaciją. Pavyzdžiui, byloje *Jehovas zeugen in Österreich v. Austira* EŽTT pasisakė, kad: „*Konvencijos 14 straipsnis papildo kitas esmines Konvencijos ir jos protokolų nuostatas. Jis neturi savarankiškumo, kadangi jis taikomas tik kartu su kitomis Konvencijos saugomomis teisėmis ir laisvėmis.*“[28]

Tokia EŽTT interpretacija seka iš to, jog, skirtingai nei kitos EŽTK nuostatos, nediskriminavimo principas kalba apie bendrą principą, o ne konkrečios asmens teisės pažeidimą. Šalia nediskriminavimo principo einanti kita teisė leidžia įvertinti visas būtent su ta teise susijusias aplinkybes ir nustatyti, ar tam tikri valstybės ar privačių asmenų veiksmai gali būti pripažinti diskriminaciniais.

Kalbant apie nediskriminavimo principą EŽTK kontekste, svarbu paminėti 2000-aisiais priimtą ir 2005-aisiais įsigaliojusį Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos protokolą Nr. 12. Skirtingai nei Konvencijoje, Protokole įtvirtintas nediskriminavimo principas nėra apribotas EŽTK įtvirtintomis teisėmis, kadangi draudžia diskriminaciją naudojantis bet kokia teise, įtvirtinta valstybės vidaus įstatyme. Apie tai byloja pirmasis Protokolo straipsnis, kurio pirmojoje dalyje numatyta, kad „naudojimasis bet kuria įstatyme įtvirtinta teise yra užtikrinamas be jokios diskriminacijos dėl lyties, rasės, odos spalvos, kalbos, religijos, politinių ar kitokių pažiūrų, tautinės ar socialinės kilmės, priklausimo tautinei mažumai, nuosavybės, gimimo ar kitokios padėties.“ Be to, to paties straipsnio antroje dalyje numatyta, jog „niekas negali būti diskriminuojamas jokios viešosios valdžios nė vienu 1 dalyje paminėtu pagrindu.“[29] Tokiu atveju diskriminacijos draudimas tampa savarankiška norma, kurios įgyvendinimui nereikia greta nurodyti kitos EŽTK esančios teisės. Tai galėtume vertinti kaip platesnį ir kokybiškesnį asmenų teisių užtikrinimą ir apsaugą nuo diskriminacijos, kadangi nėra apsiribojama konkrečiomis dokumente nustatytomis teisėmis. Šiuo metu Protokolą yra ratifikavusios 17, o pasirašiusios dar 20 valstybių. Lietuvos tarp šių valstybių nėra. Manytina, kad siekiant geriau užtikrinti asmenų teises, mūsų šaliai vertėtų prisijungti prie minėto Protokolo, taip dar labiau pagerinant žmogaus teisių įgyvendinimo kokybę.

Aptariant žmogaus teisių, tarp jų ir diskriminacijos sampratą, svarbu atkreipti dėmesį į žmogaus teisių universalumo bei kultūrinio reliatyvizmo teorijas, kadangi jų pagrindu skirtingose pasaulio valstybėse gali susiformuoti nevienodi žmogaus teisių apsaugos standartai. Pripažįstama, jog žmogaus teisės yra universalios, nedalomos, tarpusavyje susijusios ir

28 *Jehovas zeugen in Österreich* v. Austria, no. 27540/05, § 28, ECHR 2012.

29 Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos Protokolas Nr. 12, Roma, 2000 m. lapkričio 4 d.

priklausomos.[30] Todėl jos visiems asmenims yra vienodos ir turėtų būti lygiai prieinamos. Vis dėlto, šis požiūris nėra visiems priimtinas.

Teisės teorijoje žmogaus teisių universalumo bei kultūrinio reliatyvizmo priešprieša yra nagrinėta ne viename teisės mokslininkų darbe. Pavyzdžiui, D. Little'is, kalbėdamas apie žmogaus teises bei kultūrinį reliatyvizmą, pastarąjį apibūdindamas išskiria keturis tokiam požiūriui būdingus aspektus:[31]

1. *Žmogaus teisės yra susijusios su moraliniais įsitikinimais;*
2. *Moraliniai įsitikinimai yra nulemti kultūrinių įsipareigojimų;*
3. *Įsipareigojimai įvairiose kultūrose skiriasi iš esmės;*
4. *Todėl žmogaus teisių interpretacija skirtingose kultūrose turi nesutapti iš esmės.*

Jei remsimės tokiu požiūriu, žmogaus teisių, kaip universalių vertybių supratimas gali atrodyti neįmanomas. Skirtingų kultūrų, tautų, religijų požiūriu, moraliniai įsitikinimai dažnai nėra vienodi, netgi skiriasi iš esmės, todėl jų suderinimas, vieno, visiems bendro katalogo sudarymas, atrodo neįgyvendinama užduotis. Taip mąstant, tam tikra teokratinėse islamiškose valstybėse vyraujanti praktika, kaip moterų teisės į mokslą apribojimas, draudimas vairuoti ar vertimas nešioti burką, dėl skirtingo moralės suvokimo, negali būti kritikuojama primetant tokiomis „vertybėmis" besivadovaujančioms valstybėms vakarietiškas pažiūras. Tokia praktika atrodo ydinga tik žvelgiant iš vakarų pasauliui būdingo žmogaus teisių suvokimo. Ši žmogaus teisių universalumo kritika vadinama „stipriuoju reliatyvizmu." Taip pat galime išskirti ir ne tokią griežtą žmogaus teisių universalumo kritikos formą, vadinamąjį „silpnąjį reliatyvizmą". Anot „silpnojo reliatyvizmo" šalininkų, tam tikros žmogaus teisės yra pripažįstamos kaip universalios, tačiau skiriasi tik tų pamatinių vertybių samprata įvairiose kultūrose. Į tai reikėtų atsižvelgti, kadangi kiekviena kultūra gali atnešti vertingų idėjų kalbant apie tam tikras žmogaus teises. Taip žmogaus teisių samprata būtų tik dar labiau patobulinama.[32]

Kalbant apie žmogaus teisių universalumą, Vienos deklaracijoje ir veiksmų programoje pažymima, jog „visos žmogaus teisės yra universalios, nedalomos ir tarpusavyje priklausomos

30 Jarašiūnas, E., Žiobienė, E., Žalėnienė, I. ir kiti. Žmogaus teisių apsaugos institucijos. Kolektyvinė monografija. Mykolo Romerio universiteto leidybos centras. Vilnius, 2009. p. 87.

31 Petkuvienė, R. Terorizmas kaip žmogaus teisių universalumo neigimo padarinys. Jurisprudencija, 2005, t. 68(60); p. 20.

32 Miliauskaitė, K. Žmogaus teisių dichotomija: universalija ar partikuliarizmas? Jurisprudencija, 2004, t. 54(46). p. 86.

bei susijusios.“[33] Dar stipriau žmogaus teisių universalumą apibūdina Andrew Fagan‘as. Anot jo, „žmogaus teisių doktrina remiasi fundamentaliu filosofiniu teiginiu, jog egzistuoja racionaliai identifikuojama moralinė tvarka, kurios legitimumas yra aukščiau socialinių bei istorinių aplinkybių bei yra tinkamas visiems žmonėms, visur ir visais laikais.“[34]

Literatūroje išskiriami keli faktoriai, kuriais grindžiamas žmogaus teisių universalumo doktrinos pranašumas prieš kultūrinio reliatyvizmo teorijas. Visų pirma, yra pabrėžiama, jog kultūra nėra stagnacinis reiškinys. Ji nuolat keičiasi priklausomai nuo tam tikrų išorinių veiksnių įtakos, maišymosi su kitomis kultūromis. Be to, valstybėse visad yra stengiamasi sukurti tam tikrą vieną bendrą kultūrą. Taip pat svarbu ir tai, jog yra sunku nustatyti, iš kur vis dėlto kyla kultūriniai įsipareigojimai. Kultūra neapima visų joje esančių grupių interesų ir negali atsakyti į visus rūpimus klausimus. Nuolat yra susiduriama su diskusijomis, opozicija tam tikrais klausimas, tad yra neaišku, kuris iš išsakytų požiūrių priklauso kultūros nulemtoms idėjoms. Tad reliatyvizmas iš esmės negali patikimai susitvarkyti su visuomenėje kylančiomis problemomis.[35]

Šie argumentai sutinkami dažniausiai. Tačiau esama ir kitų, galinčių padėti išspręsti šį nesusikalbėjimą. Pastebėtina, jog yra susiformavusi nuomonė, kad moralė kalba apie vertybes, kurios, skirtingai nei faktai ar duomenys, negali būti objektyviai patikrinamos ir įvertinamos. Tam, kad pripažintume žmogaus teises universaliomis, turime surasti objektyvų standartą, kuris padėtų nustatyti pagrindą, kuriuo remiantis galėtume vertinti konkrečius poelgius kaip moralius ar nemoralius. Kitaip tariant, moralė turėtų būti, „racionaliai identifikuojama“. Toks standartas turėtų būti aukščiau filosofinio žmogaus subjektyvumo. Šioje situacijoje nepelnytai yra nurašomas mokslo vaidmuo, konkrečiai, šiuo metu besivystanti moralės mokslo (angl. *science of morality*) kryptis. Neretai teigiama, kad moralinės vertybės nėra faktai, o mokslui būdingas tik faktų tyrinėjimas, todėl mokslas negali atsakyti į moralines dilemas. Tačiau būtent stebėjimu ir informacijos rinkimu grindžiamas metodas ir yra tas kriterijus, kuris leidžia įveikti subjektyvumo problemą. Be to, kaip teigia amerikiečių mokslininkas Samas Harrisas, moralinės vertybės taip pat yra faktai – faktai apie sąmoningų būtybių gerbūvį ir klestėjimą.[36] Kitaip tariant, įsitikinimai turėtų būti grįsti mokslo ir logikos, bet ne emocijų, autoritetų, tradicijų ar religinių dogmų pagrindu.

33 Vienna declaration and programme of action. United Nations General Assembly, World conference on human rights. Vienna, 14-25 June 1993.

34 Fagan, A. Human Rights. University of Essex, 2005. Internet Encyclopedia of Philosophy. [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-06-08]: <http://www.iep.utm.edu/hum-rts/>

35 Miliauskaitė, K.. *supra* note 32. p. 89-90.

36 Harris, S. „The Moral Landscape: How Science Can Determine Human Values“. New York [N.Y.] [etc.] : Free Press, c2010.

Teisininkė, Mykolo Romerio universiteto profesorė Birutė Pranevičienė rašo: „*Kitaip tariant, praktiškai visos vertybės tampa santykinės, štai, kad ir praktiškai nekvestionuojama žmogaus teisė į gyvybę kai kuriais atvejais taip pat nėra absoliuti: leidžiama būtinoji gintis, daugelyje Vakarų Europos šalių legalizuotas nėštumo nutraukimas, kai kuriose valstybėse vis dar taikoma mirties bausmė, keletoje Europos valstybių jau įteisinta ir eutanazija. Būtinoji gintis nėra smerkiama moralės normų, o kiti mūsų išvardyti teisės į gyvybę pažeidimai nesuderinami su moralės normomis. Kiekvienas protingas žmogus suvokia – gyvenimas yra vienas išdidžiausių gėrių, kurį reikia saugoti ir puoselėti. Kyla klausimas, kodėl vis daugėja pasisakančių už laisvę pasirinkti mirtį bei siūlančių mirtį kitiems? Kalbant apie eutanaziją, reikia pripažinti, kad ji, be abejo, sumažins gydymo išlaidas, ir, apskritai, vienu veiksmu išspręs beviltiško ligonio problemą. Taip, kaip, pavyzdžiui, išsprendžiama problema su nusenusiais ar sunkiai sergančiais naminiais gyvūnais. Tačiau ar tokia pažiūra nepamina žmogaus orumo, nenuvertina paties žmogaus, neprieštarauja moralės nuostatoms?*“[37]

Šiuo atveju yra painiojamos „moralės“ ir „moralės suvokimo“ sąvokos. Autoriaus nuomone, moralę turėtume apibūdinti kaip atskirai nuo žmogaus suvokimo, susiformavusių papročių, tradicijų ar socialinių normų egzistuojančius faktus. Tuo tarpu „moralės suvokimas“ yra tai, kaip moralę suvokia tam tikra žmonių grupė ar atskiras individas. Šis suvokimas ir yra tai, apie ką kalba kultūrinio reliatyvizmo atstovai. Jis gali būti nulemtas kultūrinių, religinių ar kitokių veiksnių ir pats savaime implikuoja subjektyvumo elementą. Moralinio suvokimo pavyzdžiu galėtų būti pažodiniu Biblijos suvokimu paremtas nusistatymas prieš homoseksualius asmenis. Tačiau gamtos, medicinos, psichologijos, genetikos ir kiti mokslai mums rodo, kad homoseksualumas yra tokia pati seksualinės orientacijos forma, kaip ir heteroseksualumas. Turime objektyvų, stebėjimais, tyrimais ir faktais paremtą, nuo subjektyvaus žmogaus požiūrio nepriklausomą pagrindą teigti, kad diskriminacija ir nepakantumas gėjų ir lesbiečių atžvilgiu yra amoralus. Kalbos, apie skirtingų kultūrų, tradicijų, religijų ar kitaip suformuotą suvokimą paprasčiausiai netenka prasmės. Kad ir koks būtų subjektyvus individo ar visuomenė moralės suvokimas šiuo klausimu, jis neturi rimto pagrindo, kuriuo galėtų pagrįsti homoseksualių asmenų teisių suvaržymą. Tam pritaria ir daugiau garsių savo srities mokslininkų, pavyzdžiui, amerikiečių fizikas, kosmologas Lawrence‘as Krauss‘as ar biologas Jerry‘s Coyne‘as[38]. Daugiau problemų gali kelti tokie jautrūs klausimai, kaip abortas ar eutanazija. Tačiau ir šiuo atveju,

37 Pranevičienė, B. Utilitarizmo įtaka žmogaus teisių sistemai. Jurisprudencija, Mokslo darbai. 2008 4(106). p. 40

38 Coyne, J. Baggini vs. Krauss on science, philosophy, and morality. [interaktyvus]. 2012-09-09 [žiūrėta 2012-11-02]. <http://whyevolutionistrue.wordpress.com/2012/09/09/baggini-vs-krauss-on-science-philosophy-and-morality/>

nemažai medicininių ir kitų argumentų leidžia teigti, kad abortas nėra tokia moralinė blogybė, kaip kartais ją bandoma pavaizduoti. Galime racionaliai įvertinti situaciją, į kurią pateks naujai pasaulį išvydęs kūdikis, galime bent apytikriai nustatyti, kada pradeda formuotis jo nervų sistema, kada jis pradeda jausti skausmą, pasakyti, ar jis turi sąmonę, įvertinti grėsmę moters sveikatai ir gyvybei, netgi numatyti, ar kūdikis gims su tam tikromis genetinėmis ligomis ar anomalijomis. Šie ir kiti kriterijai yra nepriklausomi nuo žmogaus emocijų ar individualių filosofinių pamąstymų, kuriais dažniausiai yra remiamasi šioje diskusijoje. Objektyviai įvertinę visas aplinkybes, galime pripažinti, jog vargu, ar visiškas abortų draudimas, kurio vis dar yra siekiama tam tikrose valstybėse (pvz., Lenkijoje), yra morali praktika. Be to, racionalus požiūris šiuose jautriuose klausimuose, skirtingai nei emocinis, teologinis ir pan., neteigia, jog kitoks pasirinkimas visais atvejais bus moraliai neteisingas. Jis parodo, kad tam tikrais atvejais abortas nėra amoralus, tačiau neparodo, kad aborto nedarymas visais atvejais yra amoralus ar bent jau nesveikintinas. Aišku, tai jokiu būdu nereiškia, jog mokslas tuojau pat išspręs visas nūdienos žmogaus teisių problemas, tačiau akivaizdu, kad objektyvesnio kriterijaus tiesiog neturime. Be to, tai, kad tam tikri kultūriniai stereotipai bei vertybiniai suvokimai vis labiau nyksta ir yra pereinama prie bendražmogiškojo vertybinio pagrindo, rodo ir praktika. Vis daugiau valstybių, nepaisant stipraus religinių ir kitokių bendruomenių spaudimo, įteisina homoseksualių asmenų santuokas, o mažiau išsivysčiusios ir todėl labiau kultūrinio suvokimo veikiamos valstybės žingsnis po žingsnio šalina iš savo teisinės bazės taip vadinamus sodomijos įstatymus.[39] Reikia pabrėžti, jog, skirtingai nei kartais manoma, tokie pokyčiai ateina ne iš kultūros ar religijos vidaus, bet iš išorinių šaltinių, tiesiogiai susijusių su racionaliu pažinimu. Iš kitos pusės, vis dar matomas ir kitoks požiūris, kuomet tam tikrų įstatymų priėmimas yra grindžiamas kultūrinėmis ar religinėmis moralinėmis vertybėmis, kas neretai kelia tiesiog pragaištingas situacijas. Vienas geriausių to pavyzdžių, vadinamasis Ugandos „Kill the Gays“ įstatymas, kurio pirminiame projekte tam tikrais atvejais (pavyzdžiui, už pakartotinius „nusižengimus“) buvo numatytos net mirties bausmės. Ir nors minėtos priemonės buvo atsisakyta, tikimasi, kad minėtas įstatymas, nepaisant didelio vakarų valstybių spaudimo, įsigalios dar iki 2012-ųjų pabaigos, jame numatant įkalinimą iki gyvos galvos, baudžiamąją atsakomybė asmenims, kurie, žinodami apie tam tikro asmens „netinkamą“ seksualinę orientaciją, apie tai nepranešė reikiamoms institucijoms, asmenims, „skatinantiems“ homoseksualumą ir pan.[40] Nuomonė, jog mokslas negali pasakyti

39 Žr. pvz. Malawi suspends laws against homosexual relationships. *BBC* [interaktyvus]. 2012-11-05 [žiūrėta 2012-11- 07]. <www.bbc.co.uk/news/world-africa-20209802>

40 Uganda to pass anti-gay law as 'Christmas gift'. *BBC* [interaktyvus]. 2012-11-13 [žiūrėta 2012-11-15]. <www.bbc.co.uk/news/world-africa-20318436>

nieko, kas suteiktų pagrindą smerkti tokius ar kitus nežmoniškus įstatymus ir praktikas yra paprasčiausia iliuzija.

Galiausiai, aptariant diskriminacijos draudimo principą, reikia išskirti ir artimai su juo susijusį neapykantos kurstymą, kadangi dažniausiai jis pasireiškia tais pačiais pagrindais, kaip ir diskriminacija. Neapykantos kurstymas (angl. *hate speech*) yra apibrėžiamas kaip „viešas skleidimas (žodžiu, raštu) informacijos (idėjų, nuomonių, žinomai neteisingų faktų), kuria tyčiojamasi, niekinama, skatinama neapykanta, kurstoma diskriminuoti, smurtauti, fiziškai susidoroti su žmonių grupe ar jai priklausančiu asmeniu dėl lyties, seksualinės orientacijos, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimo ar pažiūrų. Tokio pobūdžio informacija paprastai sukelia įtampą visuomenėje, nepakantumą kitiems nei daugumos bruožams ir taip kliudo taikiam žmonių sugyvenimui, kuria konfliktams palankią terpę.“[41] Kartu šie du aspektai yra bene dažniausiai pasitaikančios ir labiausiai visuomenėje matomos su žmogaus teisėmis susijusios problemos.

Apibendrinant galime pateikti bendrą diskriminacijos apibrėžimą, atitinkantį visas aukščiau minėtų dokumentų ir teisės aktų nuostatas, suformuluotą Jungtinių Tautų žmogaus teisių komiteto. Anot jo, diskriminacija yra „bet kokių skirtumų, išimčių, apribojimų darymas ar pranašumo teikimas, pagrįstas bet kuriuo iš pagrindų, tokių kaip rasė, odos spalva, lytis, kalba, religija, politiniai ar kitokie įsitikinimai, tautinė ar socialinė kilmė, nuosavybė, gimimo ar kitas statusas, siekiant panaikinti ar susilpninti pripažinimą, mėgavimąsi ar naudojimąsi teisėmis, visų asmenų lygiais pagrindais, visomis teisėmis ir laisvėmis; arba sukeliant tokias pasekmes.“[42] Galime išskirti tiesioginės, netiesioginės bei pozityvios diskriminacijos formas, iš kurių tik pastaroji nėra laikytina žmogaus teisių pažeidimu. Taip pat galėtume konstatuoti, jog nediskriminavimo principo apsauga neturėtų priklausyti nuo skirtingų valstybių ar asmenų kultūrinio, religinio ar kitokio suvokimo. Be to pastebėtina, kad su nediskriminavimo principu labai glaudžiai yra susijęs neapykantos kurstymas, neretai einantis greta diskriminacijos apraiškų.

41 Bitiukova, N. Neapykantos kurstymas Lietuvoje: dažniausiai užduodami klausimai. Informacinis vadovas. Žmogaus teisių stebėjimo institutas. p. 5. [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-06-08] <http://www.hrmi.lt/uploaded/PDF%20dokai/Neapykantos_kurstymas_DUK_20110629.pdf>

42 Gumbrevičiūtė-Kuzminskienė, D. Tiesioginės diskriminacijos samprata pagal rasių lygybės , užimtumo lygybės ir lyčių lygybės direktyvas. Socialinių mokslų studijos, 2010, 3(7). p. 332.

1.2. Diskriminacija ir nepakantumas rasės pagrindu

1.2.1. Rasizmo apraiškos sporte

Klasikinis rasinės diskriminacijos apibrėžimas yra pateikiamas Tarptautinėje konvencijoje „Dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo". Jos 1-ajame straipsnyje įtvirtinta, jog rasinė diskriminacija reiškia „kokių nors skirtumų, išimčių, apribojimų darymą ar pranašumo teikimą, pagrįstą rasės, odos spalvos, giminės, tautybės ar etninės kilmės požymiais, siekiant panaikinti arba apriboti pripažintas žmogaus teises ir pagrindines laisves ir neleisti vienodai naudotis jomis arba jas realizuoti politinėje, ekonominėje, socialinėje, kultūrinėje ar kurioje kitoje visuomenės gyvenimo srityje.“[43] Pats rasizmo terminas yra apibūdinamas kaip „įsitikinimų sistema ar doktrina, kuri teigia, kad įgimti biologiniai skirtumai tarp žmonių rasių lemia kultūrinius ar individualius pasiekimus - iš ko seka išvada, kad viena rasė yra aukštesnė kitos rasės atžvilgiu ir kad aukštesnioji rasė turi teisę valdyti žemesniąją.“[44]

Rasinę diskriminaciją galėtume įvardinti kaip vieną opiausių su pamatinėmis žmogaus teisėmis susijusių problemų, turinčią gilias šaknis žmonijos istorijoje, kuriai šiuo metu yra skiriamas itin didelis dėmesys. Sporte rasizmo apraiškų galime įžvelgti jau nuo seno. Vienos jų tapo grynai negatyviais atspindžiais, tuo tarpu kitos iki šiol prisimenamos kaip simbolis, kuomet sporto pagalba yra sudrebinamas ne tik atskirų žmonių sąmonėje įsišaknijęs požiūris, bet ir visa, kraupi valstybės politika. Vienas jų - juodaodžio amerikiečių atleto Jessey Owenso pasirodymas 1936 m. Berlyno Olimpinėse žaidynėse, kurias nacių lyderis Adolfas Hitleris norėjo panaudoti kaip „arijų rasės“ idėjos demonstravimą.[45] Vis dėlto, net ir dabar rasistinis požiūris yra gajus tiek sporte, tiek kitose visuomeninėse srityse. Bene labiausiai tai pastebima futbole, ypatingai nuo devinto praėjusio amžiaus dešimtmečio, kuomet Belgijoje, Prancūzijoje, Vokietijoje, Nyderlanduose ir Jungtinėje Karalystėje išaugo aukštos klasės juodaodžių futbolininkų skaičius, kas rungtynių metu paskatino nemažą išpuolių skaičių iš žiūrovų pusės.[46] Tai, kad futbolas yra viena labiausiai rasizmo persmelktų sporto šakų rodo ir įvairių federacijų pareiškimai apie

43 Tarptautinė konvencija „Dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo". Valstybės žinios, 1998-12-09, Nr. 108-2957.

44 Lietuvos žmogaus teisių centras. Mano teisės: žmogaus teisių svetainė. Rasizmas ir ksenofobija. [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-06-08]. <http://www.manoteises.lt/index.php?lang=1&sid=490>

45 Plačiau žr. Bachrach, Susan D.. The Nazi Olympics: Berlin 1936. Little Brown & Co. 2000.

46 Racism, ethnic discrimination and exclusion of migrants and minorities in sport: A comparative overview of the situation in the European Union. European Union Agency for Fundamental Rights. October, 2010. p. 10.

žinomus rasizmo atvejus, jų dažnumą bei pobūdį:[47]

Lentelė: Europos ir tarptautinių sporto asociacijų pareiškimai apie jų turimą informaciją, susijusią su rasizmo ir diskriminacijos atvejais

Sporto šaka	Kuruojanti organizacija	Rasizmo apraiškos
Krepšinis	Tarptautinė krepšinio federacija (FIBA Europe)	„Negavo nė vieno su šia problema susijusio pranešimo.“
Dviračių sportas	Europos dviračių sporto sąjunga (UEC)	„Minėtos problemos, laimei, dviračių sporte neegzistuoja.“
Futbolas	Tarptautinė Asocijuoto Futbolo Federacija (FIFA)	„FIFA jau kuris laikas yra žinoma ši problema, tačiau pastarojo meto įvykiai, ypatingai Europoje, privertė imtis greitų ir suderintų priemonių kovojant su rasizmu. (FIFA pranešimas, ‘FIFA prieš rasizmą’ Gegužės 11, 2007).
	Europos futbolo federacijų asociacija (UEFA)	„Visuomenėje kylančios problemos persikelia ir į futbolą. UEFA tikslas yra kovoti su šiomis giliai įsišaknijusiomis problemomis, į tai kuo labiau įtraukiant futbolo pasaulį.“
Rankinis	Europos rankinio federacija (EHF)	„Politinės nacionalizmo apraiškos yra juntamos ir rankinyje.“
Ledo ritulys	Tarptautinė ledo ritulio federacija (IIHF)	„Pasitaikė tik vienetinių atvejų“
Slidinėjimas	Tarptautinė slidinėjimo federacija (FIS)	„Nebuvo žinoma ar pranešta apie incidentus, susijusius su rasizmu, ksenofobija ar kitaip liečiančius netolerancją.“

47 *Ibid.* p. 18.

Tenisas	Europos teniso asociacija	„Šie klausimai nesudaro problemų Europos tenise“
Tinklinis	Europos tinklinio konfederacija (CEV)	„Negavome jokios informacijos nė iš vienos federacijos narės, susijusios su rasizmu, etnine diskriminacija ar kitomis problemomis“

Tai, kad rasizmas sporte, ir ypač futbole, iki šiol yra didelio mąsto problema, rodo ir paskutinis Lenkijoje ir Ukrainoje vykęs Europos futbolo čempionatas. Rasistinių išpuolių pavojumi buvo susirūpinta dar prieš patį renginį. Iki pirmenybių pradžios likus mažiau nei dviem savaitėms, televizijos kanalas BBC paviešino dokumentinius kadrus, pavadintus „Neapykantos stadionai“, kuriuose matyti aistruolių fašistiniai gestai, girdėti rasistiniai bei antisemitiniai šūkiai.[48] Išvydęs šį filmą, buvęs Anglijos, rinktinės gynėjas, juodaodis Solas Campbellas sakė: *„Likite namie ir stebėkite futbolą per televizorių. Nerizikuokite, nes galite grįžti karste. Manau, kad UEFA padarė klaidą suteikdama teisę čempionatą rengti tokioms šalims kaip Lenkija bei Ukraina.“*[49]

Incidentų neišvengta ir per patį čempionatą. Atviros treniruotės metu Krokuvoje buvo tyčiojamasi iš juodaodžių Nyderlandų komandos futbolininkų,[50] Kroatijos rinktinės sirgaliai per mačą su Italija Poznanėje į varžovų ekipos puolėją juodaodį Mario Balotelli iš tribūnų svaidė bananus.[51] Tas pats Balotelli buvo užgauliojamas rungtynėse su Ispanijos rinktine, kuomet apie 200 ispanų sirgalių imitavo beždžiones mėgdžiojančius garsus, skirtus šiam sportininkui.[52] Ir tai yra tik dalis rasizmo apraiškų, 2012-aisiais vykusiame viename didžiausių ir svarbiausių pasaulio sporto renginių. Beje, pažymėtina, jog minėtasis Mario Balotelli, neapsikentęs futbole dažnai sutinkamo rasizmo prieš čempionatą pareiškė: *„Jei kas nors į mane mes bananą, aš pasiruošęs net sėsti į kalėjimą už žmogžudystę. Dabar 2012 metai ir tai netoleruotina.“*[53]

48 Eurofootbal.lt informacija. BBC filme pasakoja apie rasizmą ir antisemitizmą Lenkijos ir Ukrainos stadionuose. *Delfi* [interaktyvus]. Vilnius, 2012-05-31 [žiūrėta 2012-06- 09]. <http://sportas.delfi.lt/uefa2012/bbc-filme-pasakoja-apie-rasizma-ir-antisemitizma-lenkijos-ir-ukrainos-stadionuose.d?id=58828273>

49 *Ibid.*

50 Atviroje treniruotėje - rasistiniai šūkiai Nyderlandų rinktinės narių atžvilgiu. *Eurofootball.lt* [interaktyvus]. Vilnius, 2012-06-06 [žiūrėta 2012-06-09]. <www.eurofootball.lt/nw_index.php?page=nw_news&id=27422>

51 Kroatijos rinktinės fanai į M.Balotelli svaidė bananus. *Eurofootball.lt* [interaktyvus]. Vilnius, 2012-06-15 [žiūrėta 2012-06-16]. <www.eurofootball.lt/nw_index.php?page=nw_news&id=27550>

52 UEFA tirs rasistinius išpuolius prieš M. Balotelli ir G. Selassie. *Eurofootball.lt* [interaktyvus]. Vilnius, 2012-06-12 [žiūrėta 2012-06-16]. <www.eurofootball.lt/nw_index.php?page=nw_news&id=27499>

53 Europos čempionato metu M.Balotelli ketina duoti atkirtį visiems rasistams. *Eurofootball.lt* [interaktyvus].

Panašių incidentų yra pasitaikę ir Lietuvoje. Vienas pirmųjų atvejų, kuomet mūsų šalyje buvo atkreiptas dėmesys į rasistinio pobūdžio pažeidimus įvyko 2005-aisiais metais Klaipėdoje. Rungtynių „Atlantas" – „Šiauliai" metu šeimininkų komandos sirgaliai rasistiniais šūkiais įžeidinėjo „Šiaulių" ekipos žaidėją Amaro Atigbiolaye.[54] Bene didžiausias skandalas, susijęs su rasizmu sporte, mūsų šalyje įvyko 2007-aisiais metais Kaune vykusiose Euro-2008 atrankos rungtynėse Lietuva – Prancūzija. Lietuvos sirgaliai išskleidė rasistinį plakatą, kuriame buvo pavaizduoti Afrikos kontūrai, nudažyti Prancūzijos vėliavos spalvomis ir pridėtas užrašas „Bienvenue en Europe" („Sveiki atvykę į Europą").[55] Išnagrinėjusi situaciją, UEFA drausmės komisija už šį sirgalių veiksmą Lietuvos futbolo federacijai skyrė 30 000 litų baudą.[56]

Tačiau sirgalių ar atskirų žaidėjų pasisakymais rasistinės problemos sporte nesibaigia. Ypatingą susirūpinimą kelia rasizmo apraiškos aukštus postus užimančių ir tam tikrų sporto šakų veiklą koordinuojančių asmenų požiūris. Anot spaudos pranešimų, 2011 metais Prancūzijoje kilo skandalas, kuomet Prancūzijos futbolo federacija slapta sutarė, kad nuo šiol juodaodžiai ir arabų kilmės žaidėjai nuo 12-13 metų futbolo mokyklose negalės sudaryti daugiau kaip 30 procentų visų sportininkų. Kalbėta, kad su šiomis kvotomis yra susijęs ir Prancūzijos rinktinės strategas Laurentas Blancas.[57] Dar akivaizdesnis rasizmo atvejis buvo užfiksuotas Lietuvoje. 2008-aisiais metais duotame interviu Lietuvos krepšinio federacijos prezidentas Vladas Garastas paklaustas, ar mano, kad Kauno „Žalgirio“ krepšinio klubas neugdo jaunų žaidėjų, pareiškė: *„Neugdo, kas ten ką ugdo, juodašikniai žaidžia. Kur Kalnietis, kur Andriuškevičius? Pasėdi ant suolo, ir nėra. Ką, jūs nesuprantat, kas vyksta? Viskas sukurta aplink tuos užsieniečius. Pernai buvo penki užsieniečiai, kur jie yra? Kiekvienais metais keičia žaidėjus. Jei neturi branduolio iš 5–6 žaidėjų, nieko nebus. Nepripirksit kiekvienais metais žaidėjų. Atvažiuokit čia ir pakalbėsim. Kalbat kažkokias nesąmones. Dėl to „Žalgiris“ ir prieina prie bankroto, kad jį supa tokie žmonės kaip jūs. Jei jums taip viskas blogai atrodo, paremkite kokiu milijonu iš savo algos „Žalgirį“. Atverkite akis ir pažiūrėkite, kas čia dedasi toj padangėj.“*[58]

Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 170 straipsnio (kurstymas prieš bet kokios

---

Vilnius, 2012-05-30 [žiūrėta 2012-06-09]. <www.eurofootball.lt/nw_index.php?page=nw_news&id=27298>

54 Lietuvos klubai įspėti dėl rasistinių išpuolių. *Eurofootball.lt* [interaktyvus]. Vilnius, 2005-05-11 [žiūrėta 2012-06-09]. <http://eurofootball.lt/nw_index.php?page=nw_news&id=2991>

55 LFF ir Lietuvos fanams gresia sankcijos dėl plakato. *Eurofootball.lt* [interaktyvus]. Vilnius, 2007-03-26 [žiūrėta 2012-06-09]. <http://www.eurofootball.lt/nw_index.php?page=nw_news&id=9252>

56 Aistruolių plakatas futbolo federacijai kainuos 30 tūkst. litų. *Alfa.lt* [interaktyvus]. Vilnius, 2007-06-08 [žiūrėta 2012-06-09].< http://www.alfa.lt/straipsnis/139807>

57 Prancūzijos futbolo vadovai neigia rasistinių kvotų egzistavimą. *Eurofootball.lt* [interaktyvus]. Vilnius, 2011-04-30 [žiūrėta 2012-06-09]. <www.eurofootball.lt/nw_index.php?page=nw_news&id=23596>

58 Garasto kalbose – rasizmo apraiškos. *15min.lt* [interaktyvus]. Vilnius, 2008-10-27 [žiūrėta 2012-06-09]. <http://www.15min.lt/naujiena/sportas/krepsinis/garasto-kalbose-rasizmo-apraiskos-23-12156>

tautos, rasės, etninę, religinę ar kitokią žmonių grupę) antroji dalis aiškiai numato, jog „tas, kas viešai tyčiojosi, niekino, skatino neapykantą ar kurstė diskriminuoti žmonių grupę ar jai priklausantį asmenį dėl lyties, seksualinės orientacijos, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų, baudžiamas bauda arba laisvės apribojimu, arba areštu, arba laisvės atėmimu iki dvejų metų.“[59] Paradoksas, tačiau tokie aukštą postą krepšinyje užimančio asmens vieši pareiškimai nesulaukė atitinkamos valstybinių institucijų reakcijos. Generalinės prokuratūros Specialiųjų tyrimų skyriaus prokuroras priėmė nutarimą nutraukti ikiteisminį tyrimą. Toks sprendimas buvo grįstas tuo, jog žurnalistas nors ir prisistatė, bet neįspėjo pašnekovo, kad jų pokalbis įrašinėjamas ir ketinamas skelbti viešai. Tai, neva, „leido V. Garastui susidaryti klaidingą įspūdį, jog žurnalistas domisi jo asmenine nuomone apie jaunų žaidėjų ugdymą, todėl neapgalvojęs jis parodė savo nepasitenkinimą atskirų sportininkų žaidimu. Ikiteisminio tyrimo metu taip pat nustatyta, kad nepagarbi nuomonė pareikšta ne prieš juodaodžių žmonių grupę, bet vertinant dviejų konkrečių „Žalgirio“ žaidėjų žaidimą. Dėl šių priežasčių V. Garasto pasisakymas nelaikytas sąmoningai – tyčia ir tikslingai – nukreiptu pareiškimu viešai pažeminti, paniekinti, tyčiotis ir kurstyti neapykantą prieš juodaodžius vien dėl to, kad jie priklauso šiai rasei.“[60] Sprendimas atrodo mažų mažiausiai nelogiškas ir kritikuotinas. Kyla klausimas, kokiu dar tikslu žurnalistas gali kreiptis į asmenį norėdamas išsiaiškinti jo nuomonę tam tikrais klausimais, jei ne po to paskelbti ją žiniasklaidos priemonėse? Taip pat nesuprantama, kaip frazė „juodašikniai“ gali neįžeisti kitų juodaodžių asmenų ir būti „pareikšta ne prieš juodaodžių žmonių grupę, bet vertinant 2 konkrečių „Žalgirio“ žaidėjų žaidimą.“ Tai veikiau rodo bendrą nepasitenkinimą tendencija, jog užsieniečiai komandoje jau kuris laikas užima dominuojantį vaidmenį. Sunku suvokti, kaip akivaizdūs pažeidimai teisinėje valstybėje yra pražiūrimi pro pirštus remiantis labai jau keistomis ir lanksčiomis formuluotėmis. Remiantis tokia logika, užtenka pasakyti, jog dėl interviu paskambinęs žurnalistas neįspėjo asmens apie tai, kad pokalbis yra įrašomas arba remtis tuo, jog abstrakčią frazę pritaikei ne atsižvelgdamas į visą žmonių grupę, o į tam tikrus konkrečius individus, ir gali keliauti laisvas. Manytina, jog šioje situacijoje buvo netinkamai įvertintos aplinkybės, ko pasekoje nebuvo užtikrinta asmenų teisių apsauga. Belieka tikėtis, jog ateityje vertinant panašias situacijas, atitinkamos valstybės institucijos savo darbą atliks kokybiškiau ir panašūs atvejai nebepasikartos.

Apžvelgus rasizmo apraiškas sporte galima konstatuoti, jog dažniausiai su šia problema yra susiduriama futbolo pasaulyje. Itin didelį susirūpinimą šiuo klausimu kelia atvejai, kai

59 Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. Valstybės žinios. 2000, Nr. 89-2741.

60 V. Garastas rasinės neapykantos nekurstė. *15min.lt* [interaktyvus]. Vilnius, 2008-11-10 [žiūrėta 2012-06-10]. <http://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/v.garastas-rasines-neapykantos-nekurste-56-14080>

rasistinius pareiškimus išsako aukštas pareigas sporto organizacijose užimantys asmenys, kurie kaip tik turėtų dėti pastangas, siekiant pažaboti minėtą problemą. Dar labiau nerimą kelią situacijos, kai akivaizdžiai rasistinius pareiškimus išsakę asmenys lieka nenubausti dėka atitinkamų institucijų valios trūkumo ar akivaizdžiai netinkamo situacijos įvertinimo. Tokie sprendimai yra nesuprantami teisinėje valstybėje bei visiškai prasilenkia su siekiu kovoti prieš rasistinio pobūdžio apraiškas bei skatinti visuomenės sąmoningumą žmogaus teisių srityje. Darytina išvada, jog šioje srityje Lietuvoje vis dar matomos aiškios spragos, kurias ateityje reikėtų šalinti.

1.2.2. Priemonės kovojant su rasizmu sporte

Diskriminacijos dėl žmogaus rasės sporte problemos išskirtinumą rodo ir tai, jog šiai sričiai ir joje susiklostančioms problemoms yra skiriamas atskiras dėmesys ne tik vidiniame ar nacionaliniame, bet ir tarptautiniame lygmenyje. Iki Lisabonos sutarties įsigaliojimo 2009-aisiais metais, Europos Sąjungos sporto politika Sutartyse neturėjo aiškaus kompetencijos pagrindo.[61] Tačiau dabar minėtos sutarties 2e straipsnio e punkte yra numatyta, jog viena iš sričių, kurioje Sąjungos kompetencijai priklauso remti, koordinuoti ar papildyti valstybių narių veiksmus, yra būtent sportas.[62] Vis dėlto, priemonių, kovoje su rasizmu sporte Europos Sąjunga bandė imtis dar iki šios Sutarties įsigaliojimo. 2006-aisiais metais buvo paskelbtas Europos Parlamento pareiškimas dėl kovos su rasizmu futbole, kuriame buvo pasisakyta, jog Europos Parlamentas:[63]

1. *Griežtai smerkia visas rasizmo formas futbolo varžybų metu tiek aikštėje, tiek už jos ribų;*
2. *Gerai įvertina tam tikrų organizacijų, įskaitant UEFA ir FARE (Futbolas prieš rasizmą Europoje), veiklą sprendžiant šias problemas;*
3. *Ragina visus futbolo pasaulyje garsius žmones nuolatos viešai reikšti prieš rasizmą nukreiptą nuomonę;*
4. *Ragina valstybines futbolo asociacijas, lygas, klubus, futbolininkų sąjungas ir sirgalių grupes perimti geriausią UEFA praktiką, pvz., jos 10 punktų veiksmų planą;*

61 Racism, ethnic discrimination and exclusion of migrants and minorities in sport: A comparative overview of the situation in the European Union.. *supra* note. 41. p. 15.

62 Lisabonos sutartis, iš dalies keičianti Europos Sąjungos sutartį ir Europos bendrijos steigimo sutartį pasirašyta Lisabonoje, 2007 m. gruodžio 13 d. Europos Sąjungos oficialusis leidinys. 2007/C 306/01 .

63 Europos Parlamento pareiškimas dėl kovos su rasizmu futbole. Strasbūras. 2006 m. kovo 14 d.

5. *Ragina UEFA ir kitus varžybų organizatorius Europoje užtikrinti, kad teisėjai, remdamiesi aiškiomis ir griežtomis gairėmis, turėtų galimybę nutraukti arba anuliuoti rungtynes tais atvejais, kai yra žymių rasizmo apraiškų;*
6. *Ragina UEFA ir kitus varžybų organizatorius Europoje apsvarstyti galimybę taikyti sportines sankcijas valstybinėms futbolo asociacijoms ir klubams, kurių sirgaliai arba žaidėjai padaro rimtą nusižengimą, susijusį su rasizmu, taip pat galimybę pašalinti iš turnyro tuos, kurie dažnai padaro tokių nusižengimų;*

Kaip matyti ir iš paties teksto, šis dokumentas yra rekomendacinio pobūdžio, todėl neturi realios teisinės galios. Juo siekiama pabrėžti Europos Parlamento požiūrį aptariamu klausimu bei skatinti su futbolu susijusias organizacijas vystyti pozityvią praktiką rasizmo klausimu.

2007-aisiais Europos Komisija paskelbė Baltąją knygą dėl sporto, kurioje yra skatinama aktyviau kovoti su rasizmu ir smurtu ir gerinti jų prevenciją. Tai darydama, Komisija:[64]

- *Tęs dialogą ir skatins gerosios patirties mainus tose srityse, kur bendradarbiavimas jau vyksta*
- *Skatins teisėsaugos tarnybas ir sporto organizacijas keistis operatyvine informacija ir praktinėmis žiniomis bei dalintis smurtinių bei rasistinių išpuolių prevencijos patirtimi;*
- *Tirs galimybes priimti naujas teisines priemones ir kitus ES lygmens standartus;*
- *Skatins daugiadisciplininį metodą, užkertantį kelią asocialiam elgesiui ir ypatingą dėmesį skirs socialiniams ir pedagoginiams veiksmams;*
- *Stiprins nuolatinį ir sistemingą teisėsaugos tarnybų, sporto organizacijų ir kitų suinteresuotųjų šalių bendradarbiavimą;*
- *Skatins naudotis programomis „Veiklus jaunimas“, „Piliečių Europa“, „Daphne III“, „Pagrindinės teisės ir pilietybė“, „Nusikalstamumo prevencija ir kova su nusikalstamumu“;*
- *Rengs aukšto lygio konferenciją, kurioje kartu su suinteresuotosiomis šalimis aptars smurto bei rasizmo per sporto renginius prevencijos priemones ir kovos su jais būdus.*

Šie veiksmai ir siekiai taip pat numatyti prie Baltosios knygos pridėtame Pjero de Kuberteno veiksmų plane, kurio A.6 dalis įtvirtina prevencines priemones kovoje su rasizmu ir

64 Europos Komisija. Baltoji knyga dėl sporto. Liuksemburgas: Europos Bendrijų oficialiųjų leidinių biuras, 2007.

smurtu sporte.[65] Pažymėtina, jog Europos Komisijos rengiamos Baltosios knygos taip pat neįtvirtina jokių privalomų teisės normų. Vis dėlto, šie ir panašūs dokumentai skatina privalomų teisės aktų priėmimą, apžvelgia jų praktinį taikymą bei nurodo jų tobulinimo gaires. Jie padeda aiškinantis, kokia yra ES politikos esmė konkrečioje srityje, atskleidžia atskirų ES teisės aktų turinį bei padeda rengti atitinkamas nacionalines programas.[66] Dar kartą Europos Sąjungos pozicija dėl rasizmo sporte yra pabrėžiama 2008 m. gegužės 8 d. Europos Parlamento rezoliucijoje dėl Baltosios knygos dėl sporto, kurioje yra skatinama valstybes nares įgyvendinti 2000 m. birželio 29 d. Tarybos direktyvą 2000/43/EB, įgyvendinančią vienodo požiūrio principą asmenims nepriklausomai nuo jų rasės arba etninės priklausomybės, 2000 m. lapkričio 27 d. Tarybos direktyvą 2000/78/EB, nustatančią vienodo požiūrio užimtumo ir profesinėje srityje bendruosius pagrindus bei įvairias kitas rezoliucijas ir pareiškimus.[67] Taip pat ir 2009 m. sausio 14 d. Europos Parlamento rezoliucijoje dėl pagrindinių teisių padėties Europos Sąjungoje 2004–2008 m., kurioje Parlamentas pasisakė, jog jis: „*Pabrėžia, kad sportas atlieka svarbų vaidmenį skatinant toleranciją, tarpusavio pagarbą ir supratimą; ragina nacionalines ir Europos sporto įstaigas toliau dėti pastangas kovojant su rasizmu ir ksenofobija ir skatina šiuo metu taikomų priemonių pagrindu numatyti naujų, veiksmingesnių ir didesnių siekių iniciatyvų.*“[68]

Rekomendacinio pobūdžio dokumentų, skirtų žmogaus teisių apsaugai sporto srityje, yra priėmusi ir Europos Taryba. 2001-aisiais metais Europos Tarybos Ministrų Komitetas paskelbė rekomendaciją valstybėms narėms „Dėl kelio užkirtimo rasizmui, ksenofibijai ir rasinei netolerancijai sporte.“ Rekomendacijoje teigiama, jog: *„Nors konstitucinės ir kitos teisinės normos, draudžiančios bet kokio pobūdžio diskriminaciją, egzistuoja daugelyje Europos Tarybos šalių narių, turėtų būti imtasi specialių teisinių priemonių, skirtų kovai su rasizmu sporte ... Tokių priemonių pavyzdžiu galėtų būti specialių normų įtraukimas į baudžiamąjį įstatymą. Tokios priemonės taip pat galėtų būti įgyvendintos kaip specifinės sporto teisės dalis, apimančios kovą prieš smurtą sporte ar teisės, susijusios su specifine sporto šaka, pavyzdžiui futbolu.*“[69]

Minėtos priemonės buvo įgyvendintos, pavyzdžiui, Ispanijoje, kurioje 2007-aisiais metais

65 Action Plan „Pierre de Coubertin“. Accompanying document to the White Paper on Sport. Brussels, 11.7.2007SEC(2007) 934.

66 Nacionalinės teisės aktų derinimo su Europos Sąjungos teise metodiniai nurodymai. Europos teisės departamentas prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos. [interaktyvus]. Vilnius. [žiūrėta 2012-12-01]. <www.etd.lt/index.php?-1149271080>

67 2008 m. gegužės 8 d. Europos Parlamento rezoliucija dėl Baltosios knygos dėl sporto (2007/2261(INI)).

68 2009 m. sausio 14 d. Europos Parlamento rezoliucija dėl pagrindinių teisių padėties Europos Sąjungoje 2004–2008 m. (2007/2145(INI)).

69 Recommendation Rec(2001)6 of the Committee of Ministers to member states on the prevention of racism, xenophobia and racial intolerance in sport. Adopted by the Committee of Ministers on 18 July 2001 at the 761st meeting of the Ministers' Deputies.

buvo priimtas įstatymas „Prieš smurtą, rasizmą, ksenofobiją ir netoleranciją sporte“. Įstatymas numato konkrečius nusižengimus bei sankcijas komandoms ir stadionams už draudžiamus veiksmus, kuriuos atliko profesionalios komandos, žaidėjai ar fanai.[70] Lietuvoje į tokias Europos Tarybos ministrų komiteto rekomendacijas nebuvo atsižvelgta. Mūsų šalies Baudžiamajame kodekse nėra numatyta normų, skirtų kovai su rasizmo apraiškomis išskirtinai sporte. Taip pat neegzistuoja ir jokie specialūs įstatymai, skirti reglamentuoti minėtą sritį. Manytina, jog tokių normų atsiradimas galėtų būti vertinamas kaip teigiamas žingsnis, padėsiantis užtikrinti sklandžią ir garbingą sportinių varžybų ir renginių eigą. Tai rodo ir Ispanijos pavyzdys. Kaip pažymima Europos komisijos prieš rasizmą ir netoleranciją (ECRI) ataskaitoje, nuo minėto įstatymo priėmimo, valstybėje buvo pastebimas incidentų sumažėjimas.[71] Tad galėtume teigti, jog Lietuvoje galėtų būti imtasi veiksmų, skirtų panašių specialių teisinių normų parengimui ir priėmimui. Nors mūsų šalyje sporto mąstai nėra tokie dideli kaip, pavyzdžiui, Ispanijoje, Italijoje Prancūzijoje ar Didžiojoje Britanijoje, ir problemų, susijusių žmogaus teisių pažeidimas sporte, sutinkama mažiau, vis dėlto manytina, jog minėtų teisės aktų priėmimas leistų užkirsti kelią galimiems pažeidimas ateityje, atsižvelgiant į įvairių sporto šakų vystymosi ir plėtimosi galimybę. Be kita ko, ECRI pati yra priėmusi rekomendaciją, skirtą kovai su rasizmu ir rasine diskriminacija sporte, kuria siekiama padėti valstybėms tinkamai ir kokybiškai kovoti su minėtais teisės pažeidimais.[72] Minėta rekomendacija vadovavosi ir Ispanija, rengdama ir priimdama savo įstatymą. Šia rekomendacija galėtų vadovautis ir Lietuva.

Su rasizmo problema bandoma kovoti ne tik politiniame bei teisiniame lygmenyje, bet ir pačiame sporto šakos viduje, apimant tiek kuruojančių organizacijų, tiek ir fanų veiklą. Tarptautinės Asocijuoto Futbolo Federacijos (FIFA) drausmės kodekso 58 straipsnis (diskriminacija) numato atsakomybę už asmens ar asmenų grupės orumo žeminimą, niekinimą ar diskriminavimą dėl odos spalvos, kalbos, religijos ar kilmės, numatant piniginę baudą, neįleidimą į stadioną, taškų atėmimą iš komandos, perkėlimą į žemesnį divizioną, diskvalifikaciją arba žaidimą stadione be žiūrovų.[73] Europos futbolo federacijų asociacija taip pat yra paskelbusi keletą dokumentų ir programų, skirtų kovai su rasizmu futbolo stadionuose.[74] Prie

70 European Commission against Racism and Intolerance (ECRI). ECRI report on Spain (fourth monitoring cycle), 2011-02-08. Para. 103.

71 *Ibid*. Para. 110.

72 ECRI General Policy Recmmendation No. 12: Combating racism and racial discirmnation in the field of sport. European Commission against Racism and Intolerance (ECRI), Council of Europe. Strasbourg, 2009.

73 FIFA Disciplinary Code: 2011 edition. Zurich, May 2011.

74 Unite against racism: second unite against racism conference. Tackling racism in club football: A guide for clubs. [interaktyvus].<www.uefa.com/newsfiles/459063.pdf>; UEFA Executive Committee Declaration against Racism. [interaktyvus]. <www.uefa.com/newsfiles/379953.pdf>; Unite against racism in European football:

kovos su rasizmu prisideda ir daugiau organizacijų bei judėjimų: „Football Supporters Europe“ (FSE), „Show Racism the Red Card“, „Empower-Sport“, „Football Against Racism in Europe“ (FARE), „Let's Kick Racism Out of Football“, „Football Unites, Racism Divides“ ir kiti. Su rasizmu kovojama ir Lietuvos futbole. Lietuvos klubai, norintys gauti A lygos licencijas, turi parengti kovos prieš rasizmą ir diskriminaciją programas.[75]

Ir nors tokios kovos su rasizmu iniciatyvos apraiškos sporto šakos viduje yra sveikintinas bei itin būtinas dalykas, čia vėl neišvengiame problemų. Pavyzdžiui, „Let's Kick Racism Out of Football“ organizacijos programa „Kick it Out“ susilaukia nemažai kritikos dėl nepakankamo veiksmingumo kovojant su rasizmu futbolo stadionuose. Kai kurie Anglijos aukščiausiosios futbolo lygos juodaodžiai žaidėjai netgi atsisakė vilkėti prieš rasizmą kovojančio judėjimo marškinėlius.[76] Tokius tiesiogiai organizacijos veikla suinteresuotų futbolininkų veiksmus nulėmė situacijos, kai, jų manymu, dėl nepakankamų pastangų ir valios trūkumo buvo skiriamos pernelyg mažos bausmės įžeidžiančius rasistinius pareiškimus išsakiusiems futbolininkams ar apskritai, kai nebūdavo skiriamos jokios sankcijos. Futbolininkus papiktino vos keturių rungtynių diskvalifikacija, kurią gavo Londono „Chelsea“ klubo bei Anglijos rinktinės gynėjas Johnas Terry už tai, kad rasistiškai įžeidė kitos komandos futbolininką Antoną Ferdinandą. Taip pat nepasitenkinimą sukėlė atvejis, kuomet 2007-aisiais tuometiniam „Newcastle United” sudėties futbolininkui bei nacionalinės Turkijos rinktinės žaidėjui Emre Belözoğlu rasistiškai įžeidusiam „Macnhester City“ gynėją Joleoną Lescottą apskritai nebuvo skirta kokia nors nuobauda.[77] Vis dėlto, reikia paminėti, jog tam tikrais atvejais sporto organizacijos imasi pakankamai griežtų veiksmų, kuomet yra išsakomi rasistiniai pareiškimai. Pavyzdžiui, Graikijos trišuolininkė Voula Papachristou buvo pašalinta iš Olimpinės Graikijos komandos po to, kai socialiniame tinkle paskelbė rasistinio pobūdžio pranešimą.[78]

Aptartos spragos, valios trūkumas ir nepakankamos teisėsaugos ar atskirų su rasizmu kovojančių organizacijų pastangos užkirsti kelia rasizmo apraiškoms sporte, kaip buvo minėta V.

UEFA guide to good practice. [interaktyvus]. <www.uefa.com/MultimediaFiles/Download/uefa/UEFAMedia/258797_DOWNLOAD.pdf>

75 Butautas, I. Prieš rasizmą kovoja deklaracijomis. *Sportas.info* [interaktyvus]. Vilnius, 2012-02-05 [žiūrėta 2012-06-10]. <http://www.sportas.info/naujienos/10437-pries_rasizma_kovoja_deklaracijomis.html>

76 Ferdinando elgesys nuvylė "Man Utd" trenerį Fergusoną. *Eurofootball.lt* [interaktyvus]. Vilnius, 2012-10-21 [žiūrėta 2012-10-23]. <http://eurofootball.lt/nw_index.php?page=nw_news&id=28670>

77 Bernstein, J. Kelner, M. Rio leaves Kick It Out campaign in tatters as fuming Ferguson is left embarrassed. *DailyMail* [interaktyvus]. 2012-10-20 [žiūrėta 2012-10-23]. <http://www.dailymail.co.uk/sport/football/article-2220579/Rio-Ferdinand-refuses-wear-Kick-It-Out-t-shirt.html >

78 Faulkner, K. Kicked out for a racist tweet: Greek triple jumper is banned from the Games after her African 'joke'. *Daily Mail* [interaktyvus]. 2012-07-25 [žiūrėta 2012-12-20]. <www.dailymail.co.uk/news/article-2178836/London-2012-Olympics-Greek-athlete-Voula-Papachristou-banned-racist-joke-Twitter.html>

Garasto bei „Kick it Out“ programos atveju, sukelia itin neigiamas pasekmes. Visų pirma, nepakankamai griežtas arba visiškas atvirai rasistinius pasisakymus išsakiusių asmenų nenubaudimas yra nepateisinamas siekiant kovoti su rasizmo problema ne tik sporte, bet ir apskritai visose gyvenimiškose situacijose. Tokie veiksmai, ar tiksliau jų trūkumas, formuoja ydingą precedentą bei leidžia asmenims šioje srityje jaustis beveik nebaudžiamiems. Visų antra, po tokių incidentų nemažos visuomenės dalies taip ir nepasiekia „žinutė“, kurią norima perduoti, siekiant, aukščiau minėtos programos terminais kalbant, „išspirti“ rasizmą iš visuomeninio gyvenimo. Taip yra neišnaudojamas sporto, kaip didelio poveikio žmonių teisinei sąmonei bei pasaulėžiūrai galinčio padaryti reiškinio potencialas. Milijonų gerbėjų dėmesys ne tik stipriausiems pasaulio nacionalinių sporto lygų čempionatams, bet, juo labiau, ir regioniniams ar pasauliniams turnyrams turėtų būti išnaudojamas maksimaliai. Sporto pagalba galima „susikalbėti“ su žymiai didesniu žmonių skaičiumi, nei tai būtų daroma jau tradicija tapusiomis įvairiomis kitomis priemonėmis, kaip įvairių teminių renginių organizavimas, leidinių publikavimas ar visuomeninės reklamos spaudoje, radijo ar televizijos eteriuose. Deja, aprašytos situacijos rodo, kad iki visapusiško žmogaus teisių skatinimo galimybės išnaudojimo sporte vis dar reikia įdėti nemažai pastangų. Be to, neturėtų būti apsiribojama tik drausminėmis nuobaudomis. Rasistinius įžeidinėjimus patyrę asmenys turėtų būti skatinami teikti skundus, kurių pagrindu tokius pasisakymus išsakę asmenys galėtų būti patraukti baudžiamojon atsakomybėn. Vien drausminių nuobaudų skyrimas nėra pakankama priemonė kovojant su rasizmu bei siekiant užkirsti kelią tokių pasisakymų pasikartojimui ateityje. Lietuvoje tai galima padaryti remiantis Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 155 straipsniu (įžeidimas), kuris numato, jog „tas, kas viešai tyčiojosi, niekino, skatino neapykantą ar kurstė diskriminuoti žmonių grupę ar jai priklausantį asmenį dėl lyties, seksualinės orientacijos, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų, baudžiamas bauda arba laisvės apribojimu, arba areštu, arba laisvės atėmimu iki dvejų metų.“ Tuo tarpu asmuo, kuris žmogų įžeidė neviešai, „padarė baudžiamąjį nusižengimą ir baudžiamas viešaisiais darbais arba bauda, arba areštu.“ Už abi veikas atsakomybė kyla tuo atveju, kai yra nukentėjusio asmens skundas ar jo teisėto atstovo pareiškimas, ar prokuroro reikalavimas.

Apibendrinant galime teigti, jog dažniausiai kovoje su rasizmu sporte teisiniu lygiu yra apsiribojama bendrais valstybių teisinėse sistemose galiojančiais nediskriminavimo principais ar rekomendacinio pobūdžio priemonėmis, neturinčiomis realios teisinės galios. Manytina, jog diskriminacijos sporte išskyrimas nacionaliniuose teisės aktuose galėtų prisidėti prie kokybiškesnio žmogaus teisių užtikrinimo aptariamoje srityje. Taip pat pastebėtina, kad su sporto susijusios organizacijos nors ir imasi kovos su rasizmu sporte priemonių, neretai nesugeba

tinkamai jų įgyvendinti, o ir pačios priemonės vargu, ar daro didelį auklėjamąjį poveikį, kadangi rasistiniu apraiškų skaičius nemažėja. Dėl šios priežasties minėtos organizacijos susilaukia kritikos ir iš pačių sportininkų, kurie yra labiausiai suinteresuoti jų veiksmingumu. Manytina, jog ir šioje vietoje pasitarnautų atskirų su sportu susijusių teisės aktų priėmimas, kaip tai buvo padaryta Ispanijoje.

1.3. Diskriminacija dėl negalios

1.3.1. Diskriminacijos dėl negalios pavyzdžiai sporte

Toliau nagrinėjant diskriminacijos ir sporto sąsajas, reikėtų aptarti diskriminacijos dėl negalios klausimą. Per pastaruosius metus pastebimas itin ryškus asmenų su negalia dalyvavimo sportinėje veikloje situacijos progresas. Nuo 1960-ųjų metų buvo oficialiai pradėtos rengti Parolimpinės žaidynės.[79] Tiesa, tuo metu jose dalyvavo tik sportininkai invalido vežimėliuose. Asmenų, turinčių skirtingas negalias bei dalyvaujančių Parolimpinėse žaidynėse, skaičius itin išaugo nuo 1976-ųjų, kuomet buvo surengtos Švedijos žiemos ir Toronto vasaros žaidynės.[80] Dar vienas žingsnis į priekį buvo žengtas 1988-ais metais Seule. Tais metais Parolimpinės žaidynės pirmą kartą buvo surengtos iškart po Olimpinių vasaros žaidynių, tame pačiame mieste bei tose pačiose sporto bazėse. Šio precedento laikomasi iki šiol.[81]

Atskiros žaidynės yra rengiamos klausos ir psichinę negalią turintiems sportininkams. 1924-ais metais Paryžiuje pirmą kartą buvo surengtos pasaulinės kurčiųjų sporto varžybos, vėliau įgavusios Deflimpiados pavadinimą[82], o nuo 1968-ųjų pradėtos rengti žaidynės, skirtos protinę negalią turintiems sportininkams, dabar vadinamos Specialiąja Olimpiada.[83]

Tačiau suteikimas fizinę ar kitokią negalią turinčiam asmeniui realizuoti save sportinėje veikloje yra tik pirmas žingsnis, siekiant pilnai užtikrinti tokių asmenų teises. Esminis siekis yra ne tik suteikti tokias galimybes, bet ir padaryti tai neišskiriant šių žmonių kaip atskiros grupės. Socializacija yra viena problemų, su kuria susiduria turintieji negalią. Tad galimybė dalyvauti

79 Fay, T. Wolff, E. Dissability in sport in the twenty-first century: creating a new sport opportunity spectrum. Boston University International Law Journal, Vol. 27, Issue 2 (Summer 2009). p. 234.

80 History of the Paralympic Games . [interaktyvus]. 2009-12-23 [žiūrėta 2012-10-24]. <http://www.canada2010.gc.ca/101/histor/010203-eng.cfm>

81 *Ibid*.

82 Fay, T. Wolff, E., *op cit*., p. 234.

83 History of Special Olympics. [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-10-24]. <http://www.specialolympics.org/history.aspx#>

visuomenės gyvenime ar kitokioje veikloje kartu su negalios neturinčiais asmenimis yra tikrasis problemos sprendimas. Gali atrodyti, kad tai padaryti sporte yra praktiškai neįmanoma. Juk fizinę negalia turintis asmuo sunkiai prilygtų „sveikam“ atletui.

Tačiau šiuolaikinės medicininės ir technologinės galimybės įgalina tai padaryti. Vienas geriausių to pavyzdžių yra Pietų Afrikos Respublikos bėgiko Oscar Pistorius situacija. Dar būnant vienuolikos mėnesių jam buvo žemiau kelių amputuotos abi kojos. Tačiau naudojant anglies pluošto lanksčius kojų protezus, sportininkas ne tik sugebėjo aktyviai sportuoti, bet ir tapti pasaulio rekordininku šimto, dviejų šimtų ir keturių šimtų metrų bėgimuose Parolimpinėse žaidynės. Bet tikrasis Pistoriaus tikslas buvo varžytis Olimpinėse žaidynėse kartu su „sveikaisiais“ atletais. Vis dėlto, to padaryti jis negalėjo. 2007-aisiais metais Tarptautinė lengvosios atletikos federacija priėmė taisykles, draudžiančias naudoti bet kokį techninį įtaisą, kurio sudedamosiose dalyse yra spyruoklės, ratai ar kiti elementai, suteikiantys jį naudojančiam asmeniui pranašumą prieš kitą sportininką, nenaudojančio tokio įrenginio.[84] Tais pačiais metais Pistorius buvo pakviestas atlikti tyrimus, kurių metu buvo nustatyta, jog naudojant minėtus protezus, bėgikas, bėgdamas tokiu pat greičiu, išeikvodavo ketvirtadaliu mažiau energijos, nei bėgantis kojomis sportininkas bei įgaudavo kitokį pranašumą.[85] Sportininkas nesusitaikė su situacija ir 2008-aisiais Tarptautiniam sporto arbitražo teismui apskundė atlikto tyrimo išvadas bei Tarptautinės lengvosios atletikos federacijos sprendimą neleisti jam dalyvauti Olimpinėse žaidynėse.[86] Kaip teigė pats sportininkas: *„Nežinau, kokie motyvai privertė Tarptautinę lengvosios atletikos federaciją priimti tokį sprendimą, tačiau... situacija turėtų išaiškėti, ir aš tikiuosi geresnio rezultato. Yra labai daug diskriminacijos neįgalių asmenų atžvilgiu, ir aš nemanau, kad buvo įvertintos visos aplinkybės. Ši byla svarbi ne tik man, bet ir visiems neįgaliems asmenims, kurie tiesiog nori turėti galimybę sąžiningai konkuruoti sporto srityje su „sveikaisiais“ atletais.“*[87]

Skundas buvo patenkintas atsižvelgiant į tai, kad atliekant tyrimus nebuvo atsižvelgta į tikrą situaciją, kokia susiklosto bėgikams bėgant keturių šimtų metrų distanciją (t. y. Pistoriaus savybės buvo tikrinamos tik jam bėgant tiesia linija), be to, nebuvo atsižvelgta į sunkumus, su

84 IAAF Council introduces rule regarding “technical aids”. [interaktyvus]. 2007-03-26 [žiūrėta 2012-06-12]. <http://www.iaaf.org/news/Kind=512/newsId=38127.html>

85 'Blade Runner' handed Olympic ban. *BBC* [interaktyvus]. 2008-01-14 [žiūrėta 2012-06-12]. <http://news.bbc.co.uk/sport2/hi/olympics/athletics/7141302.stm>

86 Phillips, M. Pistorius to begin appeal to CAS. *The Guardian* [interaktyvus]. 2008-04-28 [žiūrėta 2012-06-12.]. <http://www.guardian.co.uk/sport/2008/apr/28/athletics>

87 *Ibid.*

kuriais susiduria Pistorius starto ir akceleracijos metu.[88] Po tokio sprendimo Tarptautinė lengvosios atletikos federacija leido Pistoriui varžytis kartu su kitais atletais.[89] Galiausiai, sportininko ryžtas ir užsispyrimas buvo vainikuotas istoriniu pirmojo negalią turinčio asmens dalyvavimu Londono Olimpinėse žaidynėse.[90]

Ši ir panašios bylos, kaip, pavyzdžiui, Jungtinių Amerikos Valstijų Aukščiausiojo Teismo nagrinėtas ginčas *PGA Tour, Inc. v. Martin*, kuriame profesionalus golfo žaidėjas Casey Martin, turintis Klippelio-Trenaunay-Weberio sindromą dešiniojoje kojoje, sukeliantį skausmą vaikštant, laimėjo ginčą prieš pagrindinių profesionalių golfo turnyrų organizatorių, neleidusį jam tarp smūgiu naudotis golfomobiliu[91], rodo, jog ateityje galime ir turėtume sulaukti visiškai kitokio požiūrio į neįgaliųjų sportą. Tam tikromis aplinkybėmis draudimas negalią turinčiam asmeniui dalyvauti „tradicinėse“ sporto varžybose, gali būti traktuojamas kaip diskriminacija dėl negalios. Medicininiai ir techniniai laimėjimai, suteikiantys žmogui lygiavertes galimybes rungtis su kitais, gali iš esmės pakeisti suvokimą apie neįgaliųjų teises. Tokie moksliniai postūmiai ateityje gali nulemti pokyčius kalbant apie negalią turinčių žmonių teises ne tik sporto, bet ir kitose srityse (pvz., darbo). Teisinė sistema turėtų žengti koja kojon ir progresuoti kartu su žmonijos daroma pažanga. Ir nors ši ateities perspektyva yra tolima, minėti pavyzdžiai jau dabar turėtų skatinti permąstyti tam tikrus teisinius aspektus ir pradėti formuoti naują praktiką, lemsiančią kokybiškesnį negalią turinčių asmenų gyvenimą bei geresnį jų interesų užtikrinimą. Tiesa, tokie pokyčiai kol kas turėtų vystytis sprendžiant atskirus individualių bylų atvejus. Teisinės praktikos pakeitimas iš pagrindų čia ir dabar yra neįmanomas, kadangi negalią turinčių asmenų dalyvavimas sportinėje veikloje kartu su sveikais atletais yra susijęs su daugeliu aspektų, kuriuos reikia įvertinti. Tai apima kiekvienos sporto šakos pobūdį, kitų sportininkų saugumą, tam tikrų naudojamų priemonių galimai suteikiamą pranašumą prieš kitus dalyvius ir kita.

1.3.2. Rekreacija ir sportas

Neįgaliųjų teisės sporte neapsiriboja vien tik dalyvavimu varžybose kaip atletui. Šios teisės taip pat apima ir galimybes stebėti varžybas, tam atitinkamai pritaikant sportines bazes,

88 Arbitral award delivered by the Court of Arbitration for Sport ... in the arbitration between Mr Oscar Pistorius ... v/ International Association of Athletics Federations (CAS 2008/A/1480 Pistorius v/ IAAF). Para. 60-61

89 Pistorius is eligible for IAAF competition. [interaktyvus]. 2008-05-16 [žiūrėta 2012-06-13]. <http://www.iaaf.org/aboutiaaf/news/newsid=44917.html>

90 Oscar Pistorius makes Olympic history in 400m at London 2012. *BBC* [interaktyvus]. 2012-08-04 [žiūrėta 2012-10-10]. <www.bbc.co.uk/sport/0/olympics/18911479>

91 Associated Press informacija. Supreme Court upholds earlier Martin ruling. *ESPN* [interaktyvus]. 2001-06-06 [žiūrėta 2012-06-13]. <http://sports.espn.go.com/golf/story?id=1206060>

taip pat įvairaus kasdienio sportinio inventoriaus ir bazių prieinamumą ir pritaikomumą, leidžiančius aktyviai leisti laisvalaikį. Vienas pagrindinių ir naujausių dokumentų, reguliuojančių ir suteikiančių tokias teises, yra 2007-aisiais metais pasirašyta Jungtinių Tautų neįgaliųjų teisių konvencija. Šios konvencijos 30 straipsnis numato dalyvavimą kultūriniame gyvenime, aktyvų poilsį, laisvalaikį ir sportą. Minėto straipsnio 5-oje dalyje numatyta, jog siekdamos suteikti neįgaliesiems galimybę lygiai su kitais asmenimis dalyvauti rekreacinėje, laisvalaikio ir sporto veikloje, valstybės, šios Konvencijos Šalys, imasi atitinkamų priemonių, t.y.:

a) skatinti ir raginti neįgaliuosius kuo plačiau dalyvauti bendro profilio sporto veikloje visais lygmenimis;

b) užtikrinti neįgaliųjų galimybę organizuoti, plėtoti ir dalyvauti jiems skirtoje sporto ir rekreacinėje veikloje ir šiuo tikslu skatinti atitinkamą parengimą, mokymą ir išteklių suteikimą lygiai su kitais asmenimis;

c) užtikrinti, kad neįgalieji turėtų galimybę patekti į sporto, rekreacinius ir turizmo objektus;

d) užtikrinti, kad neįgalūs vaikai turėtų vienodas galimybes su kitais vaikais dalyvauti žaidimuose, rekreacinėje, laisvalaikio ir sporto veikloje, įskaitant tokią veiklą mokyklų sistemoje;

e) užtikrinti, kad neįgalieji turėtų galimybę gauti paslaugas asmenų, organizuojančių rekreacinę, turizmo, laisvalaikio ir sporto veiklą.

Be to, šis siekis yra numatytas ir pagrindiniuose su sportu susijusiuose Europos Tarybos dokumentuose. Pavyzdžiui, Europos sporto chartijos 4-ame straipsnyje numatyta, jog „turi būti imtasi priemonių, siekiant užtikrinti, kad visi piliečiai turėtų galimybes dalyvauti sportinėje veikloje, ir, kur tai būtina, turi būti imtasi papildomų priemonių, skirtų tiek jauniems, gabiems žmonėms, tiek ir palankių sąlygų neturintiems, neįgaliems asmenims ar jų grupėms, kad jie galėtų efektyviai naudotis tokiomis galimybėmis.“ Konkrečius šiam tikslui pasiekti skirtus veiksmus numato Europos sporto visiems chartija: neįgalieji.[92]

Kaip jau buvo minėta, asmenų su negalia įtraukimas į tokią veiklą lygiai su kitais asmenimis yra pagrindinis tikslas, siekiant pilnai užtikrinti neįgaliųjų teises. Pavyzdžiui, vaikų su negalia atskirtis nuo žaidimų ir labiau struktūrizuotos formos poilsiui ir rekreacinei veiklai gali

92 European Charter on Sport for All: Disabled Persons. Adopted by the Committee of Ministers on 4 December 1986.

smarkiai pakenkti tiek psichinei, tiek fizinei jų gerovei. Kai tokie vaikai yra įtraukiami į bendrą švietimo sistemą, dažnai nėra tinkamai atsižvelgiama į jų poreikius, todėl nėra tinkamai siekiama socializacijos tikslo, nors būtent sportas galėtų padėti tai padaryti.[93] Vietoj to, kad kartu su visais dalyvautų fizinio lavinimo pamokose, kartais tokie vaikai tiesiog išsiunčiami į biblioteką, motyvuojant jų negalia ir negebėjimu užsiimti bendra veikla.[94] Kartais institucijose situacijos pasiekdavo tokį žiaurų lygį, jog neįgalūs vaikai būdavo tiesiog uždaromi narvus primenančiose lovose, dažnai dėl tariamos apsaugos, kaip tai buvo daroma Čekijoje.[95]

Čia susiduriame su dar viena problema – teisių užtikrinimu ir gynimu. Be jokios abejonės, viena autoritetingiausių ir labiausiai išvystytų žmogaus teisių gynimo institucijų yra EŽTT. Tačiau EŽTK nėra užsiminama apie neįgaliųjų teises, jos nėra išskiriamos. Tai, kad konkrečios teisės nerasime EŽTK tekste dar nereiškia, jog ji apskritai nebus ginama. EŽTT, remdamasis tuo, kad Konvencija yra gyvas dokumentas, tam tikrų teisių ginimą išvysto per savo praktiką. Jei minėtu Čekijos atveju EŽTT asmenų teisių pažeidimus nagrinėtų 3-o straipsnio (kankinimo uždraudimas) šviesoje ir, galbūt, pripažintų pažeidimą, tai asmens teisė patekti į sporto, rekreacinius objektus ir panašios situacijos, būtų nagrinėjamos remiantis 8-uoju straipsniu (teisė į privataus ir šeimos gyvenimo gerbimą) bei 14-uoju straipsniu (diskriminacijos draudimas). EŽTT 8-ą straipsnį aiškina pakankamai plačiai, į privataus gyvenimo sąvoką įtraukdamas įvairius elementus. Pavyzdžiui, aiškindamas privataus gyvenimo sąvoką byloje *Niemietz prieš Vokietiją* EŽTT nurodė, jog: „*Būtų per siaura sąvoką apibrėžti kaip „artimiausią aplinką“, kurioje individas gali gyventi taip, kaip jis to nori, ir iš jos [sąvokos] išskirti visą išorinį pasaulį, kurio ši aplinka neapima. Į pagarbą privačiam gyvenimui tam tikra apimtimi įeina ir teisė sukurti bei vystyti santykius su kitais žmonėmis. Akivaizdu, nėra tikslinga aiškinti „privataus gyvenimo“ sąvoką kaip neapimančią profesinės ar komercinės veiklos, kadangi galiausiai ji yra darbinės veiklos, kurioje dauguma žmonių turi svarbią, jei ne didžiausią galimybę, plėtoti santykius su išoriniu pasauliu, dalis. Šis požiūris pagrįstas tuo, jog, kaip teisingai buvo nurodyta Komisijos, ne visuomet įmanoma aiškiai atskirti, kuri asmens veikla sudaro jo profesinio ar verslo gyvenimo dalį, o kuri ne. Taigi ypač tuomet, kai asmuo yra liberalios profesijos atstovas, jo veikla gali būti neatskiriama jo gyvenimo dalis iki tokio lygio,*

93 Lord, J.E. Stein, M.A. Social rights and the relational value of the rights to participate in sport, recreation and play. Boston University International Law Journal, Vol. 27, Issue 2 (Summer 2009). p. 265.

94 *Ibid.* p. 255.

95 Mental Disability Advocacy Center. Caged beds: Inhuman and Degrading Treatment or Punishment in Four EU Accession Countries. P. 43. [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-06-07]. <http://mdac.info/sites/mdac.info/files/English_Cage_Beds.pdf>

kai tampa neįmanoma suvokti, kurioje aplinkoje asmuo veikia konkrečiu momentu.“[96]

Remiantis tokia EŽTT aiškinimo praktika atrodytų logiška, jog į teisę sukurti bei vystyti santykius su kitais žmonėmis turėtų patekti teisė lygiai su kitais asmenimis dalyvauti rekreacinėje, laisvalaikio ir sporto veikloje, patekti į sporto, rekreacinius ir turizmo objektus, kad neįgalūs vaikai turėtų vienodas galimybes su kitais vaikais dalyvauti žaidimuose, rekreacinėje, laisvalaikio ir sporto veikloje, įskaitant tokią veiklą mokyklų sistemoje, kad neįgalieji turėtų galimybę gauti paslaugas iš asmenų, organizuojančių rekreacinę, turizmo, laisvalaikio ir sporto veiklą. Vis dėlto, EŽTT iki šiol nesiryžo tokių teisių pripažinti kaip patenkančių į 8-o EŽTK straipsnio apimtį. Tokią išvadą galime daryti remiantis EŽTT nagrinėtomis bylomis *Botta v. Italy* ar *Farcas v. Romania.* Pirmojoje byloje fiziškai neįgalus pareiškėjas kaltino valdžios institucijas nesiėmus veiksmų, siekiant įgyvendinti teisės aktus, kuriais remiantis verslininkai paplūdimiuose turėjo įrengti priemones neįgaliesiems, kad šie turėtų patogų ir tinkamą priėjimą prie jūros (rampos, tualetai, persirengimo kabinos). Pareiškėjo teigimu, valstybė turėjo pozityvią pareigą užtikrinti, kad būtų įgyvendintos vidaus teisės nuostatos. Vis dėlto, EŽTT peticiją pripažino nepriimtina, kadangi, jo manymu, aptariama situacija nepateko į 8-o straipsnio apimtį. EŽTT nuomone, turi egzistuoti tiesioginis ir betarpiškas ryšys tarp pareiškėjo reikalaujamų priemonių ir jo teisės į privatų gyvenimą. Anot EŽTT, šiuo atveju teisė pasiekti paplūdimius pajūrio kurorte, tolimame nuo pareiškėjo gyvenamosios vietos, susijusi su santykiais tarp individų, kurie yra tokio plataus ir neapibrėžto pobūdžio, kad negalima nustatyti ryšio tarp jų ir priemonių, kurių turėjo imtis valstybė.[97] *Farcas v. Romania* byloje neįgalus asmuo skundėsi negalįs tinkamai pasiekti pagrindinių viešųjų objektų, įskaitant teismų pastatų bei advokatų biurų. Teismas vėl pasisakė, jog buvo nepakankamas ryšys tarp pareiškėjo privataus gyvenimo ir priemonių, kurių jis prašo iš valstybės.[98]

Vertinant minėtą EŽTT praktiką lieka neaišku, koks gi turi būti „pakankamas ryšys“, kad teismas pripažintų valstybę nevykdžius savo pozityvių pareigų. Atrodo, jog EŽTT praleido progą žengti žingsnį į priekį savo praktikoje, o neįgaliųjų teisių gynimas panašiose situacijose yra atsidūręs aklavietėje. Manytina, jog EŽTT „atidarius kelią“ tokių teisių apsaugai, būtų žengtas didelis žingsnis geriau apsaugant neįgaliųjų interesus.

96 *Niemietz v. Germany*, 16 December 1992, § 29, Series A no. 251-B

97 *Botta v. Italy*, 24 February 1998, § 35, Reports 1998-I.

98 *Farcas v. Romania*. The International Centre for the Legal Protection of Human Rights (INTERIGHTS) [interaktyvus]. [žiūrėta2012-06-13]. <http://www.interights.org/farcas/index.html>

1.4. Diskriminacija lyties pagrindu

1.4.1. Moterų diskriminacija sporte

Kaip jau buvo minėta, anksčiau sportinė veikla dažnai buvo siejama su vyriškumo išraiška, eliminuojant moterų teises dalyvauti tokiose pat varžybose. Tad kalbant apie diskriminaciją lyties pagrindu, kaip vieną svarbiausių problemų galime išskirti būtent moterų diskriminaciją. Šios problemos pripažinimą bei dėmesį jai rodo jos išskyrimas universaliuose su žmogaus ir konkrečiai moterų teisėmis susijusiuose dokumentuose. Jungtinių Tautų konvencijos „Dėl visų formų diskriminacijos panaikinimo moterims" 10 straipsnyje bei jo g punkte skelbiama, kad „valstybės dalyvės imasi visų reikiamų priemonių, kad būtų panaikinta moterų diskriminacija ir jos turėtų lygias su vyrais teises mokslo srityje ir kad, pripažįstant vyrų ir moterų lygybę, būtų užtikrintos vienodos galimybės aktyviai dalyvauti sporto ir fizinio parengimo užsiėmimuose“. Tos pačios Konvencijos 13 straipsnyje bei jo c punkte teigiama, jog „valstybės dalyvės imasi visų reikiamų priemonių, kad būtų panaikinta moterų diskriminacija kitose ekonominio ir socialinio gyvenimo srityse ir vienodomis sąlygomis su vyrais būtų užtikrintos įvairios teisės, tarp kurių patenka ir teisė dalyvauti poilsio renginiuose, sporto ir visose kultūrinio gyvenimo srityse“.

Kaip matome, ši Konvencija numato ne tik tiesiogiai sportinėje veikloje dalyvaujančių moterų teises, apimant tiek profesionalų, tiek ir mėgėjišką lygį, bet ir apie dalyvavimą sporte, kaip kultūrinėje veikloje. Tokio dalyvavimo pavyzdžiu galėtų būti varžybų, turnyrų ar kitų sportinių renginių lankymas kaip žiūrovui. Akivaizdus diskriminacijos atvejis tokioje situacijoje būtų ribojamas moterų įleidimas į minėto pobūdžio renginius ar skirtingų patekimo į juos sąlygų sudarymas. Nors, atrodytų, tokios situacijos šiais laikais yra sunkiai įsivaizduojamos, tačiau net ir dabar pasitaiko panašių atvejų, neretai nesąmoningai sudarant diskriminacines sąlygas lyčių atžvilgiu, galvojant, jog tokiais veiksmais yra siekiama pozityvių tikslų. Pavyzdžiui, 2009-aisias metais Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba gavo skundą, kad Šiaulių futbolo stadione į „Šiaulių“ klubo rungtynes moterys už įėjimą moka 3 Lt, o vyrai – 7 Lt. Savo pasiaiškinime Šiaulių miesto savivaldybės biudžetinės įstaigos „Šiaulių futbolo akademija“ direktorius teigė, jog Šiaulių miesto savivaldybės tarybos 2009 m. sausio 29 d. sprendimu Nr. T-16 „Dėl mokamų paslaugų įkainių“ buvo patvirtintas Šiaulių savivaldybės biudžetinių įstaigų sporto mokyklų teikiamų mokamų paslaugų sąrašas. 2.8.6. sąrašo punktas (bilietų kaina į stadioną S. Daukanto g. 23) numatė: „Lietuvos pirmenybių varžybų metu 1 asmeniui – 7 Lt, moterims ir studentams – 3

Lt, mokiniams, pateikusiems pažymėjimą, – nemokamai“. Direktorius taip pat informavo, kad „taip buvo siekiama populiarinti futbolą ne tik tarp vyrų ir vaikų, bet ir tarp moterų“. Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba nusprendė kreiptis į Šiaulių miesto savivaldybę ir siūlyti nutraukti lygias teises pažeidžiančius veiksmus.[99]

Manytina, jog Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba tinkamai interpretavo minėtą situaciją ir pagrįstai ją įvertino kaip pažeidžiančią lygias moterų ir vyrų teises. Siekio populiarinti futbolą tarp moterų negalėtume vertinti kaip pozityvios diskriminacijos, kadangi tam, kad būtų naudojamos tokio pobūdžio diskriminacinės priemonės, turi egzistuoti rimta priežastis, kurios keitimas lemtų svarbius pokyčius visuomeniniame gyvenime. Futbolo populiarinimas nepatenka į minėtą prioritetinę sritį. Šios sporto šakos populiarinimo galėtų būti siekiama naudojant kitokius, nediskriminacinio pobūdžio metodus (pavyzdžiui, efektyvi reklama). Be to, nustatant skirtingas kainas yra diskriminuojami ne tik vyrai, bet ir pačios moterys, kadangi jos, dėl tam tikrų savo savybių, yra nepagrįstai išskiriamos iš bendro žmonių rato.

Kalbant apie moterų, kaip profesionalių atlečių padėtį, esminiai pokyčiai moterų sporte pamažu ėmė rastis tik XX amžiuje. Moterims nebuvo leista dalyvauti 1896 metais vykusiose pirmosiose Olimpinėse žaidynėse. Tarptautinio olimpinio komiteto įkūrėjas bei Olimpinių žaidynių tradiciją atkūręs Pjeras de Kubertenas pasisakė ne tiktai prieš moterų dalyvavimą žaidynėse, bet ir sporte apskritai. Anot jo, apdovanojimas sportininkui yra moterų plojimai, o moters šlovė: „Pelnytai ateina su pagimdytų vaikų skaičiumi bei kuo geresnėmis jų savybėmis, o kiek tai susiję su sportu, jos didžiausias pasiekimas yra skatinti savo sūnus tobulėti, užuot pačiai siekus rekordų.“[100]

Įvairių sporto organizacijų dėka situacija pamažu keitėsi, tačiau kalbant apie moterų diskriminacijos panaikinimą įvairiuose su sportu susijusiuose aspektuose reikėjo ir iki šiol reikia teisinių žingsnių. Prie to prisideda tiek minėti universalūs dokumentai, tiek ir nacionalinėse valstybių teisinėse bazėse gyvendintos priemonės. Pavyzdžiui, Jungtinėse Amerikos Valstijose moterų dalyvavimą sportinėje veikloje ženkliai pakėlė dalis švietimo sistemos pataisų („Title IX“), nustačiusių, jog „joks asmuo Jungtinėse Valstijose, dėl jo lyties, negali būti atskirtas nuo galimybės dalyvauti, pasinaudoti teikiama nauda, ar būti diskriminuojamas pagal bet kokią

99 Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos 2009 m. ataskaita. Vilnius, 2010.

100 DeFrantz, L.A. The changin role of women in the Olympic Games. [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-11-02]. <http://www.la84foundation.org/OlympicInformationCenter/OlympicReview/1997/oreXXVI15/oreXXVI15u.pdf >

švietimo programą ar veiklą, kuri gauna valstybinę paramą.“[101] Kaip žinia, švietimo programos apima ir sportinį lavinimą.

Vis dėlto, iki šiol yra susiduriama su keblumais užtikrinant minėtose Jungtinių Tautų konvencijos „Dėl visų formų diskriminacijos panaikinimo moterims" nuostatose įvardintus tikslus. Tam tikri stereotipai buvo gajūs didžiąją XX amžiaus dalį. Vyro, kaip atletiškumo ir jėgos bei moters, kaip gležnumo įsikūnijimo stereotipai stabdė tam tikrų sporto šakų populiarinimą tarp moterų. Tai ypač pasakytina apie tokias kontaktines sporto šakas kaip boksas. Pirmasis moterų bokso pasaulio čempionatas buvo surengtas tik kiek daugiau nei prieš dešimt metų. Kaip olimpinė sporto šaka moterų boksas buvo įtrauktas tik 2012-ųjų Londono Olimpinėse žaidynėse.[102]

Kaip jau buvo minėta aptariant diskriminacijos sampratą, svarbu atkreipti dėmesį į žmogaus teisių universalumo bei kultūrinio reliatyvizmo teorijas, kadangi jų pagrindu skirtingose pasaulio valstybėse gali susiformuoti nevienodi žmogaus teisių apsaugos standartai. Tai ypač pasakytina apie moterų teisių užtikrinimą, kadangi vienos didžiausių su moterų teisių apsauga bei įgyvendinimu susijusių problemų yra pastebimos būtent islamiškose valstybėse. Ten galiojantys griežti Šariato įstatymai, neretai pažeidžiantys daugelį vakarų valstybėse pripažįstamų žmogaus teisių, apima ir sporto sritį. Pavyzdžiui, Saudo Arabijoje moterims apskritai buvo uždrausta dalyvauti sportinėje veikloje. Tik 2012-aisiais metais ši valstybė, kartu su Kataru ir Brinėjumi, pirmą kartą delegavo moteris sportininkes į Olimpines Žaidynes. Londono Olimpinės Žaidynės įėjo į istoriją, kadangi pirmą kartą dalyvavo moterys iš visų valstybių dalyvių.[103] Afganistane, žlugus talibano rėžimui, itin varžiusiam žmogaus teises, net ir po daugiau nei dešimties metų moterys atletės sulaukia grasinimų, kadangi daugelis žmonių vis dar mano, jog moterų vieta yra namuose, o ne stadionuose.[104] Negana to, panašios „idėjos“ kartais yra skleidžiamos ir už minėtų valstybių ribų. Pavyzdžiui, vienoje Kanados musulmoniškoje mokykloje greta antisemitizmo propagavimo bei kitų fundamentalistiniams rėžimams būdingų pareiškimų, vaikams skirtuose vadovėliuose buvo rašoma, jog „mergaitės

101 Schubert, G.W., Schubert, A.F., Schubert-Madsen, Ch.L. in Gender discrimination athletics. North Dakota Law Review (67), 1991. p. 238

102 Women’s boxing rejected at Beijing Olympics. *Daily Times* [interaktyvus]. 2005-10-28 [žiūrėta 2012-11-02]. <http://www.dailytimes.com.pk/default.asp?page=2005%5C10%5C28%5Cstory_28-10-2005_pg2_22>

103 London Olympics to feature a first: All nations field female athletes. *CCTV* [interaktyvus]. 2012-07-13 [žiūrėta 2012-12-20]. <http://english.cntv.cn/program/sportsscene/20120713/115814.shtml>

104 Empowering women and girls through sport. United Nations Human Rights. Office of the High Commissioner for Human Rights [interkatyvus]. 2012-05-29 [žiūrėta 2012-11-02]. <http://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/Empoweringwomenandgirlsthroughsport.aspx>.

turėtų apriboti savo dalyvavimą sportinėje veikloje.“[105]

Žvelgiant iš islamiškų valstybių pozicijų, tokia moterų padėtis neatrodo diskriminacinė, kadangi tai yra dalis jų „tradicijų ir kultūros“. Bet, kaip aptarėme anksčiau, tokia „moralinė“ pozicija neturi objektyvaus pagrindo. Tai taip pat yra sritis, kurioje mokslas gali išspręsti moralumo ir nemoralumo dilemą. Įvertinus tai, kad universalios moralinės vertybės ne tik gali, bet ir turi būti racionaliai pažintos, turime aiškų pagrindą kalbėti apie žmogaus teisių universalumą. Minėta moterų teisių situacija islamiškose šalyse bei vakarietiškų valstybių viduje turi tvirtą pagrindą būti smerkiama, akcentuojant ne vakarietišką ar kitokį moralės suvokimą, o būtent objektyvų, nešališką požiūrį. Be to, kaip buvo rašyta aukščiau, reikia atkreipti dėmesį, jog kartais diskriminacija gali pasireikšti tokiu būdu, kuris iš pirmo žvilgsnio atrodo kaip pozityvi diskriminacija. Vis dėlto, tokie tikslai, kaip sporto šakos populiarinimas tarp moterų, nepatenka į itin svarbių visuomeninio gyvenimo sričių sąrašą. To galima siekti kitomis, nediskriminacinio pobūdžio priemonėmis.

1.4.2. Transseksualumas ir jo problematika

Kalbant apie žmogaus teises, transseksualumas yra vienas kontraversiškiausių klausimų visuomeniniame gyvenime. Nemaža dalis įvairių valstybių gyventojų vis dar sunkiai priima homoseksualizmą kaip natūralią lytinę orientaciją, laikydami tokios pakraipos asmenis mažų mažiausiai ligoniais. Savo pažiūrų neslepiantys gėjai ir lesbietės dėl to patiria nepatogumus kasdieniniame gyvenime, o pasirinkę neviešinti savo jausmų – stresą, depresiją bei kitokias psichologines problemas. Žinant šį faktą neturėtų stebinti, jog transseksualūs asmenys visuomenės akyse atrodo dar labiau „nesveiki“, tad pilnavertis gyvenimas visuomenėje, nepatiriant diskriminacijos, jau nekalbant apie pašaipas ir įžeidinėjimus atrodo sunkiai įmanomas.

Transseksualumas yra priskiriamas prie lyties tapatumo sutrikimų. Tai – asmenybės ir elgesio sutrikimas, apibūdinamas kaip noras gyventi kaip priešingos lyties asmuo ir būti juo laikomam, paprastai lydimas diskomforto dėl savo anatominės lyties ar jos netinkamumo jausmo, ir noras būti gydomam (-ai) hormonais bei chirurgiškai, kad kūnas kiek galima labiau atitiktų pasirinktą lytį.[106]

105 Bell, S. Toronto Islamic school will not face charges over anti-Jewish curriculum: police. *National Post* [interaktyvus]. 2012-11-08 [žiūrėta 2012-11-08]. <http://news.nationalpost.com/2012/11/08/toronto-islamic-school-will-not-face-charges-over-anti-jewish-curriculum-police/>

106 Transeksualumo etinės problemos. Lietuvos bioetikos komitetas. [interaktyvus]. Vilnius, 2012-01-20 [žiūrėta

Transseksualumas kelia ne tik visuomenines, socialines, bet ir teisines bei etines problemas. Gydytojas chirurgas, Mykolo Romerio universiteto Bioteisės katedros profesorius Andrius Narbekovas, kalbėdamas apie lyties keitimo operacijas, šiuo klausimu išsako stiprią kritiką.[107] Visų pirma, profesorius atskiria lyties disforijos sindromą turinčius transseksualus nuo hermafroditų (asmenų, kurie gimsta su abiem lytims būdingais lytiniais organais). Anot A. Narbekovo, hermafroditų gydymas nesukelia jokių didesnių medicininių ir etinių problemų. Tuo tarpu kalbėdamas apie lyties keitimo operacijas, A. Narbekovas išskiria kelis tokius veiksmus kritikuojančius aspektus. Visų pirma, yra pažymima, jog lyties pakeitimas yra klaidinga sąvoka, kadangi praktiškai to padaryti yra neįmanoma. Yra pakeičiami tik asmens lyties požymiai, tačiau tai nereiškia, jog yra pakeičiama pati lytis, kadangi ji yra determinuota genetiškai. Tiesa, tokie argumentai yra kritikuojami remiantis tuo, kad tapatinimuisi su viena ar kita lytimi gali daryti įtaką ne tik biologinės priežastys, bet ir kiti veiksniai. Todėl anglų kalboje yra išskiriami terminai „sex“ ir „gender“. Žodis „sex“ yra vartojamas kalbant apie biologinę lyties prasmę, tuo tarpu „gender“ - socialinę ir psichologinę. Taip pat pažymima, kad lietuviškas žodis „keitimas“ nėra tikslus. Šiuo atveju angliškas terminas „reassigment“ yra labiau skirtas apibūdinti iš naujo savęs priskyrimą tam tikrai grupei.[108] Visų antra, profesorius A. Narbekovas rašo: „*Lyties disforijos sindromas, kuriuo remiantis daromos lyties keitimo operacijos, kyla ne iš transseksualaus asmens kūno, kuris yra sveikas, bet iš klaidingo dualistinio mąstymo. Todėl nepateisinamas kūno luošinimas, norint pakeisti mąstymą. Lyties keitimas yra susijęs su radikaliu žmogaus suluošinimu, nes fiziškai sveiki asmenys, galintys pradėti ir auginti savo vaikus, yra kastruojami, „gydomi” didelėmis hormonų dozėmis, dėl ko prarandamas vaisingumas bei sutrinka bendra sveikata. Vaisingumo sunaikinimas pagal Baudžiamąjį Kodeksą priskiriamas prie sunkių sveikatos sutrikdymų ir už tai pramato baudžiamąją atsakomybę. Hormoninis lyties keitimas neturi jokio mokslinio pagrįstumo. Pagal kiekvieno vaisto apibrėžimą vaistas yra aktyvi medžiaga, skirta gydyti ligai arba gerinti sutrikusioms organizmo funkcijoms. Transseksualizmo atveju funkcijos nėra sutrikusios, todėl jokia fiziologija nepagrįstas priešingos lyties hormonų vartojimas ir gautas poveikis lyties keitimo tikslu normalioje medicininėje literatūroje apibūdinamas kaip žalingas poveikis.*“[109]

2012-10-30]. <http://bioetika.sam.lt/index.php?-1586900778>

107 Narbekovas, A. „Transseksualizmas – medicininiai ir etiniai aspektai“. Mykolo Romerio universitetas. [interaktyvus]. Vilnius [žiūrėta 2012-10-30]. <http://www.mruni.eu/mru_lt_dokumentai/katedros/bioteises_katedra/studijos/paskaitos/transseksualizmas.doc>

108 Transeksualumo etinės problemos. *supra* note 106.

109 Narbekovas, A. *supra* note 107.

Darytina išvada, jog lyties keitimo operacijos yra mažų mažiausiai diskutuotinas klausimas. Prieš imantis tokių drastiškų priemonių, visų pirma turi būti užpildyta mokslinio konsensuso spraga kalbant apie tai, ar lyties tapatumo sutrikimas yra pagrįstai priskiriamas prie psichikos sutrikimų. Psichikos sutrikimų kategorija leidžia akivaizdžiai abejoti lytį pasikeisti nusprendusio asmens kompetentingumu ir galimybe priimti šioje situacijoje protingą, racionalų sprendimą. Vis dėlto, negalime paneigti, jog yra galimybė, kad transseksualumo tapatinimas su psichikos sutrikimu gali kardinaliai pasikeisti, kaip tai atsitiko su homoseksualizmu. Tokia praktika rodo, kad sąrašai kaip pasaulinis ligų klasifikatorius yra „gyvi“, o ne statiški ir gali būti modifikuojami priklausomai nuo įgytų žinių medicinos, biologijos bei kitų mokslų srityse. Visgi kyla klausimas, ar tokių žinių trūkumas nedaro lyties keitimo operacijų praktikos per ankstyva? Galėtume teigti, jog didžiausias dėmesys turėtų būti suteiktas psichoterapinei pagalbai, siekiant atstatyti balansą tarp žmogaus fizinių savybių bei psichologinės būsenos. Chirurginės operacijos yra kontraversiškos, kadangi jų metu yra pašalinamos visiškai sveikos žmogaus kūno dalys ar organai. Tai yra nesuderinama su vienu pagrindinių medicinos principu „*primum non nocere“*, reikalaujančio nepakenkti pacientui. Be to, kyla klausimas, ar taip nėra tik bėgama nuo problemos ją „užmaskuojant“. Tai automatiškai verčia susimąstyti apie tokios gydymo priemonės veiksmingumą, kadangi pasitaiko atvejų, kai asmuo gailisi prieš tai savo priimto sprendimo pasikeisti lytį bei nori sugrįžti prie prigimtinės, genetiškai determinuotos lyties.[110] Vis dėlto, remiantis Europos Parlamento Pilietinių teisių, teisingumo ir vidaus reikalų komiteto užsakymu parengtos studijos duomenimis, nė vienoje Europos Sąjungos šalyje narėje nėra griežto draudimo gydyti asmenis nuo lyties tapatumo sutrikimo naudojant hormoninį ar chirurginį gydymą.[111] Tiesa, kitos asmens lyties pripažinimas praktikoje nėra vienodas. Vienose valstybė tam, kad valstybė oficialiai pripažintų asmenį esantį „naujos“ lyties bei suteiktų jam teisę pasikeisti su tuo susijusius dokumentus užtenka diagnozuoti disforijos sindromą, tuo tarpu kitose tam gali prireikti ir pačios lyties keitimo procedūros.

Visgi praktikoje teisė į lyties keitimą yra pripažįstama. Taip pat pripažįstamos ir visos kitos iš to sekančio teisės (pvz., teisė pasikeisti civilinės būklės aktų įrašus). Europos Tarybos Ministrų Komitetas yra priėmęs rekomendaciją dėl priemonių, skirtų panaikinti diskriminaciją

110 Žr. pvz. Jauniausias lyties keitimo pacientas nori susigrąžinti buvusią lytį. *Delfi* [interaktyvus]. Vilnius, 2012-10-28 [žiūrėta 2012-10-30]. <http://www.delfi.lt/news/daily/Health/jauniausias-lyties-keitimo-pacientas-nori-susigrazinti-buvusia-lyti.d?id=59878257>

111 Castagnoli, C. Transgender persons' rights in the EU member states. European Parliament, Brussels 2010. [interaktyvus].[žiūrėta 2012-10-30]. <http://www.lgbt-ep.eu/wp-content/uploads/2010/07/NOTE-20100601-PE425.621-Transgender-Persons-Rights-in-the-EU-Member-States.pdf.>

seksualinės orientacijos ir lyties tapatybės pagrindu.[112] Rekomendacijoje valstybės narės skatinamos išnagrinėti esamus teisės aktus ir kitas priemones, rinkti bei nuolat organizuoti duomenis tam, kad būtų galima stebėti ir atlyginti žalą kiekvienu tiesioginės ar netiesioginės diskriminacijos atveju dėl seksualinės orientacijos ar lyties tapatumo. Europos Žmogaus Teisių Teismas šiuo klausimu yra pasisakęs, jog: *„Nors ir suteikdamas valstybėms šioje srityje tam tikrą nuožiūros laisvę, teismas vis dėlto laikosi nuomonės, kad atsižvelgiant į jų pozityviąją pareigą pagal 8 straipsnį iš valstybių reikalaujama pripažinti lyties pakeitimą transseksualams, kuriems atlikta operacija, inter alia pakeičiant jų civilinės būklės aktų įrašus su tolesniais to padariniais.“*[113]

Galimybę asmeniui pasikeisti lytį įtvirtina ir Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 2.27 straipsnis (teisė pasikeisti lytį). Pirmojoje jo dalyje teigiama, jog nesusituokęs pilnametis asmuo turi teisę medicininiu būdu pakeisti savo lytį, jeigu tai mediciniškai įmanoma. Toks asmens prašymas turi būti išreikštas raštu. Antroji straipsnio dalis numato, kad konkrečias lyties pakeitimo sąlygas ir tvarką nustato įstatymai.[114]

Vis dėlto, įstatymas, reglamentuojantis lyties pakeitimo sąlygas ir tvarką taip ir nebuvo priimtas, nors 2003-aisiais ir buvo pateiktas lyties pakeitimo įstatymo projektas. Projekte buvo numatyta, jog lyties pakeitimas atliekamas tik tuo atveju, jeigu lyties pakeitimas pagrįstai leidžia tikėtis pagerėjusios paciento psichikos sveikatos, ir jeigu tai yra mediciniškai įmanoma. Be to, asmenys dėl transeksualumo turi išgyventi asmenybės krizę, o atliekant lyties pakeitimą turi dalyvauti įvairių sričių asmens sveikatos priežiūros specialistai (psichoterapeutai, psichiatrai, akušeriai-ginekologai, urologai, endokrinologai, chirurgai ir kt.). Taip pat projekte buvo numatyta, jog lyties pakeitimo chirurginės operacijos gali būti atliekamos tik praėjus ne mažiau kaip 2 metams nuo psichoterapijos pradžios, diagnozavus transseksualumą, ir po ne trumpesnės kaip 1 metai nenutrūkstamos hormonų terapijos. Lyties pakeitimo chirurginės operacijos gali būti atliekamos tik asmeniui realiai nepertraukiamai išgyvenus kitos lyties tapatybe ne mažiau kaip 1 metus ir jeigu jas rekomenduoja atlikti ne mažiau kaip 3 gydytojai psichikos sveikatos priežiūros specialistai.[115]

Kaip matome, projekte buvo numatytos priemonės, skirtos suteikti pirmumą

112 Recommendation CM/Rec(2010)5of the Committee of Ministers to member states on measures to combat discrimination on grounds of sexual orientation or gender identity. Adopted by the Committee of Ministers on 31 March 2010at the 1081st meeting of the Ministers' Deputies.

113 Žr. pvz. bylas *Christine Goodwin v. the United Kingdom* [GC], no. 28957/95, § 71–93, ECHR 2002-VI arba *Grant v. the United Kingdom*, no. 32570/03, § 39–44, ECHR 2006.

114 Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. Valstybės žinios. 2000, Nr. 74-2262.

115 Lietuvos Respublikos lyties pakeitimo įstatymo projektas. IXP-2627. 2003-06-04.

psichoterapijai ir tik po to naudoti hormoninius bei chirurginius gydymo metodus. Projektą galima vertinti kaip siekį surasti tarpinį variantą tarp lyties keitimo operacijas palaikančių bei jau aukščiau išvardintų jas kritikuojančių argumentų. Vis dėlto, kaip jau buvo minėta, šis įstatymo projektas nebuvo priimtas. Todėl prieš Lietuvą buvo paduota peticija Europos Žmogaus Teisių Teisme. Byloje *L. prieš Lietuvą* EŽTT konstatavo: „*Iš šios bylos aplinkybių matyti, jog egzistuoja tam tikra įstatymų leidybos spraga, susijusi su lyties pakeitimo operacijomis, dėl to pareiškėjas yra atsidūręs kankinančioje nežinioje dėl savo privataus gyvenimo ir tikrosios tapatybės pripažinimo. Nors valstybės teikiamų sveikatos apsaugos paslaugų ribotas biudžetas galėtų pateisinti tam tikrą pirminį delsimą įgyvendinti transseksualų teises pagal Civilinį kodeksą, tačiau praėjo daugiau kaip ketveri metai nuo atitinkamų nuostatų įsigaliojimo, o reikalingas įstatymas, nors ir yra jo projektas, nebuvo priimtas. Atsižvelgiant į tai, kad yra nedaug suinteresuotų asmenų (apie 50 asmenų pagal neoficialius apskaičiavimus), nemanytina, kad biudžetinė našta valstybei būtų pernelyg sunki. Taigi Teismas mano, kad teisinga pusiausvyra tarp viešo intereso ir pareiškėjo teisių nebuvo išlaikyta.*“[116]

Vis dėlto, net ir po EŽTT sprendimo Lietuvos įstatyminėje bazėje lyties keitimas iki šiol nėra reglamentuotas. Lietuva buvo įpareigota tai padaryti per tris mėnesius arba sumokėti keturiasdešimties tūkstančių eurų kompensaciją. Nepriėmus minėto įstatymo L. buvo pervesta kompensacija, o vietoje lyties pakeitimo įstatymo buvo pradėtos kalbos apie tai numatančios Civilinio kodekso nuostatos išbraukimą, motyvuojant tuo, jog mūsų šalies visuomenė dar nėra pasirengusi tokioms naujovėms, o minėta nuostata sukelia nepagrįstus lūkesčius.[117] Tačiau minėtai nuostatai išlikus, Lietuvoje vis dar yra aiškiai matoma teisinė spraga, kuri ateityje gali lemti pakartotinius ieškinius dėl EŽTK pažeidimo.

Darytina išvada, jog, kalbant apie lyties keitimo operacijas, visų pirma reikia išspręsti tvirto mokslinio konsensuso nebuvimo problemą. Jei lyties tapatumo sutrikimas pagrįstai priskiriamas prie psichikos sutrikimų, kyla akivaizdžių abejonių dėl tokios praktikos teisingumo. Jei ne – turėtume sulaukti šio sutrikimo perkvalifikavimo. Minėtoje Lietuvos situacijoje taip pat turėtų būti priimtas vienoks ar kitoks sprendimas (lyties keitimo įstatymo priėmimas arba CK normos pašalinimas), taip išvengiant galimų pakartotinių peticijų EŽTT. Manytina, kad atsižvelgus į aiškaus mokslinio konsensuso nebuvimą, būtent CK normos pašalinimas ir galimo įstatymo priėmimo atidėjimas būtų racionaliausias situacijos sprendimas šiuo metu.

---

116 *L. prieš Lietuvą*. Pareiškimo Nr. 27527/03, § 59, ECHR 2007. Preliminarus vertimas. [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-07-07]. <http://www.tm.lt/dok/L__2007-09-11_sprendimas_NEGALUTINIS.pdf>

117 Digrytė, E. Užuot įteisinusi lyties keitimą Lietuva pasirinko kompensaciją. *Delfi* [interaktyvus] . Vilnius, 2008-07-01 [žiūrėta 2012-10-31]. <http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/uzuot-iteisinusi-lyties-keitima-lietuva-pasirinko-kompensacija.d?id=17580960>

1.4.3. Transseksualių asmenų diskriminacija sporte

Transseksualumo klausimas bei su tuo susijusios problemos šiuo metu gali būti stebimos įvairiose gyvenimo srityse, tarp jų ir sportinėje veikloje. Ir tai nėra tik šių dienų problema. Sporto istorijoje būtą ne vieno atvejo, kuomet sportinėse varžybose vienos lyties rungtyse dalyvaudavo priešingos lyties atstovai. 1936-ųjų metų Berlyno Olimpinėse žaidynėse Vokietijos šuolininkė į aukštį Dora Ratjen užėmė ketvirtą vietą moterų šuolio į aukštį rungtyje, o po dviejų metų vykusiame Europos Čempionate pasiekė pasaulio rekordą.[118] Vėliau paaiškėjo, kad sportininkė iš tiesų buvo vyras vardu Heinrich Ratjen. Iš jo buvo atimtas iškovotas aukso medalis, o pavardė išbraukta iš rekordų sąrašų. 1975-aisiais amerikiečių tenisininkui Richard Raskind buvo atlikta lyties keitimo operacija ir jis tapo Renee Richards. Praėjus metams, 1976-aisiais jam buvo neleista dalyvauti moterų „US Open“ teniso turnyre, nebent jis sutiks atlikti chromosomų tyrimą. Richards apskundė Jungtinių Amerikos Valstijų Teniso Asociaciją ir 1977-aisiais gavo leidimą varžytis moterų turnyruose be jokių lyties testų.[119]

Vis dėlto, tokių testų rezultatai yra sukėlę nemažai skandalų sporto pasaulyje. 2006-aisiais po neigiamo lyties testo rezultato Azijos šalių žaidynėse sidabro medalis buvo atimtas iš Indijos bėgikės Santhi Soundarajan. Vėliau buvo pasirodę pranešimų, jog tokie testų rezultatai galėjo būti nulemti adrenogenitalinio sindromo.[120] Kita garsiai nuskambėjusi lyties testų istorija įvyko 2009-aisiais metais, kuomet Pietų Afrikos Respublikos bėgikė Caster Semenya, laimėjusi bėgimo rungtį 800 metrų distancijoje dėl kilusių abejonių dėl jos lyties turėjo atlikti minėtą testą.[121]

Tokios situacijos kelia ir tam tikras teisines problemas. Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 5-ame, TPPTP 7-ame bei EŽTK 3-ame straipsniuose yra įtvirtinta nuostata, jog joks asmuo negali būti kankinamas arba patirti žiaurų, nežmonišką ar žeminantį jo orumą elgesį arba būti taip baudžiamas. Toks elgesys su sportininkais, kaip buvo minėta paskutiniuose dviejuose pavyzdžiuose, galėtų būti traktuojamas kaip žmogaus orumą žeminantis elgesys. Abiem atvejais

118 Dora Ratjen biography. [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-10-31]. <http://www.sports-reference.com/olympics/athletes/ra/dora-ratjen-1.html>

119 Conan, N. The Second Half of My Life. [interaktyvus]. 2007-02-08 [žiūrėta 2012-10-31]. <http://www.npr.org/templates/story/story.php?storyId=7277665>

120 Saner, E. The gender trap. *The Guardian* [interaktyvus]. 2008-07-30 [žiūrėta 2012-10-31]. <http://www.guardian.co.uk/sport/2008/jul/30/olympicgames2008.gender>

121 Bėgikė Caster Semenya oficialiai pripažinta moterimi. *15min.lt* [interatyvus]. Vilnius, 2010-07-07 [žiūrėta 2012-10-31]. <http://www.15min.lt/naujiena/sportas/lengvoji-atletika/begike-caster-semenya-oficialiai-pripazinta-moterimi-133-106315>

sportininkės patyrė didžiulį pažeminimą bei stresą. Santhi Soundarajan netgi mėgino nusižudyti.[122] Reikalavimai atlikti tokius tyrimus gali ne tik sąlygoti viešą asmens pažeminimą, bet ir gilias psichologines pasekmes, kartais, galbūt, net galinčiais pasibaigti tragiškai. Iš kitos pusės, sporte yra būtina užtikrinti lygybę tarp atletų ir neleisti vienam ar kitam sportininkui nepagrįstai įgyti pranašumą. Matome dviejų įsipareigojimų sankirtą – nepažeisti asmens orumo bei užtikrinti sportinį lygybės principą. Bandydami rasti išeitį iš šios situacijos galime apmąstyti įvairius problemos sprendimo variantus. Pavyzdžiui, siekiant apsaugoti asmens interesus, sprendimas atlikti tokį tyrimą galėtų būti neviešinamas, taip nesukeliant sąmyšio sporto pasaulyje ir nepadarant asmens visuomenės akyse pajuokos objektu. Gauti duomenys galėtų būt paskelbiami viešai tik gavus atitinkamą rezultatą. Kitas galimas sprendimo būdas – testų nediferincijavimas, t.y. atlikimas ne tam tikrais išskirtiniais atvejais, o jo padarymas privalomu kiekvienam sportininkui. Tačiau tai situacijos pilnai neišsprendžia, kadangi pirmu atveju asmuo daugiau ar mažiau vis tiek jausis pažemintas, o antru atveju gali nukentėti ir dar didesnio skaičiaus žmonių orumas. Taip pat susiduriame ir su testų patikimumo problema, kadangi lyties nustatymas, nors ir atrodo itin paprastas, iš tiesų yra daug sudėtingesnis, kadangi neužtenka tiesiog pažiūrėti į chromosomų derinį ir nustatyti XX (moterišką) arba XY (vyrišką) variantą. Yra įmanomos situacijos, kai žmonės, turintys dvi X chromosomas, hormoniškai gali išsivystyti kaip vyrai, o turintys X ir Y chromosomas – kaip moterys.[123] Tad tam tikrų atvejų nustatymas gali būti itin sudėtingas. Ir nors tai yra labiau medicininis klausimas ir problema, jis yra tiesiogiai susijęs su žmogaus teisėmis ir gali turėti atitinkamus teisinius padarinius. Testas yra susilaukęs ir daugiau kritikos, kadangi yra teigiama, jog asmens lyties nustatymas apima ne vieną kriterijų, ir kad vieno kriterijaus išskyrimas aukščiau kitų yra neleistinas. Buvo teigiama, jog minėto testo paskirtis yra išvengti „apgavysčių“, t.y. apsimetinėjimų kita lytimi. Teigiama, kad tokių atvejų galimybė yra itin maža, tad tokios priemonės naudojimas yra neproporcingas moterų atlečių atžvilgiu.[124] Vis dėlto matėme, jog sporto istorijoje tokių atvejų pasitaikė.

Tačiau šiuo metu gali kilti ir kitokių su transseksualumu ir žmogaus teisėmis susijusių problemų. Pavyzdžiui, 213 cm ūgio amerikietis Gregas Walkeris būdamas 21 metų amžiaus pradėjo vartoti moteriškus hormonus bei pasikeitė lytį. Dabar, būdamas Lindsey Walker, šis

122 Lyties nuslėpimu įtarta PAR bėgikė jautėsi medžiojamu žvėrimi. *Lietuvos rytas* [interaktyvus]. Vilnius, 2012-09-26 [žiūrėta 2012-10-31]. <http://m.lrytas.lt/-12854878641284124872-p2-lyties-nusl%C4%97pimu-%C4%AFtarta-par-b%C4%97gik%C4%97-jaut%C4%97si-med%C5%BEiojamu-%C5%BEv%C4%97rimi.htm>

123 Dreger, A. Where's the Rulebook for Sex Verification? *The New York Times* [interaktyvus]. 2009-08-21 [žiūrėta 2012-10-31]. <http://www.nytimes.com/2009/08/22/sports/22runner.html?em&_r=0>

124 Fastiff, B.P.Gender Verification Testing: Balancing the Rights of Female Athletes with a Scandal-Free Olympic Games. Hastings Constitutional Law Quarterly, Vol. 19, Issue 3 (Spring 1992). p. 959.

asmuo nori atstovauti Jungtinių Amerikos Valstijų moterų krepšinio rinktinei 2016-ųjų Rio de Žaneiro Olimpiadoje.[125] Kyla klausimas, ar Lindsey turi tokią teisę ir ar atsisakymas ją suteikti gali būti traktuojamas kaip diskriminacija lyties pagrindu? Ta pati Visuotinė žmogaus teisių deklaracija bei daugelis kitų tarptautinių dokumentų, pavydžiui, EŽTK, aiškiai įtvirtina, jog „naudojimasis Konvencijoje pripažintomis teisėmis ir laisvėmis yra užtikrinamas be jokios diskriminacijos dėl asmens lyties, rasės, odos spalvos, kalbos, religijos, politinių ar kitokių pažiūrų, tautinės ar socialinės kilmės, priklausymo tautinei mažumai, nuosavybės, gimimo ar kitais pagrindais.“ Tai, jog prieš tapdama moterimi Lindsey Walker buvo vyru, gali suteikti jai nesąžiningą fizinį pranašumą prieš kitas krepšininkes.

Autoriaus nuomone, tokioje srityje kaip sportas, kur varžymasis yra pagrįstas sąžiningumu ir nepagrįsto pranašumo nebuvimu, nesuteikimas tokiems asmenims teisės varžytis atitinkamos lyties rungtyse neturėtų būti traktuojamas kaip diskriminacija. Turėtų būti atsižvelgiama į pirminę, genetikos nulemtą asmens lytį, o ne vėliau atliktas kosmetines operacijas. Šiuo atveju galima rasti objektyvų tokio asmens teisių suvaržymo pagrindą, o asmuo, pasiryžęs žengti tokį žingsnį, turėtų suvokti ir tam tikras iš to galinčias kilti pasekmes. Tai jokiu būdu nereiškia, jog transseksualių asmenų teisės gali būti varžomos kituose gyvenimo aspektuose. Tačiau, atsižvelgiant į jau minėtą mokslinio, teisinio ir kitokio praktinio konsensuso nebuvimą, tai galėtume vertinti kaip antrinę su transseksualumu susijusią problemą. Pagrindinis klausimas, kurį reikia išspręsti, yra tai, kas nulemia tokią asmens fizinių savybių ir psichologinės būsenos atskirtį ir ar tai galima laikyti psichiniu sutrikimu. Antroji problema kyla tuo atveju, kai atsakymas į pirmąją yra neigiamas. Tačiau atsakius teigiamai, tokių asmenų teisių klausimas gali netekti reikšmės, kadangi hormoninis ir chirurginis gydymas galėtų būti pripažintas kaip netinkama šio sutrikimo šalinimo priemonė.

1.5. Diskriminacija seksualinės orientacijos pagrindu

Paskutinis darbe aptariamas diskriminacijos sporte ir su juo susijusioje veikloje aspektas yra diskriminacija seksualinės orientacijos pagrindu. Ne paslaptis, jog visuomenėje vis dar gajūs įvairūs stereotipai, dažniausiai grindžiami ne mokslinėmis, objektyviomis ir bendražmogiškomis žiniomis, o individualiu, subjektyviu ir įsivaizduojamu moralės suvokimu, religinėmis dogmomis ar kitais pagrindais. EŽTT 1981 metais byloje *Dudgeon v. United Kingdom* pirmą

125 Aukščiausias pasaulyje transseksualas nori žaisti JAV moterų rinktinėje. *Krepšinis.net* [interaktyvus]. Vilnius, 2012-03-15 [žiūrėta 2012-11-02]. <http://www.krepsinis.net/pasaulis/auksciausias-pasaulyje-transseksualas-nori-zaisti-jav-moteru-rinktineje/195643>

kartą konstatavo, jog baudžiamasis persekiojimas dėl homoseksualių santykių pažeidžia EŽTK 8 straipsnyje įtvirtiną asmens teisę į privatų gyvenimą.[126] Pasaulinė sveikatos organizaciją homoseksualumą iš pasaulinio ligų klasifikatoriaus sąrašo pašalino prieš daugiau nei dvidešimt metų.[127] Tačiau net ir po šių pareiškimų, gausybės debatų bei mokslinių tyrimų, teigiančių, jog homoseksualumas „nėra pasirinkimas“[128], diskriminacija gėjų ir lesbiečių atžvilgiu yra viena opiausių žmogaus teisių problemų. Su negatyviu požiūriu, susijusiu su asmens seksualine orientacija, savo veikloje susiduria ir sportininkai. Vienas diskriminacijos dėl seksualinės orientacijos pavyzdžių sporte yra Jennifer Harris atvejis. 2006-aisiais metais krepšininkė padavė skundą prieš Pensilvanijos valstijos universiteto „Lady Lions“ krepšinio komandos trenerę Rene Portland, kaltindama moterį tuo, jog ši pašalino ją iš komandos dėl to, jog Harris buvo lesbietė.[129] Ginčas buvo išspręstas šalių susitarimu.[130] Bene ryškiausiai matomos su šiuo klausimu susijusios problemos yra futbole. Galėtume išskirti tris pagrindinius aspektus:

1. Atskirų žaidėjų požiūris į savo orientacijos neslepiančius sportininkus;
2. Trenerių bei aukštus postus nacionalinėse bei tarptautinėse futbolo organizacijose užimančių asmenų požiūris į homoseksualius futbolininkus;
3. Žiūrovų bei kitų asmenų nusistatymas prieš netradicinės seksualinės orientacijos asmenis.

Vienoje spaudos konferencijoje Italijos nacionalinės rinktinės puolėjas Antonio Cassano paklaustas, ar rinktinėje yra netradicinės seksualinės orientacijos atstovų, atsakė: *„Treneris įspėjo, kad to klausite. Jei pasakyčiau, ką galvoju... Tikiuosi, kad nėra.“*[131]

Vėliau dėl tokių savo pareiškimų žaidėjas buvo priverstas atsiprašinėti bei neigti tai, jog jis yra neigiamai nusistatęs prieš homoseksualius asmenis ir nenorėtų su tokiais žaisti vienoje komandoje.

---

126 *Dudgeon v. The United Kingom*, 22 October 1981, § 63, Series A no. 59.

127 Stop discrimination against homosexual men and women. World Health Organisation Europe [interaktyvus]. 2011-05-17 [žiūrėta 2012-11-07]. <http://www.euro.who.int/en/what-we-do/health-topics/communicable-diseases/hivaids/news/news/2011/5/stop-discrimination-against-homosexual-men-and-women>

128 Submission to the Church of England's Listening Exercise on Human Sexuality. The Royal College of Psychiatrists [interaktyvus]. [žiūrėta: 2012-11-08] <http://www.rcpsych.ac.uk/pdf/Submission%20to%20the%20Church%20of%20England.pdf>

129 University concludes investigation of claims against women's basketball coach. *Penn State Live* [interaktyvus]. 2006-04-18 [žiūrėta 2012-11-08]. <http://live.psu.edu/story/17387>

130 Harris claim settled. *Penn State Live* [interaktyvus]. 2007-02-05 [žiūrėta 2012-11-08]. <http://live.psu.edu/story/22112>

131 Cassano sulaukė pykčio bangos dėl teiginio apie homoseksualus Italijos rinktinėje. *Eurofootball.lt* [interaktyvus]. Vilnius, 2012-06-13 [žiūrėta 2012-11-08]. <http://eurofootball.lt/nw_index.php?page=nw_news&id=27504>

2010-aisiais metais skandalą sukėlė Kroatijos nacionalinės rinktinės trenerio pareiškimas, kad jam vadovaujant Kroatijos rinktinėje nežais nė vienas homoseksualių pažiūrų futbolininkas. Atsakydamas į klausimą, ar su tokia situacija jam jau teko susidurti jis teigė, jog tokių problemų jam spręst dar nereikėjo ir netgi pareiškė: *„Laimei tik sveiki žmonės žaidžia futbolą."*[132]

Vėliau Vlatko Markovičius teisinosi, jog buvo neteisingai suprastas ir nėra nusiteikęs priešiškai tokių asmenų atžvilgiu.

Tiesa, reikia pabrėžti, jog nevisi pareiškimai, iliustruojantys neigiamo požiūrio į homoseksualumą problemą yra žeidžiantys. Vokietijos rinktinės ir Miuncheno „Bayern" gynėjas Philiphas Lahmas teigė, kad: *„Atvirai homoseksualus futbolininkas tikrai būtų įžeidinėjamas. Jam būtų labai sunku. Tačiau aš pats neturėčiau jokių problemų rungtyniauti greta tokio žmogaus."*[133]

Tuo tarpu Vokietijos Futbolo Federacijos Prezidentas Theo Zwanzigeris netgi ragino homoseksualius žaidėjus viešai prabilti apie savo seksualinę orientaciją bei žadėjo jiems visapusišką paramą.[134]

Kaip dar vieną šios problemos pavyzdį galėtume pateikti Italijos futbolininkų sąjungos prezidento Damiano Tommasi priešingą raginimą. Anot jo: *„Homoseksualumas futbole vis dar yra tabu. Į tokius žaidėjus žiūrima kitaip. Todėl neraginame išlįsti į viešumą. Nėra teisinga pasirinkti išsiskyrimo iš kitų kelią. Ir visiškai nesvarbu, apie kokią profesiją - žurnalisto, politiko ar futbolininko, kalbame. Išreikšti asmeninį seksualumą sudėtinga bet kokioje profesionalioje aplinkoje, o ypač futbole, nes reikia dalintis persirengimo kambariu su kitais vyrais. Tai gali labai apsunkinti situaciją."*[135]

Galiausiai, kaip išskyrėme trečiame punkte, homoseksualūs futbolininkai gali susidurti su spaudimu ne tik iš žaidėjų, trenerių ar oficialius postus užimančių asmenų, bet ir iš žiūrovų. Dėl to buvo susirūpinta kalbant apie 2022-aisiais Katare vyksiantį pasaulio futbolo čempionatą. Kataras yra viena tų valstybių, kuriose vis dar galioja sodomijos įstatymai. Homoseksualūs santykiai šioje šalyje yra draudžiami. Buvo išreikštas susirūpinimas, kaip bus reaguojama į savo

132 Homoseksualų rinktinėje netoleruojančiam Kroatijos federacijos vadovui gresia sankcijos. *Eurofootball.lt* [interaktyvus]. Vilnius, 2010-11-11 [žiūrėta 2012-11-08]. <http://eurofootball.lt/nw_index.php?page=nw_news&id=21735>

133 Lahmas: homoseksualiems futbolininkams - labai sunku. *Eurofootball.lt* [interaktyvus]. Vilnius, 2011-05-19 [žiūrėta 2012-11-08]. <http://eurofootball.lt/nw_index.php?page=nw_news&id=23814>

134 *Ibid*.

135 Italijos futbolininkų sąjungos vadovas: homoseksualūs žaidėjai neturėtų viešinti savo orientacijos. *Eurofootball.lt* [interaktyvus]. Vilnius, 2011-11-30 [žiūrėta 2012-11-08]. <http://eurofootball.lt/nw_index.php?page=nw_news&id=25548>

mėgstamos komandos palaikyti atvykusius homoseksualius aistruolius.[136]

Visi šie atvejai rodo, su kokiomis problemomis susiduria homoseksualios orientacijos asmenys sporto srityje. Galime matyti du galimus taip besiklostančios situacijos sprendimo variantus. Pirma, būtų galima vadovautis Damiano Tommasi pozicija, skatinančia homoseksualios orientacijos asmenis viešai neskelbti apie savo lytinę orientaciją ir taip išvengti galimai su tuo susijusių pasekmių (diskriminacijos savo atžvilgiu, neapykantą kurstančių pasisakymų ir t.t.). Antra, pasirinkti priešingą variantą ir drąsiai kalbėti šia jautria tema. Manytina, kad pirmasis variantas nėra tinkama priemonė spręsti šią su žmogaus teisėmis susijusią problemą. Tokio kelio pasirinkimas yra paprasčiausias aiškiai matomos problemos ignoravimas. Kaip jau buvo minėta, sportas, būdamas milijonų žmonių dėmesio centre, turi unikalią galimybę prisidėti prie žmogaus teisių skatinimo. Nepakantumą seksualinėms mažumoms kurstantys su sportu susijusių asmenų pasisakymai turėtų sulaukti ne tik drausminių sankcijų sporto šakos viduje, bet ir būti vertinami teisėsaugos institucijų, kadangi jie gali patekti į neapykantos kurstymo sąvokos apibrėžimą. Viešai neapykantą kurstantys asmenys negali išsisukti paprasčiausiais atsiprašymais ar abstrakčiomis frazėmis apie neteisingą jų išsakytų minčių interpretavimą. Lietuvoje tokie asmenys būtų patraukiami baudžiamojon atsakomybėn pagal Baudžiamojo kodekso 170 straipsnio (kurstymas prieš bet kokios tautos, rasės, etninę, religinę ar kitokią žmonių grupę) 2 dalį. Be to, kaip jau minėta anksčiau, asmenys galėtų kreiptis teisėsaugos institucijas pagal Baudžiamojo kodekso 155 straipsnį (įžeidimas).

Kaip ir rasistinių apraiškų atveju, asmenys ir organizacijos turėtų būti skatinamos kreiptis į atitinkamas institucijas, kurios, savo ruožtu, atliktų objektyvų situacijos įvertinimą bei spręstų dėl galimos tam tikrus pareiškimus padariusio asmens baudžiamosios atsakomybės. Taip pat turėtų būti sekama Theo Zwanzigero pozicija ir skatinama homoseksualius sportininkus viešai prabilti šia tema. Galima pasidžiaugti, jog pamažu sportininkai viešai prabyla apie savo seksualinę orientaciją, netgi tokiose „itin vyriškose“ sporto šakose kaip boksas.[137] Sportininkai, kartu su tos šakos nacionalinių ir tarptautinių organizacijų palaikymu, turi skatinti pagarbą kuo platesniam žmogaus teisių spektrui. Šioje situacijoje taip pat galėtų būti prisimintas pasiūlymas nustatyti tam tikras sankcijas už diskriminaciją sporte įvairiai pagrindais atskiru teisės aktu ar teisės norma, įkomponuota į baudžiamąjį įstatymą. Kaip jau buvo aptarta, praktika rodo, jog

136 Blatteris: homoseksualūs asmenys Katare turėtų susilaikyti nuo seksualinio aktyvumo. *Eurofootball.lt* [interaktyvus]. Vilnius, 2010-12-14 [žiūrėta 2012-11-08]. <http://eurofootball.lt/nw_index.php?page=nw_news&id=22099>

137 Buzinski, J. Boxer Orlando Cruz Coming Out as Gay Is Awesome, But It Won't Lead to a Flood of Out Athletes. *Huffington Post* [interaktyvus]. 2012-04-10 [žiūrėta 2012-11-08]. <www.huffingtonpost.com/jim-buzinski/boxer-orlando-cruz-coming-out-as-gay_b_1940439.html>

tokie sprendimai duoda teigiamų rezultatų ir mažina incidentų skaičių.

2. SPORTININKŲ TEISĖS Į PRIVATŲ GYVENIMĄ BEI ŽURNALISTŲ SAVIRAIŠKOS LAISVĖS SANKIRTA

2.1. Teisės į privatų ir šeimos gyvenimą bei spaudos laisvės samprata

Asmens teisę į privatų gyvenimą bei jo apsaugą Lietuvoje pirmiausia numato Lietuvos Respublikos Konstitucija. Jos 22-ame straipsnyje skelbiama, jog žmogaus privatus gyvenimas yra neliečiamas. Į asmens privataus gyvenimo apimtį taip pat patenka jo susirašinėjimai, pokalbiai telefonu, telegrafo pranešimai ir kitoks susižinojimas. Be to, informacija apie privatų asmens gyvenimą gali būti renkama tik motyvuotu teismo sprendimu ir tik pagal įstatymą. Įstatymas ir teismas saugo, kad niekas nepatirtų savavališko ar neteisėto kišimosi į jo asmeninį ir šeimyninį gyvenimą, kėsinimosi į jo garbę ir orumą. Teisę į privataus gyvenimo apsaugą taip pat galima įžvelgti Konstitucijos 23-ame (informacijos apie nuosavybę privatumas), 24-ame (informacijos apie būstą privatumas), 25-ame (įsitikinimų privatumas) ir 26-ame (minties, sąžinės ir tikėjimo laisvių apsauga) straipsniuose.[138] Minėtas Konstitucijos normas detalizuoja kiti įstatymai bei teisės aktai. Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymas privatų asmens gyvenimą apibrėžia kaip „asmeninį žmogaus, jo šeimos gyvenimą, gyvenamąją aplinką, kurią sudaro fizinio asmens gyvenamoji patalpa, jai priklausanti privati teritorija ir kitos privačios patalpos, kurias fizinis asmuo naudoja savo ūkinei, komercinei ar profesinei veiklai, taip pat fizinio asmens psichinę ir fizinę neliečiamybę, garbę ir reputaciją, slaptus asmeninius faktus, fizinio asmens fotonuotraukas ar kitus atvaizdus, informaciją apie fizinio asmens sveikatą, privatų susirašinėjimą ar kitokį ryšio palaikymą, fizinio asmens pažiūras, įsitikinimus, įpročius ir kitus duomenis, kuriuos galima naudoti tik jam sutikus“.[139] Teisę į privataus gyvenimo apsaugą taip pat numato Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 2.23 straipsnis (teisė į privatų gyvenimą ir jo slaptumą). Jame numatyta, kad fizinio asmens privatus gyvenimas neliečiamas, o informacija apie asmens privatų gyvenimą gali būti skelbiama tik jo sutikimu. Po asmens mirties tokį sutikimą gali duoti jo sutuoktinis, tėvai ar vaikai. Remiantis šiuo straipsniu, privataus gyvenimo pažeidimu yra laikomas:

- Neteisėtas įėjimas į asmens gyvenamąsias ir kitokias patalpas, aptvertą privačią teritoriją;

138 Žiobienė, E. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtinta privataus gyvenimo apsauga: informacijos skleidimo apie viešuosius ir privačius asmenis skirtumai. Jurisprudencija, 2002, t. 30(22). p. 93.

139 Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymas. Valstybės Žinios. 1996, Nr. 71-1706.

- Neteisėtas asmens stebėjimas,
- Neteisėtas asmens ar jo turto apieškojimas,
- Asmens telefoninių pokalbių, susirašinėjimo ar kitokios korespondencijos bei asmeninių užrašų ir informacijos konfidencialumo pažeidimas,
- Duomenų apie asmens sveikatos būklę paskelbimas pažeidžiant įstatymų nustatytą tvarką
- Kitokie neteisėti veiksmai.

Minėtas straipsnis taip pat numato, jog yra draudžiama rinkti informaciją apie privatų asmens gyvenimą pažeidžiant įstatymus. Asmuo turi teisę susipažinti su apie jį surinkta informacija, išskyrus įstatymų nustatytas išimtis. Draudžiama skleisti surinktą informaciją apie asmens privatų gyvenimą, nebent, atsižvelgiant į asmens einamas pareigas ar padėtį visuomenėje, tokios informacijos skleidimas atitinka teisėtą ir pagrįstą visuomenės interesą tokią informaciją žinoti. Straipsnio 4 ir 5 dalyje numatyta, jog privataus asmens gyvenimo duomenų, nors ir atitinkančių tikrovę, paskelbimas, taip pat asmeninio susirašinėjimo paskelbimas pažeidžiant 1 ir 3 dalyse nustatytą tvarką, taip pat įėjimas į asmens gyvenamąjį būstą be jo sutikimo, išskyrus įstatymų numatytas išimtis, asmens privataus gyvenimo stebėjimas ar informacijos rinkimas apie jį pažeidžiant įstatymą bei kiti neteisėti veiksmai, kuriais pažeidžiama teisė į privatų gyvenimą, yra pagrindas pareikšti ieškinį dėl tokiais veiksmais padarytos turtinės ir neturtinės žalos atlyginimo. 1 ir 3 dalyse numatyti apribojimai, susiję su informacijos apie asmenį skelbimu ir rinkimu, netaikomi, kai tai daroma motyvuotu teismo sprendimu.

Kalbant apie privataus gyvenimo sampratą ir apsaugą, svarbu išskirti informacijos apie viešus ir privačius asmenis rinkimą. Kaip yra pažymėjęs Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, „viešaisiais asmenimis laikytini valstybės ir savivaldybių politikai, pareigūnai, politinių partijų ir visuomeninių organizacijų vadovai ir kiti visuomeninėje bei politinėje veikloje dalyvaujantys asmenys. Viešaisiais asmenimis laikytini ir kiti visuomeninėje veikloje dalyvaujantys asmenys - dalyvaujantys įvairiose visuomeninėse organizacijose, fonduose ir judėjimuose bei žinomi asmenys, įtakojantys visuomeninį gyvenimą, - žinomi menininkai, sportininkai, žurnalistai, kitų profesijų atstovai.“[140] Visuomenės informavimo įstatyme yra nurodoma, jog „ informacija apie viešojo asmens privatų gyvenimą gali būti skelbiama be jo sutikimo, jeigu ši informacija atskleidžia visuomeninę reikšmę turinčias privataus šio asmens gyvenimo aplinkybes ar asmenines savybes.“ Tuo tarpu informaciją apie privataus asmens gyvenimą, anot minėto

140 Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 7, 71 straipsnių ir Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo taikymo teismų praktikoje, nagrinėjant garbės ir orumo gynimo civilines bylas apžvalga / Teismų praktika. 1998. Nr. 9.

įstatymo, galima skelbti tik tuomet, jei pats asmuo su tuo sutinka. Tad akivaizdu, jog asmenys, pasirinkę tam tikrą profesiją, nulemiančią jų statusą visuomenėje, naudojasi siauresne privataus gyvenimo apsauga.

Teisę į privatų ir šeimos gyvenimą taip pat saugo ir tarptautiniai dokumentai. Ši teisė yra numatyta VŽTD 12-ame, TPPTP 14-ame ir EŽTK 8 straipsniuose. Pastarajame teigiama, jog „kiekvienas turi teisę į tai, kad būtų gerbiamas jo privatus ir šeimos gyvenimas, būsto neliečiamybė ir susirašinėjimo slaptumas, o valstybės institucijos neturi teisės apriboti naudojimosi šiomis teisėmis, išskyrus įstatymo nustatytus atvejus ir kai tai būtina demokratinėje visuomenėje valstybės saugumo, visuomenės apsaugos ar šalies ekonominės gerovės interesais, siekiant užkirsti kelią viešosios tvarkos pažeidimams ar nusikaltimams, taip pat būtina žmonių sveikatai ar moralei arba kitų asmenų teisėms ir laisvėms apsaugoti.“

Kalbant apie asmens teisę į privatų gyvenimą, taip pat ir sporto srityje, galėtume išskirti du esminius aspektus. Visų pirma, tai pats teisės į privatų gyvenimą pagrindas. EŽTT ne kartą yra išsakęs poziciją, jog: *„Būtų per siaura sąvoką apibrėžti kaip „artimiausią aplinką“, kurioje individas gali gyventi taip, kaip jis to nori, ir iš jos [sąvokos] išskirti visą išorinį pasaulį, kurio ši aplinka neapima. Į pagarbą privačiam gyvenimui tam tikra apimtimi įeina ir teisė sukurti bei vystyti santykius su kitais žmonėmis.“*[141]

Tai apima kasdieninį asmens gyvenimą, ryšius su kitais asmenimis ir kitus su jo privatumu susijusius aspektus.

Visų antra, kalbant apie sportininkus, dėmesį reikėtų atkreipti į asmens teisę į atvaizdą. Yra pastebima problema, susijusi su sportininko atvaizdu, kuomet yra įsigyjamos varžybų, turnyrų ar kitų sportinių renginių transliacijos teisės. Keliamas klausimas, kam tada priklauso individualių atletų atvaizdų teisės? Taip pat kyla problema sprendžiant klausimą, ką daryti, jei toks atvaizdas yra panaudojamas sportininkui nepriimtinu būdu?[142]

Be to, kalbėdamas apie asmens teisę į privatų gyvenimą teisės į atvaizdą kontekste, EŽTT yra pasisakęs, kad: *„Nors saviraiškos laisvė taip pat apima ir nuotraukų publikavimą, tokiose situacijose kitų asmenų teisių ir reputacijos apsauga įgauna ypatingą pobūdį. Ši byla nėra susijusi su idėjų skleidimu, bet su vaizdais, atskleidžiančiais labai asmeniškas ir netgi intymias asmens gyvenimo detales. Dar daugiau, nuotraukos, pasirodančios bulvarinės spaudos leidiniuose dažnai yra susijusius su besitęsiančiu „priekabiavimu“, kuris to asmens atžvilgiu*

141 *Niemietz v. Germany*. *supra* note 96.

142 Kidd, B. Athletes and human rights. University lecture on the Olympics. [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-11-10] <http://olympicstudies.uab.es/lec/pdf/kidd.pdf>

tampa susijęs ir su labai stipriu kišimosi į asmeninį gyvenimą pojūčiu ar netgi persekiojimu.“[143]

Kalbant apie 8 straipsnio nuostatų įgyvendinimą yra pripažįstama, jog valstybės šioje srityje turi pareigą ne tik susilaikyti nuo savavališko asmens teisės į privatų ir šeimos gyvenimą apribojimo, bet ir pozityvią pareigą siekiant apsaugoti asmenis nuo 8 straipsnyje įtvirtintos teisės pažeidimo.[144] Byloje *X & Y v. the Netherlands* EŽTT pasisakė: *„[8 straipsnis] ne tik verčia valstybes susilaikyti nuo ... kišimosi: be šio neigiamo įsipareigojimo, valstybėms gali kilti ir pozityvūs įsipareigojimai, reikalingi užtikrinti efektyviai privataus ir šeimos gyvenimo apsaugai ... Šie įsipareigojimai gali būti susiję su priėmimu atitinkamų teisinių priemonių, skirtų apsaugoti privatų ir šeimos gyvenimą, netgi santykiuose, kylančiuose tarp atskirų individualių asmenų.“*[145]

Vertindamas su privataus gyvenimo apsauga susijusius klausimus, EŽTT taiko „trijų žingsnių testą“:

1. Bet koks kišimasis į asmens privatų gyvenimą turi būti daromas remiantis šalyje galiojančiais įstatymais.
2. Bet koks asmens privataus gyvenimo apribojimas privalo būti daromas siekiant teisėto tikslo, remiantis viena iš 8 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta nuostata.
3. Toks asmens teisių apribojimas turi būti proporcingas ir būtinas demokratinėje visuomenėje, kurį turi rodyti ypatingas visuomeninis ir socialinis poreikis.

Kalbant apie asmens privataus gyvenimo apsaugą, svarbu aptarti ir žurnalistų saviraiškos laisvės sampratą bei jos ribas, kadangi šios teisės yra itin glaudžiai susijusios ir neretai persipina tarpusavyje sprendžiant su jomis susijusius teisinius ginčus. Saviraiškos laisvės įtvirtinimas randamas Jungtinių Tautų Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 19-ame straipsnyje, teigiančiame, jog „Kiekvienas turi teisę laisvai laikytis savo įsitikinimų ir juos reikšti; ši teisė apima laisvę nekliudomam turėti savo nuomonę ir ieškoti informacijos bei idėjų, jas gauti ir skleisti visokiomis priemonėmis ir nepaisant valstybės sienų.“ Minėtą nuostatą detalizuoja TPPTP 19-o straipsnio 2-oji dalis, numatanti, kad „Kiekvienas žmogus turi teisę į saviraiškos laisvę; ši teisė apima laisvę nekliudomai ieškoti, gauti ir perteikti visokią informaciją bei idėjas, nepaisant valstybių sienų, žodžiu, raštu arba per spaudą, arba meninėmis išraiškos formomis, arba kitokiais būdais savo nuožiūra.“ Straipsnio trečioji dalis numato šios teisės apribojimus ir

143 *Von Hannover v. Germany*, no. 59320/00, § 59, ECHR 2004.

144 Kilkelly, U. The right to respect for private and damily life: A guide to the implementation of Article 8 of the European Convention on Human Rights. Human rights handbooks, No. 1. P. 20.

145 *X & Y v. the Netherlands*, 26 March 1985, § 23, Series A no. 91.

teigia, jog „naudojantis šio straipsnio 2 dalyje numatytomis laisvėmis atsiranda ypatingos pareigos ir ypatinga atsakomybė. Todėl naudojimasis gali būti tam tikrais atžvilgiais ribojamas, tačiau tik tiek, kiek numato įstatymai ir yra būtina: a) kitų asmenų teisėms ir reputacijai gerbti; b) valstybės saugumui, viešajai tvarkai, gyventojų sveikatai ar dorovei apsaugoti.“ Regioniniu (Europos) lygmeniu panaši nuostata yra įtvirtinta EŽTK 10-ame straipsnyje.

Analizuojant minėtas nuostatas matyti, jog jose nėra tiesiogiai įtvirtinama spaudos laisvė. Tačiau Jungtinių Tautų Žmogaus teisių komitetas, aiškindamas TPPTP 19-ą straipsnį, yra pasisakęs, kad „laisva, necenzūruota ir netrukdoma spauda ar kitos žiniasklaidos priemonės bet kurioje visuomenėje yra labai svarbios, siekiant užtikrinti nuomonės ir saviraiškos laisvę bei kitų Pakto teisių įgyvendinimą.“[146] Tuo tarpu EŽTT savo praktikoje taip pat yra išdėstęs nemažai principų, kurie lemia ypatingą spaudos laisvės statusą, kuomet yra kalbama apie naudojimąsi Konvencijos 10-ame straipsnyje nustatytomis teisėmis. Be to, Europos Tarybos nuomone, tokį spaudos laisvės išskyrimą taip pat lemia ir nacionalinė valstybių praktika, kadangi nuo valstybinių institucijų veiksmų, pažeidžiančių minėtame straipsnyje įtvirtintą saviraiškos laisvę, dažniausiai nukenčia būtent žurnalistinį darbą dirbantys asmenys.[147]

Aptariant spaudos laisvės sampratą, būtina išskirti tam tikrus jai būdingus niuansus. Visų pirma, yra pastebimas nuomonės aspektas. Kaip teigia Edita Žiobienė, nuomonė – tai „asmens subjektyvus faktų ir duomenų vertinimas, požiūris, perduodamos mintys, idėjos bei pastabos apie žinias, susijusias su tikrais įvykiais, asmens išvada padaryta remiantis jau esančiais duomenimis, įsitikinimai ... Nuomonę įstatymas sieja su informacijos priemonių leidėjų, žurnalistų atitinkamų reiškinių vertybių vertinimu. Tai suponuoja, kad nuomonė yra subjektyvi ir jai negali būti taikomas tiesos kriterijus. Tačiau nuomonės autorius privalo užtikrinti, kad nuomonė būtų reiškiama sąžiningai ir etiškai, sąmoningai neiškreipiant faktų ir duomenų.“[148] Tai savo praktikoje yra pažymėjęs ir EŽTT, pavyzdžiui, byloje *Lingens v. Austria*. Minėtos bylos aplinkybės susijusios su žurnalistu Peter Michael Lingens, kuris viename savo straipsnių laikraštyje kritikavo tuometinį Austrijos Federalinį Kanslerį Bruno Kreisky dėl planų jungtis į koaliciją su Austrijos liberalų partija, vadovaujama Friedrich Peter, asmens, praeityje tarnavusio nacistinės Vokietijos apsaugos rinktinės (vok. *Schutzstaffel* arba *SS*) būryje. Žurnalistas tokią kanclerio taktiką pavadino „amoralia, negarbinga bei parodančią pačią žemiausią oportunizmo formą“. Nacionaliniai Austrijos teismai tokius žurnalisto žodžius pavadino šmeižikiškais bei

146 Human Rights Committee, 102nd session. Geneva, 11-29 July 2011. General comment No. 34, Article 19: Freedoms of opinion and expression. Para. 13.

147 Macovei, M. Freedom of expression. A guide to the implementation of Article 10 of the European Convention on Human Rights. Human rights handbooks, no. 2. p. 11.

148 Žiobienė, E. *supra* note 138. p. 95.

skyrė jam baudą motyvuodami tuo, jog Lingens negalėjo pagrįsti savo teiginių aiškiais įrodymais. EŽTT tokį nacionalinių teismų vertinimą pripažino ydingu. Teismas vertino šiuos Konvencijos 10-o straipsnio 2-oje dalyje įtvirtintus kriterijus:

1. Ar toks asmens teisių suvaržymas buvo grįstas tvarka, nustatyta įstatyme;
2. Ar tai buvo daroma siekiant minėtoje Konvencijos straipsnio dalyje įtvirtintų tikslų;
3. Ar toks teisių varžymas buvo būtinas demokratinėje visuomenėje, siekiant nustatyto tikslo.

Sutikęs, jog valstybės veiksmai atitiko pirmus du kriterijus, teismas susikoncentravo ties trečiuoju. Nagrinėdamas jį Teismas pasisakė, jog, nuomonės (būdamos vertinamojo pobūdžio) negali būtį įrodomos: *„Teismo nuomone, turėtų būti daromas skirtumas tarp faktų ir vertinamojo pobūdžio pasisakymų. Faktų egzistavimas gali būti patvirtintas ar paneigtas, tačiau vertinamojo pobūdžio teiginiai negali būti įrodinėjami.“*[149]

Tiesa, tai nereiškia, kad nuomonė gali būti skleidžiama nesiremiant jokiais ją pagrindžiančiais faktais ar aplinkybėmis. Byloje *Lindon, Otchakovsky-Laurens and July v. France* EŽTT pasisakė: „*Tačiau net ir tuo atveju, jei pareiškimai priskiriami nuomonėms, turi būti pakankamai faktų tas nuomones pagrįsti. Jei tokių faktų nėra, nuomonės reiškimas gali būti traktuojamas kaip perteklinis ir nebūti saugomas Konvencijos.“*[150]

Pažymėtina, jog Lietuvoje yra pastebimos su minėtu aspektu susijusios praktinės taikymo problemos. Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatyme suformuluota nuomonės sąvoka yra nepakankamai griežta ir neatitinka aptartos EŽTT praktikos. Įstatyme teigiama, jog nuomonė ne privalo, bet „*gali* remtis faktais, pagrįstais argumentais“. Tai pastebi ir dr. Algimantas Šindeikis, teigdamas, jog „Lietuvos Respublikos Konstitucijoje ir Konvencijoje įtvirtinta saviraiškos laisvė nėra tinkamai įtvirtinta ordinarinėje teisėje. Visuomenės informavimo įstatymo 2 straipsnyje netiksliai apibrėžta nuomonės sąvoka leidžiant ją reikšti nepagrindžiant faktais ir argumentais. Toks ordinarinės teisės lygmens saviraiškos laisvės reguliavimas leidžia suformuoti apie asmenį klaidingą, nepagrįstą ir nepelnytą nuomonę, taip pažeidžiant asmens garbę ir orumą. Naujausia EŽTT jurisprudencija leidžia prisijungusioms prie Konvencijos narėms įtvirtinti savo ordinarinėje teisėje reikalavimą nuomones grįsti faktais ir argumentais“.[151]

149 *Lingens v. Austria*, 8 July 1986, § 46, Series A no. 103

150 *Lindon, Otchakovsky-Laurens and July v. France* [GC], no. 21279/02 and 36448/02, § 55, ECHR 2007.

151 Šindeikis, A. Saviraiškos laisvė v. asmens garbė ir orumas: ar konstitucinga Lietuvos teismų praktika? Jurisprudencija 2010, 2(120). p. 152.

Be to, minėto autoriaus teigimu, „Lietuvos apylinkių ir apeliacinės instancijos teismai spręsdami asmens garbės ir orumo bei saviraiškos laisvės kolizijos bylas konstituciškai nepagrįstai sureikšmina žinių (faktų ir duomenų) ir nuomonių atskyrimo testą, o Lietuvos Respublikos ordinarinėje teisėje nėra aiškiai suformuluota, kaip turi būti paneigiama neteisinga ar įžeidžianti informacija“.[152]

Aukščiau minėta *Lingens v. Austria* byla svarbi ir kitu žurnalistų spaudos laisvės aspektu. EŽTT joje taip pat pabrėžė spaudos laisvės svarbą politiniais klausimais. Jo teigimu: „*Nors spauda ir neturėtų peržengti ribų, nustatytų, šiuo atveju, asmenų reputacijos apsaugai, vis dėlto jos užduotis yra skleisti informaciją ir idėjas politiniais klausimais bei kitose visuomenei svarbiose srityse, o visuomenė turi teisę šią informaciją gauti. Žurnalisto teisė šiuo atveju buvo skleisti informaciją, o jos interpretacija yra paliekama kiekvienam skaitytojui asmeniškai. Be to, spaudos laisvė suteikia visuomenei vieną geriausių būdų susiformuoti nuomonę apie politinių lyderių idėjas ir požiūrius, todėl spaudos laisvė politiniuose debatuose turi itin didelę reikšmę demokratinės visuomenės koncepcijoje.“*[153]

Tačiau spaudos laisvė svarbi ne tik politiniuose klausimuose. Pavyzdžiui, byloje *Thorgeir Thorgeirson v. Iceland* buvo nagrinėjama situacija, kuomet asmuo spaudoje pateikė teiginius apie plačiai paplitusį brutalų Islandijos policijos elgesį, pareigūnus pavadindamas „žvėrimis su uniforma“, „individais, nusiritusiais iki kūdikio lygio intelekto, dėka žiaurių priemonių kurių yra mokinami ir kurias jie naudoja spontaniškai ir žiauriai“ bei kitaip išreiškęs kritiką jų atžvilgiu. Thorgeirson buvo patrauktas baudžiamojon atsakomybėn ir nubaustas už policijos pareigūnų šmeižtą. Tuo tarpu EŽTT savo sprendime nurodė, jog pareiškėjas minėtoje situacijoje iškėlė savo šalyje esančią problemą (policijos žiaurumą) ir dar kartą pasisakė, jog spaudos pareiga yra skleisti informaciją ir idėjas, susijusias su viešojo intereso klausimais. Teismas taip pat pabrėžė, jog nėra jokio pagrindo tokiose situacijose daryti skirtumo tarp politinių klausimų bei kitų visuomenei svarbių klausimų, o tokia nacionalinių teismų praktika apskritai gali atgrasinti atvirai diskutuoti visuomenei rūpimais klausimais. Galime daryti išvadą, jog bet kurioje situacijoje, ne tik politinėje, kuri bus susijusi su „visuomenei rūpimais klausimais“, EŽTT teiks prioritetą spaudos laisvei.

Svarbus aspektas, kalbant apie spaudos laisvę, yra informacijos, gandų, kaltinimų ar teiginių, kurių teisingumo žurnalistas negali įrodyti, paviešinimas. Kaip jau buvo minėta, *Lingens v. Austria* byloje EŽTT pasisakė, jog vertinamojo pobūdžio teiginiams negali būti taikomas „įrodinėjimo“ reikalavimas. Tuo tarpu *Thorgeirson v. Iceland* atveju asmuo informaciją

152 *Ibid*. p. 152-153.
153*Lingens v. Austria*. *supra* note 149. § 41

ir kaltinimus policijai rinko iš įvairių šaltinių, tačiau labiausiai jie buvo grįsti visuomenėje sklandančiais gandais. Valstybė atsakovė teigė, jog Thorgeirson teiginiams trūksta objektyvių faktinių pagrindų, kadangi jis negali įrodyti savo kaltinimų teisingumo. Tačiau Teismo pasisakymo matytu, jog reikalauti „tiesos“ šiuo atveju būtų neteisinga ir neprotinga, kadangi tokioje situacijoje žiniasklaida beveik negalėtų nieko pranešti visuomenei, jei būtų reikalaujama skelbti tik tai, ką būtų galima pagrįsti visu šimtu procentų.[154] Be abejo, visi aukščiau minėti Teismo vertinimai turi būti susiję ne su bet kokia, o tik su visuomenei rūpima informacija (pvz., byloje *Von Hannover v. Germany* Teismas suteikė prioritetą Konvencijos 8-ame straipsnyje įtvirtintai teisei į privatų gyvenimą, kuomet įvairios viešo asmens (Princesės Caroline von Hannover) nuotraukos buvo publikuojamos bulvarinio pobūdžio spaudoje. Šiuo atveju nuotraukos buvo susijusios išimtinai su asmens privačiu gyvenimu ir nepateko į sąvokos „visuomenei rūpimi klausimai“ apimtį).[155]

Kitų asmenų spaudoje pateikti pareiškimai, anot EŽTT, neturėtų būti pagrindas bausti juos paviešinusį žurnalistą, kadangi tai galėtų pakenkti įgyvendinant spaudos pareigą informuoti visuomenę jai rūpimais klausimais, nebent tam iš ties yra rimtas pagrindas.[156]

Pažymėtina, jog Konvencijos 10-as straipsnis taip pat saugo ir žurnalistų „informacijos šaltinius“. Byloje *Goodwin v. the United Kingdom* EŽTT pareiškė, jog be tokios apsaugos, šaltiniai gali būti atgrasyti nuo pagalbos spaudai informuoti visuomenę su viešuoju interesu susijusiais klausimais. Dėl to, gyvybiškai svarbų „sergėtojo ir prižiūrėtojo“ vaidmenį atliekančiai spaudai gali būti pakenkta teikiant tikslią ir patikimą informaciją.[157]

Apibendrinant galima konstatuoti, jog, kalbant apie teisę į privatų ir šeimos gyvenimą, jos apsaugos pobūdis priklauso nuo asmens statuso visuomenėje. Viešiems asmenims garantuojama mažesnės apimties teisinė apsauga. Tuo tarpu spaudos laisvės pagrindas yra visuomeniniam gyvenimui svarbių naujienų pateikimas. Jei įvykis laikytinas tokiu, kuris gali prisidėti prie diskusijų aktualiais klausimais, padėti susiformuoti žmonių nuomonei politinėje sferoje, tuomet žurnalistai naudojasi pakankamai plačia spaudos laisvės apsauga.

154 *Thorgeir Thorgeirson v. Iceland*, 25 June 1992, § 65, Series A no. 239

155 *Von Hannover v. Germany*. *supra* note 143.

156 Žr. pvz. bylas *Jersild v. Denmark*, 23 September 1994, § 35, Series A no. 298, arba *Thoma v. Luxembourg*, no. 38432/97, § 62, ECHR 2001.

157 *Goodwin v. the United Kingdom*, 27 March 1996, § 39, Reports 1996-II.

2.2. Sportininkų privataus gyvenimo apsauga

Teisę į privataus gyvenimo apsaugą galėtume vertinti kaip vieną svarbiausių žmogaus teisių. Asmens privatumas kiekvienam iš mūsų yra bene artimiausia sritis, kalbant apie individualių teisių užtikrinimą. Ypač jautriai šios teisės užtikrinimas ir įgyvendinimas pasireiškia visuomenėje žinomų žmonių atžvilgių. Sportininkai, be jokios abejonės, susilaukia milžiniško žiniasklaidos bei visuomenės dėmesio. Būnant beveik visą pasaulį prikaustančių įvykių centre, jų asmeninio gyvenimo detalės neretam kelia didelį smalsumą.

Vienas tokio kišimosi į sportininko privatų ir šeimos gyvenimą pavyzdžių galėtų būti pasaulinio garso golfo žvaigždės Tigerio Woodso situacija. 2009-aisias metais bulvarinės spaudos leidinys „*The National Enquier*“ išspausdino straipsnį, kuriame teigiama, jog minėtas sportininkas yra neištikimas savo žmonai, kadangi yra įsivėlęs į meilės romaną su vieno Niu Jorko klubo vadybininke. Vėliau T. Woodsas išplatino pareiškimą, kuriame pripažino prieš tai didelio atgarsio visuomenėje susilaukusius faktus. Be prisipažinimo, sportininko pranešime taip pat buvo apeliuojama į jo teisę į privatumą, kurią jis prašė gerbti šiuo tiek jam, tiek ir jo šeimai sunkiu metu: „*Tačiau nesvarbu, kad ir koks didelis bebūtų visuomenės susidomėjimas, reikėtų atsižvelgti į galiojantį svarbų ir gilų principą, su kuriuo susijusi yra ši situacija. Tai – teisę į paprastą, žmogišką privatumą. Suprantu, kad yra tokių, kurie su manimi nesutinka, Tačiau man privatumo gerbimas yra ta vertybė, kuri turi būti apsaugota, kai klausimai liečia intymų ar šeimos gyvenimą. Asmeninės nuodėmės neturėtų būti aptarinėjamos spaudoje, o vidinių šeimos problemų atveju neturėtų būti reikalaujama viešų išpažinčių.*“[158]

Tačiau minėto bulvarinio leidinio pranešimas buvo tik pradžia. Netrukus kiti leidiniai skelbdavo apie neva kitas sportininko „suguloves“, virš jo namų ėmė skraidyti sraigtasparnis, tikintis nufilmuoti kokią nors skandalingą smulkmeną, kurią būtų galima parduoti, jo motina buvo persekiojama sensacijas „gaudančių“ žurnalistų. Asmeninės dramos buvo aptarinėjamos visur, kur tik buvo įmanoma.[159] Milžiniškas spaudimas tiek pačiam sportininkui, tiek ir jo artimiesiems nebuvo vienintelė skandalo bangos pasekmė. Įvairios garsios kompanijos nutraukė savo reklamos ir kitas sutartis su sportininku, o pat T. Woodsas, kaip teigiama, pradėjo lankytis pas terapeutą.

158 Woods, T. Tiger comments on current events [interaktyvus]. 2009-02-12 [žiūrėta 2012-11-15]. <http://www.tigerwoods.com/news/article/200912027740572/news/>

159 Dahlberg, T. Two weeks that shattered the legend of Tiger Woods. *Fox News* [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-11-15]. <www.foxnews.com/wires/2009Dec12/0,4670,GLFTigerapossTerribleTime,00.html>

Tai, kad sportininkai dažnai patiria spaudos kišimąsi į jų asmeninio gyvenimo detales, rodo ir daugiau pavyzdžių. 2010-aisiais metais anglų futbolininkas Davidas Beckhamas kreipėsi į teismą po to, kai žurnale „*In Touch*“ buvo paskelbta, jog jis, neva, turėjo lytinių santykių su prostitute.[160] Vis dėlto, futbolininko ieškinys buvo atmestas. Jungtinių Amerikos Valstijų teismas nurodė, jog Beckhamas yra viešas asmuo, o jo advokatai nesugebėjo pateikti faktų, įrodančių, jog žurnale paskleista informacija buvo melaginga. Be to, jo asmeninio gyvenimo detalės yra dalis visuomenės intereso.[161] Tais pačiais metais pasirodė pranešimai, jog kitas anglų futbolininkas, Wayne‘as Roonney, turėjo lytinių santykių su prostitute, kai tuo tarpu jo žmona buvo nėščia.[162] Buvo teigiama, jog Rooney sunkiai tvarkėsi su padidėjusiu žiniasklaidos dėmesiu, o dėl šių psichologinių problemų krito jo sportinė forma.[163] Sportininkas svarstė galimybę pateikti ieškinį dėl teisės į privatumą pažeidimo, tačiau to nepadarė, kadangi anksčiau savo noru buvo pasidalinęs intymioms asmeninio gyvenimo detalėmis su žiniasklaida, o tai, galbūt, būtų nulėmę, jog ieškinys nebūtų patenkintas.[164]

Šie faktai rodo, kad žurnalistų sukeltas šurmulys gali turėti itin neigiamas pasekmes sportininkams tiek psichologiškai, tiek finansiškai. Be to, tokios pasekmės tikrai bus jaučiamos ir ateityje, kadangi buvo pakenkta ne tik jų kaip žmonių, bet ir kaip sportininkų reputacijai. Kyla klausimas, ar tokie žurnalistų veiksmai neperžengia saviraiškos laisvės ir sportininkų privataus gyvenimo apsaugos ribų. Taip pat diskutuotina, ar JAV teismų praktika, suteikianti itin didelę apsaugą spaudos laisvei (kaip Davido Beckhamo atveju), turėtų būti vertinama kaip tinkamai užtikrinanti asmenų teises.

Bandant atsakyti į šiuos klausimus, aktualu apžvelgti susiklosčiusią EŽTT praktiką. Visų pirma reikia paminėti, jog reputacija patenka į EŽTK 8 straipsnio apimtį, tad tai galėtų būti vienas pagrindų, kuriuo panašiose aplinkybėse asmenys galėtų ginti savo teises.[165] Be to, remiantis EŽTT praktika, žurnalisto teisė ir pareiga yra skleisti informaciją, kurią būtų galima

160 David Beckham's lawyers serve $25 million writ on prostitute Irma Nici. *The Daily Telegraph* [interaktyvus]. 2010-09-27 [žiūrėta 2012-12-20]. <www.dailytelegraph.com.au/entertainment/david-beckhams-lawyers-serve-25-million-writ-on-prostitute-irma-nici/story-e6frewyr-1225929589722>

161 David Beckham's libel claim rejected. *The Telegraph* [interaktyvus]. 2011-02-11 [žiūrėta 2012-12-20]. <www.telegraph.co.uk/sport/football/players/david-beckham/8324634/David-Beckhams-libel-claim-rejected.html>

162 Į sekso skandalą įsivėlęs Rooney praleis mačą su „Everton". *Eurofootball.lt* [interaktyvus]. 2010-09-11 [žiūrėta 2012-12-20]. <www.eurofootball.lt/nw_index.php?page=nw_news&id=20954>

163 Fergusonas: Rooney nesusidoroja su žiniasklaidos spaudimu. *Eurofootball.lt* [interaktyvus]. 2010-09-24 [žiūrėta 2012-12-20]. <www.eurofootball.lt/nw_index.php?page=nw_news&id=21114>

164 Wayne Rooney 'slept with prostitute while wife Coleen was pregnant'. *The Telegraph* [interaktyvus]. 2010-09-05 [žiūrėta 2012-12-20]. <www.telegraph.co.uk/sport/football/teams/england/7982734/Wayne-Rooney-slept-with-prostitute-while-wife-Coleen-was-pregnant.html>

165 Smet, S. Freedom of Expression and the Right to Reputation: Human Rights in Conflict. American University International Law Review, Vol. 26, Issue 1 (2010). p. 192-193.

vertinti kaip patenkančią į „visuomenei rupimų klausimų“ kategoriją. Tai ypač pasakytina apie politinius įvykius, kadangi tam tikri asmeniniai politiko gyvenimo faktai gali turėti lemiamos įtakos, pavyzdžiui, rinkėjams formuojant nuomonę prieš rinkimus. Taip pat į šią kategoriją gali patekti ir kiti svarbūs įvykiai. Tačiau, kaip rodo *Von Hannover* byla, vien tai, kad asmuo yra gerai žinomas visuomenėje, nedaro jo asmeninių gyvenimo detalių visuotinės svarbos klausimu. Sportininkas nėra tas asmuo, kurio privatus gyvenimas yra susijęs su kokiais nors svarbiais sprendimais ar įvykiais valstybėje, o vien visuomenės noras žinoti tam tikras jo asmeninio gyvenimo detales jokiu būdu nepadaro šių detalių itin svarbiomis. Žurnalistų spaudos laisvė, kalbant apie pranešimus, susijusius su konkrečiais sportininkais, turėtų apsiriboti tik sportine bei kitokia vieša veikla. Kitų detalių, ypatingai intymių, viešinimas, tam tikro pobūdžio nuotraukų spausdinimas turėtų būti vertinamas kaip spaudos laisvės ribų peržengimas bei asmens teisės į privatų ir šeimos gyvenimą pažeidimas, kadangi viešo asmens statusas jokiais būdais nesuteikia žurnalistams teisės atskleisti bet kokias, net ir pačias intymiausias ir slapčiausias gyvenimo detales. Kaip buvo pasisakyta *Von Hannover* byloje: „*Jis [teismas] mano, kad lemiamas veiksnys, suderinant privataus gyvenimo apsaugą ir saviraiškos laisvę, turėtų būti tas, kad paskelbtos nuotraukos ir straipsniai prisidėtų prie visuotinės svarbos diskusijų. Iš bylos aplinkybių akivaizdu, jog šiuo atveju paviešinta medžiaga prie tokio pobūdžio klausimų niekaip neprisidėjo, kadangi ieškovė neatlieka jokių valstybinių pareigų ar funkcijų. Todėl nuotraukos bei straipsniai yra susiję išmintinai su jos asmeninio gyvenimo detalėmis. Be to, Teismo nuomone, visuomenė neturi jokio svarbaus intereso žinoti, kur pareiškėja yra ir kaip ji elgiasi savo privačiame gyvenime, net jei ji pasirodo tose vietose, kurios ne visada gali būti apibūdintos kaip nuošalesnės ir nepaisant to, kad ji yra gerai žinomas visuomenei asmuo. Galiausiai, net jei ir egzistuoja toks visuomenės interesas bei komercinis spaudos atstovų interesas skelbti tokias nuotraukas bei straipsnius, šioje byloje, Teismo nuomone, juos nusveria pareiškėjos teisė į efektyvią jos privataus gyvenimo apsaugą.*“[166]

Manytina, jog tokios EŽTT išvados yra pritaikomos ir mūsų prieš tai aptartais atvejais. Minėti sportininkai neužima jokių svarbių pareigų, nevykdo oficialių funkcijų, jų asmeninio gyvenimo detalės niekaip neprisideda prie diskusijų visuotinės svarbos klausimais, tad visuomenė neturi jokio svarbaus intereso žinoti, kaip sportininkai elgiasi savo asmeniniame gyvenime. Tai yra paprasčiausias, niekuo nepagrįstas smalsumas. Galiausiai, net ir egzistuojant tokiems visuomenės bei spaudos leidinių, televizijos ir kitų žurnalistinį darbą dirbančių asmenų interesams, intymioms sportininkų gyvenimo detalėms turėtų būti teikiamas prioritetas, taip

166 *Von Hannover* v. Germany. *supra* note 143. § 76-77

efektyviai apsaugant jų privačią bei šeimos aplinką. Tas pats pasakytina ir apie varžybų, čempionatų, turnyrų ar kitų sportinių renginių transliacijas įsigijusių kompanijų teises. Įsigyjant tokias transliacijas, sportininko atvaizdas turi būti naudojamas išimtinai su sportu susijusiais tikslais, kaip pavyzdžiui, rodomų varžybų anonsavimas bei reklamavimas. Bet koks kitas, be sportininko leidimo panaudotas atvaizdo atgaminimas, galėtų būti vertinamas kaip teisės į atvaizdą, o tuo pačiu ir teisės į privatų ir šeimos gyvenimą pažeidimas.

Tiesa, tam pritaria ne visi. Yra teigiančių, jog šiais, internetinių technologijų laikais, visi mes esame „vieši asmenys“, jei tik naudojamės facebook, myspace, twitter ar kitais socialinių tinklų puslapiais. Kaip pavyzdys yra minima byla, kurioje Jungtinių Amerikos Valstijų teismas nepripažino teisės į privatų gyvenimą pažeidimo, kuomet dienraštis išspausdino vienos moters myspace tinkle išspausdintą „skambią frazę“.[167] Tiesa, šioje vietoje pro akis praleidžiamas vienas esminis skirtumas. Viena yra kalbėti apie privataus gyvenimo pažeidimą, kuomet pats asmuo padaro pranešimą socialiniame tinkle, kuriame jį gali pamatyti ne vienas žmogus, ir visai kas kita yra atskleisti intymias asmeninio gyvenimo detales, kurių pats asmuo neviešina. Jei pirmu atveju toks teismo sprendimas dar gali būti suprantamas, tai antruoju atveju taip tikrai nebūtų, tad minėta analogija yra netiksli.

Apibendrinus galima teigti, jog kišimasis į sportininkų privatų gyvenimą turėtų apsiriboti išskirtinai su jo sportine veikla susijusiais aspektais, nebent pats asmuo sutinka atskleis tam tikras savo privataus gyvenimo detales. Visais kitais atvejais spaudos atstovų pastangos patenkinti visuomenės smalsumą, turėtų būti vertinamos kaip neteisėtos bei pažeidžiančios asmens teisę į privatų ir šeimos gyvenimą. Tas pats pasakytina ir kalbant apie sporto transliacijas įsigijusių kompanijų teises. Manytina, jog įsigyjant teises į tokias transliacijas, sportininko atvaizdas turi būti naudojamas išimtinai su sportu susijusiais tikslais. Bet koks kitas, be sportininko leidimo panaudotas atvaizdo atgaminimas, galėtų būti vertinamas kaip teisės į atvaizdą, o tuo pačiu ir teisės į privatų gyvenimą pažeidimas.

167 Does Tiger Woods Have a Right to Privacy? *The New York Times* [interaktyvus]. 2009-12-03 [žiūrėta 2012-11-15]. <http://roomfordebate.blogs.nytimes.com/2009/12/03/does-tiger-woods-have-a-right-to-privacy/>

IŠVADOS

Apžvelgę darbe iškeltus su žmogaus teisėmis sporte susijusius klausimus, išnagrinėję su jais susijusias tarptautiniuose bei nacionaliniuose teisės aktuose įtvirtintas teisės normas, jas aiškinančią teisminę praktiką, įvertinę aptartas žmogaus teises liečiančią teorinę, mokslinę bei praktinę medžiaga, galime daryti šias išvadas:

1. Ryškiausiai matomos žmogaus teisių problemos sportinėje veikloje yra rasizmas ir homofobija. Teisiniu lygiu, diskriminaciją rasės pagrindu bandoma pažaboti remiantis bendrais valstybių teisinėse sistemose galiojančiais nediskriminavimo principais arba rekomendacinio pobūdžio priemonėmis, neturinčiomis realios teisinės galios. Sporto ir su juo susijusios organizacijos taip pat imasi kovai su šių teisių pažeidimais skirtų priemonių, tačiau jos dažnai nesugeba tinkamai išspręsti susiklosčiusios situacijos. Negana to, sankcijų, akivaizdžiai išsakius rasistinio ar kitokio pobūdžio pareiškimus, kartais išvengiama ir aplinkybes imus nagrinėti valstybinėms institucijoms. Tokia praktika neleidžia pasiekti kovai su rasizmu ir homofobija keliamų tikslų, nevykdo žmogaus teisių pažeidimų prevencijos bei neleidžia pilnai išnaudoti sporto, kaip galimybės skatinti žmonių teisinį suvokimą žmogaus teisių gynimo srityje priemonės.
2. Manytina, jog siekiant pažaboti rasizmo ir homofobijos problemą sporte, situaciją pakeistų diskriminaciją patyrusių sportininkų bei įvairių organizacijų skatinimas kreiptis į atitinkamas valstybės institucijas dėl baudžiamosios atsakomybės žmogaus teises pažeidusių asmenų atžvilgiu. Taip pat turėtų būti skatinama, jog homoseksualūs sportininkai viešai prabiltų apie savo seksualinę orientaciją bei susilauktų konkrečią sporto šaką kuruojančių organizacijų palaikymo. Be to, remiantis Europos Tarybos rekomendacijomis, sankcijos už diskriminaciją ar neapykantos kurstymą sporto srityje galėtų būti numatytos atskirame teisės akte ar įkomponuotos į baudžiamąjį įstatymą.
3. Neįgaliųjų teisių užtikrinime sporto srityje yra jaučiamas poreikis iš naujo įvertinti tam tikrus teisinius aspektus. Jau dabar matome atvejus, kai draudimas negalią turinčiam asmeniui dalyvauti sporto varžybose kartu su sveikais atletais gali būti pripažintas diskriminaciniu. Medicininė ir technologinė pažanga neįgaliesiems vis labiau leidžia lygiomis sąlygomis varžytis su negalios neturinčias sportininkais, tad teisinė praktika turėtu žengti koja kojon su žmonijos progresu.
4. Vis dar susiduriama su rekreacinių neįgaliųjų teisių užtikrinimo problemomis. Tai liečia ir

sporto sritį, kadangi minėtos teisės, be kita ko, apima ir galimybę stebėti sporto varžybas, tam atitinkamai pritaikant sportines bazes, taip pat įvairaus kasdienio sportinio inventoriaus ir bazių prieinamumą ir pritaikomumą, leidžiančius aktyviai leisti laisvalaikį. Manytina, kad tokių teisių gynimas turėtų patekti į privataus gyvenimo apsaugos apimtį. Tačiau kol kas Europos Žmogaus Teisių Teisme nebuvo žengtas žingsnis, kuris leistų tikėtis tokios minėtų teisių apsaugos.

5. Vienos ryškiausių su moterų diskriminacija susijusių problemų, taip pat ir sporto srityje, yra pastebimos musulmoniškose valstybėse. Čia matomas žmogaus teisių universalumo bei kultūrinio reliatyvizmo teorijų susikirtimas. Grindžiant žmogaus teisių universalumą, turi būti surastas objektyvus, nuo individualaus žmogaus suvokimo atskirtas kriterijus, leidžiantis nešališkai įvertinti aplinkybes. Šioje vietoje nepelnytai nurašomas mokslo vaidmuo, konkrečiai, šiuo metu besivystanti moralės mokslo (angl. *science of morality*) kryptis. Moksliškas, racionalus metodas, nepaveiktas emocinio, kultūrinio, religinio ar kitokio subjektyvumo yra geriausias kriterijus, kuriuo remiantis turime teisę pagrįstai kritikuoti ir bandyti pakeisti vienose ar kitose šalyse nusistovėjusią žmogaus teisių sampratą ir apsaugos praktiką.
6. Sporte pastebima nauja kylanti problema – transseksualių asmenų teisių užtikrinimo klausimas. Manytina, kad tais atvejais, kai lytį pasikeitęs asmuo išreiškia norą dalyvauti profesionaliose tos lyties sporto varžybose, turėtų būti atsižvelgta į tai, ar jo genetiškai determinuota lytis nesuteikia jam nepelnyto pranašumo. Pripažinus, jog tokiais atvejais fizinis pranašumas gali atsirasti bei turint omenyje sporte galiojantį lygybės ir sąžiningumo principą, tokiems asmenims neturėtų būti suteikta teisė dalyvauti minėtuose sportiniuose įvykiuose kaip atletams.
7. Sportininkų, kaip itin garsių ir žinomų asmenų statusas neretai sąlygoja perdėtą visuomenės bei spaudos susidomėjimą jų asmeninio gyvenimo detalėmis. Manytina, jog toks žmonių ir žiniasklaidos susidomėjimas neturėtų peržengti privataus ir šeimos gyvenimo ribų. Galime teigti, jog kišimaisis į sportininko privatų gyvenimą be jo sutikimo, ypač atskleidžiant intymias jo gyvenimo detales, yra nepagrįstas ir turėtų būti traktuojamas kaip minėtos teisės pažeidimas.
8. Įsigyjant teises į sporto varžybų transliacijas, sportininko atvaizdas turi būti naudojamas išimtinai su sportu susijusiais tikslais. Bet koks kitas, be sportininko leidimo panaudotas atvaizdo atgaminimas, galėtų būti vertinamas kaip teisės į atvaizdą, o tuo pačiu ir teisės į privatų gyvenimą pažeidimas.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

I. Lietuvos Respublikos norminiai teisės aktai ir jų projektai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija. Valstybės žinios. 1992, Nr. 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. Valstybės žinios. 2000, Nr. 89-2741.
3. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. Valstybės žinios. 2000, Nr. 74-2262.
4. Lietuvos Respublikos lygių galimybių įstatymas. Valstybės žinios. 2003, Nr. 114-5115.
5. Lietuvos Respublikos lyties pakeitimo įstatymo projektas. IXP-2627. 2003-06-04.
6. Lietuvos Respublikos moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymas. Valstybės žinios. 1998, Nr. 112-3100.
7. Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymas. Valstybės Žinios. 1996, Nr. 71-1706.

II. Tarptautiniai dokumentai

8. Action Plan "Pierre de Coubertin"Accompanying document to the White Paper on Sport. Brussels, 11.7.2007. SEC (2007) 934.
9. ECRI General Policy Recmmendation No. 12: Combating racism and racial discirmnation in the field of sport. European Commission against Racism and Intolerance (ECRI), Council of Europe. Strasbourg, 2009.
10. European Charter on Sport for All: Disabled Persons. Adopted by the Committee of Ministers on 4 December 1986.
11. Europos Komisijos Baltoji knyga dėl sporto. Liuksemburgas: Europos Bendrijų oficialiųjų leidinių biuras, 2007.
12. Europos konvencija „Dėl brutalaus žiūrovų elgesio per sporto varžybas ir ypač per futbolo rungtynes". Valstybės žinios, 2000-06-30, Nr. 53-1525.
13. Europos Parlamento pareiškimas dėl kovos su rasizmu futbole. Strasbūras, 2006-03-14.
14. Europos Parlamento rezoliucija (2008 m. gegužės 8 d.) dėl Baltosios knygos dėl sporto (2007/2261(INI)).
15. Europos Parlamento rezoliucija (2009 m. sausio 14 d.) dėl pagrindinių teisių padėties Europos Sąjungoje 2004–2008 m. (2007/2145(INI)).
16. Europos socialinė chartija (pataisyta). Valstybės žinios, 2001-06-08, Nr. 49-1704.

17. Europos Tarybos konvencija dėl teisės susipažinti su oficialiais dokumentais. Valstybės žinios, 2012-07-19, Nr. 85-4452 .
18. Europos Tarybos konvencija dėl veiksmų prieš prekybą žmonėmis. Valstybės žinios, 2012-08-17, Nr. 96-4916.
19. Jungtinių Tautų konvencija “Dėl visų formų diskriminacijos panaikinimo moterims". Valstybės žinios, 1996-03-08, Nr. 21-549.
20. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija. Valstybės žinios, 1995-07-21, Nr. 60-1501.
21. Jungtinių Tautų Visuotinė žmogaus teisių deklaracija. Generalinės Asamblėjos priimta ir paskelbta 1948 m. gruodžio 10 d. rezoliucija 217 A (III). Valstybės žinios, 2006-06-17, Nr. 68-2497
22. Lisabonos sutartis, iš dalies keičianti Europos Sąjungos sutartį ir Europos bendrijos steigimo sutartį pasirašyta Lisabonoje, 2007 m. gruodžio 13 d. Europos Sąjungos oficialusis leidinys. 2007/C 306/01.
23. Neįgaliųjų teisių konvencija ir jos fakultatyvus protokolas. Valstybės žinios, 2010-06-19, Nr. 71-3561.
24. Olympic Charter. In force as from 8 July 2011. International Olympic Committee, July 2011.
25. Recommendation CM/Rec(2010)5of the Committee of Ministers to member states on measures to combat discrimination on grounds of sexual orientation or gender identity. Adopted by the Committee of Ministers on 31 March 2010at the 1081st meeting of the Ministers’ Deputies.
26. Recommendation Rec(2001)6 of the Committee of Ministers to member states on the prevention of racism, xenophobia and racial intolerance in sport. Adopted by the Committee of Ministers on 18 July 2001 at the 761st meeting of the Ministers' Deputies.
27. Tarptautinė konvencija "Dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo". Valstybės žinios, 1998-12-09, Nr. 108-2957.
28. Tarptautinė konvencija prieš apartheidą sporte, priimta 1985 m. gruodžio 10 d. Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos rezoliucija Nr. 40/64. Žalimas, D., Žalimienė, S. Tarptautinė žmogaus teisių apsauga: universalūs dokumentai. I tomas. Vilniaus universiteto Teisės fakultetas. Vilnius, registrų centras, 2009. Psl. 208.
29. Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas. Valstybės žinios, 2002-08-02, Nr. 77-3290.
30. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas. Valstybės žinios, 2002-08-02, Nr. 77-3288.

31. Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencija. Valstybės žinios, 2000-03-08, Nr. 20-497.
32. The European sports charter. Adopted by the Committee of Ministers on 24 September 1992.
33. Vienna declaration and programme of action. United Nations General Assembly, World conference on human rights. Vienna, 14-25 June 1993.
34. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, iš dalies pakeista Protokolais Nr. 11 ir Nr. 14. Valstybės žinios, 2011-12-22, Nr. 156-7390.
35. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos Protokolas Nr. 12, Roma, 2000 m. lapkričio 4 d.

III. Teisminė praktika

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas:

36. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 7, 7^1 straipsnių ir Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo taikymo teismų praktikoje, nagrinėjant garbės ir orumo gynimo civilines bylas apžvalga / Teismų praktika. 1998. Nr. 9

Europos Žmogaus Teisių Teismas:

37. *Botta v. Italy*, 24 February 1998, Reports 1998-I.
38. *Christine Goodwin v. the United Kingdom* [GC], no. 28957/95, ECHR 2002
39. *Dudgeon v. The United Kingom*, 22 October 1981, Series A no. 59.
40. *Goodwin v. the United Kingdom*, 27 March 1996, Reports 1996-II.
41. *Grant v. the United Kingdom*, no. 32570/03, ECHR 2006
42. *Jehovas zeugen in Österreich* v. Austria, no. 27540/05, ECHR 2012
43. *Jersild v. Denmark*, 23 September 1994, Series A no. 298
44. L. prieš Lietuvą, nr. 27527/03, ECHR 2007. Preliminarus vertimas. [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-07-07].
<http://www.tm.lt/dok/L__2007-09-11_sprendimas_NEGALUTINIS.pdf>
45. *Lindon, Otchakovsky-Laurens and July v. France* [GC], no. 21279/02 and 36448/02, ECHR 2007
46. *Lingens v. Austria*, 8 July 1986, Series A no. 103

47. *Niemietz v. Germany*, 16 December 1992, Series A no. 251-B
48. *Stummer v. Austria* (GC), no. 37452/02, ECHR 2011
49. *Thoma v. Luxembourg*, no. 38432/97, ECHR 2001
50. *Thorgeir Thorgeirson v. Iceland*, 25 June 1992, Series A no. 239
51. *Von Hannover v. Germany*, no. 59320/00, ECHR 2004
52. *X & Y v. the Netherlands*, 26 March 1985, Series A no. 91

Tarptautinis sporto arbitražo teismas:

53. Arbitral award delivered by the Court of Arbitration for Sport ... in the arbitration between Mr Oscar Pistorius ... v/ International Association of Athletics Federations (CAS 2008/A/1480 Pistorius v/ IAAF).

IV. Specialioji literatūra

Moksliniai straipsniai, pranešimai:

54. Fagan, A. Human Rights. University of Essex, 2005. Internet Encyclopedia of Philosophy. [interaktyvus]: <http://www.iep.utm.edu/hum-rts/>
55. Fastiff, B.P. Gender Verification Testing: Balancing the Rights of Female Athletes with a Scandal-Free Olympic Games. Hastings Constitutional Law Quarterly, Vol. 19, Issue 3 (Spring 1992): 937-962.
56. Fay, T. Wolff, E. Dissability in sport in the twenty-first century: creating a new sport opportunity spectrum. Boston University International Law Journal, Vol. 27, Issue 2 (Summer 2009): 231-248.
57. Gumbrevičiūtė-Kuzminskienė, D. Tiesioginės diskriminacijos samprata pagal rasių lygybės, užimtumo lygybės ir lyčių lygybės direktyvas. Socialinių mokslų studijos, 2010, 3(7): 329–350.
58. Jarašiūnas, E. Asmenų lygybės principas, kaip teisės aktų konstitucingumo matas, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo praktikoje. Jurisprudencija, 2004, t. 52(44): 7–18.
59. Jočienė, D. Nediskriminacijos principo aiškinimas ir taikymas tarptautinėje teisėje bei Europos žmogaus teisių teismo praktikoje. Jočienė, D. Čilinskas, K. Žmogaus teisių apsaugos problemos tarptautinėje ir Lietuvos Respublikos Teisėje. Vilnius: UAB „Petro

ofsetas“, 2004: 123-152.
60. Kidd, B. Athletes and human rights. University lecture on the Olympics. [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-11-10] <http://olympicstudies.uab.es/lec/pdf/kidd.pdf>
61. Lord, J.E. Stein, M.A. Social rights and the relational value of the rights to participate in sport, recreation and play. Boston University International Law Journal, Vol. 27, Issue 2 (Summer 2009): 249-282.
62. Miliauskaitė, K. Žmogaus teisių dichotomija: universalija ar partikuliarizmas? Jurisprudencija, 2004, t. 54(46): 82–93.
63. Narbekovas, A. Transseksualizmas – medicininiai ir etiniai aspektai. Vilnius, Mykolo Romerio universitetas. [interaktyvus].
<http://www.mruni.eu/mru_lt_dokumentai/katedros/bioteises_katedra/studijos/paskaitos/transseksualizmas.doc>
64. Pavilionienė, A.M. Lygios galimybės, kurios pakeitė pasaulį. Pranešimas konferencijoje „Lyčių lygybė: dabartis ir perspektyvos“. Socialinių mokslų studijos, 2010, 1(5): 365–370.
65. Petkuvienė, R. Terorizmas kaip žmogaus teisių universalumo neigimo padarinys. Jurisprudencija, 2005, t. 68(60): 20–24.
66. Pranevičienė, B. Utilitarizmo įtaka žmogaus teisių sistemai. Jurisprudencija, Mokslo darbai. 2008 4(106): 45-50.
67. Schubert, G.W., Schubert, A.F., Schubert-Madsen, Ch.L. Gender discrimination in athletics. North Dakota Law Review (67), 1991: 227-243.
68. Smet, S. Freedom of Expression and the Right to Reputation: Human Rights in Conflict. American University International Law Review, Vol. 26, Issue 1 (2010): 183-236.
69. Šindeikis, A. Saviraiškos laisvė v. asmens garbė ir orumas: ar konstitucinga Lietuvos teismų praktika? Jurisprudencija 2010, 2(120): 121–157.
70. Vidrinskaitė, S. Asmenų lygybės principas: lygiateisiškumas ir lygios galimybės. Jurisprudencija, 2004, t. 56(48): 106–117.
71. Žiobienė, E. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtinta privataus gyvenimo apsauga: informacijos skleidimo apie viešuosius ir privačius asmenis skirtumai. Jurisprudencija, 2002, t. 30(22): 91–99.

Kita specialioji literatūra:

72. Bachrach, Susan D.. The Nazi Olympics: Berlin 1936. Little Brown & Co. 2000.

73. Bitiukova, N. Neapykantos kurstymas Lietuvoje: dažniausiai užduodami klausimai. Informacinis vadovas. Žmogaus teisių stebėjimo institutas. [interaktyvus]. <http://www.hrmi.lt/uploaded/PDF%20dokai/Neapykantos_kurstymas_DUK_20110629.pdf>
74. Castagnoli, C. Transgender persons' rights in the EU member states. European Parliament, Brussels 2010. [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-10-30]. <http://www.lgbt-ep.eu/wp-content/uploads/2010/07/NOTE-20100601-PE425.621-Transgender-Persons-Rights-in-the-EU-Member-States.pdf.>
75. DeFrantz, L.A. The changin role of women in the Olympic Games. [interaktyvus]. <http://www.la84foundation.org/OlympicInformationCenter/OlympicReview/1997/oreXXVI15/oreXXVI15u.pdf>
76. European Commission against Racism and Intolerance (ECRI). ECRI report on Spain (fourth monitoring cycle), 2011-02-08.
77. Europos nediskriminavimo teisės vadovas. Europos Sąjungos pagrindinių teisių agentūra, 2010. Europos Taryba, 2010.
78. Farcas v. Romania. INTERIGHTS: The International Centre for the Legal Protection of Human Rights [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-06-13]. <http://www.interights.org/farcas/index.html>
79. FIFA Disciplinary Code: 2011 edition. Zurich, May 2011.
80. Human Rights Committee, 102nd session. Geneva, 11-29 July 2011. General comment No. 34, Article 19: Freedoms of opinion and expression.
81. Jarašiūnas, E., Žiobienė, E., Žalėnienė, I. ir kiti. Žmogaus teisių apsaugos institucijos. Kolektyvinė monografija. Mykolo Romerio universiteto leidybos centras. Vilnius, 2009.
82. Harris, S. „The Moral Landscape: How Science Can Determine Human Values“. New York [N.Y.] [etc.] : Free Press, c2010.
83. Kilkelly, U. The right to respect for private and family life: A guide to the implementation of Article 8 of the European Convention on Human Rights. Human rights handbooks, No. 1.
84. Lietuvos žmogaus teisių centras. Mano teisės: žmogaus teisių svetainė. Rasizmas ir ksenofobija. [interaktyvus]. <http://www.manoteises.lt/index.php?lang=1&sid=490>
85. Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos 2009 m. ataskaita. Vilnius, 2010.
86. Macovei, M. Freedom of expression. A guide to the implementation of Article 10 of the European Convention on Human Rights. Human rights handbooks, no. 2.

87. Mental Disability Advocacy Center. Caged beds: Inhuman and Degrading Treatment or Punishment in Four EU Accession Countries. [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-06-07]. <http://mdac.info/sites/mdac.info/files/English_Cage_Beds.pdf>

88. Nacionalinės teisės aktų derinimo su Europos Sąjungos teise metodiniai nurodymai. Europos teisės departamentas prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos. [interaktyvus]. <www.etd.lt/index.php?-1149271080>

89. Racism, ethnic discrimination and exclusion of migrants and minorities in sport: A comparative overview of the situation in the European Union. European Union Agency for Fundamental Rights. October, 2010.

90. Transeksualumo etinės problemos. Lietuvos bioetikos komitetas. [interaktyvus]. Vilnius, 2012-01-20. <http://bioetika.sam.lt/index.php?-1586900778>

91. UEFA Executive Committee Declaration against Racism. [interaktyvus]. <www.uefa.com/newsfiles/379953.pdf>

92. Unite against racism in European football: UEFA guide to good practice. [interaktyvus]. <www.uefa.com/MultimediaFiles/Download/uefa/UEFAMedia/258797_DOWNLOAD.pdf>

93. Unite against racism: second unite against racism conference. Tackling racism in club football: A guide for clubs. [interaktyvus]. <www.uefa.com/newsfiles/459063.pdf>

94. Vaišvila, A. Mesonis, G. Žmogaus teisės ir jų gintis: mokomasis leidinys parengtas pagal Tempus Phare projektą „Valstybės pareigūnų rengimas teisinės sistemos reformai Lietuvoje“. Vilnius: Lietuvos teisės akademijos Leidybos centras, 2000.

V. Žiniasklaidos pranešimai, kiti šaltiniai

95. Aistruolių plakatas futbolo federacijai kainuos 30 tūkst. litų. *Alfa.lt* [interaktyvus]. Vilnius, 2007-06-08 [žiūrėta 2012-06-09]. < http://www.alfa.lt/straipsnis/139807>

96. Associated Press informacija. Supreme Court upholds earlier Martin ruling. *ESPN* [interaktyvus]. 2001-06-06 [žiūrėta 2012-06-13]. <http://sports.espn.go.com/golf/story?id=1206060>

97. Atviroje treniruotėje - rasistiniai šūkiai Nyderlandų rinktinės narių atžvilgiu. *Eurofootball.lt* [interaktyvus]. Vilnius, 2012-06-06 [žiūrėta 2012-06-09]. <www.eurofootball.lt/nw_index.php?page=nw_news&id=27422>

98. Aukščiausias pasaulyje transseksualas nori žaisti JAV moterų rinktinėje. *Krepšinis.net* [interaktyvus]. Vilnius, 2012-03-15 [žiūrėta 2012-11-02]. <http://www.krepsinis.net/pasaulis/auksciausias-pasaulyje-transseksualas-nori-zaisti-jav-moteru-rinktineje/195643>

99. Bell, S. Toronto Islamic school will not face charges over anti-Jewish curriculum: police. *National Post* [interaktyvus]. 2012-11-08 [žiūrėta 2012-11-08]. <http://news.nationalpost.com/2012/11/08/toronto-islamic-school-will-not-face-charges-over-anti-jewish-curriculum-police/>

100. Bernstein, J., Kelner, M. Rio leaves Kick It Out campaign in tatters as fuming Ferguson is left embarrassed. *Daily Mail* [interaktyvus]. 2012-10-20 [žiūrėta 2012-10-23]. <http://www.dailymail.co.uk/sport/football/article-2220579/Rio-Ferdinand-refuses-wear-Kick-It-Out-t-shirt.html>

101. Bėgikė Caster Semenya oficialiai pripažinta moterimi. *15min.lt* [interatyvus]. Vilnius, 2010-07-07 [žiūrėta 2012-10-31]. <http://www.15min.lt/naujiena/sportas/lengvoji-atletika/begike-caster-semenya-oficialiai-pripazinta-moterimi-133-106315>

102. "Blade Runner" handed Olympic ban. *BBC* [interaktyvus]. 2008-01-14 [žiūrėta 2012-06-12]. <http://news.bbc.co.uk/sport2/hi/olympics/athletics/7141302.stm>

103. Blatteris: homoseksualūs asmenys Katare turėtų susilaikyti nuo seksualinio aktyvumo. *Eurofootball.lt* [interaktyvus]. Vilnius, 2010-12-14 [žiūrėta 2012-11-08]. <http://eurofootball.lt/nw_index.php?page=nw_news&id=22099>

104. Butautas, I. Prieš rasizmą kovoja deklaracijomis. *Sportas.info* [interaktyvus]. Vilnius, 2012-02-05 [žiūrėta 2012-06-10]. <http://www.sportas.info/naujienos/10437-pries_rasizma_kovoja_deklaracijomis.html>

105. Buzinski, J. Boxer Orlando Cruz Coming Out as Gay Is Awesome, But It Won't Lead to a Flood of Out Athletes. *Huffington Post* [interaktyvus]. 2012-04-10 [žiūrėta 2012-11-08]. <www.huffingtonpost.com/jim-buzinski/boxer-orlando-cruz-coming-out-as-gay_b_1940439.html>

106. Cassano sulaukė pykčio bangos dėl teiginio apie homoseksualus Italijos rinktinėje. *Eurofootball.lt* [interaktyvus]. Vilnius, 2012-06-13 [žiūrėta 2012-11-08]. <http://eurofootball.lt/nw_index.php?page=nw_news&id=27504>

107. Conan, N. The Second Half of My Life. [interaktyvus]. 2007-02-08 [žiūrėta 2012-10-31]. <http://www.npr.org/templates/story/story.php?storyId=7277665>

108. Coyne, J. Baggini vs. Krauss on science, philosophy, and morality. [interaktyvus]. 2012-09-09 [žiūrėta 2012-11-02].
<http://whyevolutionistrue.wordpress.com/2012/09/09/baggini-vs-krauss-on-science-philosophy-and-morality/>
109. Dahlberg, T. Two weeks that shattered the legend of Tiger Woods. *Fox News* [interaktyvus]. 2009-12-12 [žiūrėta 2012-11-15].
<www.foxnews.com/wires/2009Dec12/0,4670,GLFTigerapossTerribleTime,00.html>
110. David Beckham's lawyers serve $25 million writ on prostitute Irma Nici. *The Daily Telegraph* [interaktyvus]. 2010-09-27 [žiūrėta 2012-12-20].
<www.dailytelegraph.com.au/entertainment/david-beckhams-lawyers-serve-25-million-writ-on-prostitute-irma-nici/story-e6frewyr-1225929589722>
111. David Beckham's libel claim rejected. *The Telegraph* [interaktyvus]. 2011-02-11 [žiūrėta 2012-12-20].
<www.telegraph.co.uk/sport/football/players/david-beckham/8324634/David-Beckhams-libel-claim-rejected.html>
112. Digrytė, E. Užuot įteisinusi lyties keitimą Lietuva pasirinko kompensaciją. *Delfi* [interaktyvus] . Vilnius, 2008-07-01 [žiūrėta 2012-10-31].
<http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/uzuot-iteisinusi-lyties-keitima-lietuva-pasirinko-kompensacija.d?id=17580960>
113. Does Tiger Woods Have a Right to Privacy? *The New York Times* [interaktyvus]. 2009-12-03 [žiūrėta 2012-11-15].
<http://roomfordebate.blogs.nytimes.com/2009/12/03/does-tiger-woods-have-a-right-to-privacy/>
114. Dora Ratjen biography. [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-10-31].
<http://www.sports-reference.com/olympics/athletes/ra/dora-ratjen-1.html>
115. Dreger, A. Where's the Rulebook for Sex Verification? *The New York Times* [interaktyvus]. 2009-08-21 [žiūrėta 2012-10-31].
<http://www.nytimes.com/2009/08/22/sports/22runner.html?em&_r=0>
116. Empowering women and girls through sport. *United Nations Human Rights. Office of the High Commissioner for Human Rights* [interkatyvus]. 2012-05-29 [žiūrėta 2012-11-02].
<http://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/Empoweringwomenandgirlsthroughsport.aspx>
117. Eurofootbal.lt informacija. BBC filme pasakoja apie rasizmą ir antisemitizmą

Lenkijos ir Ukrainos stadionuose. *Delfi* [interaktyvus]. Vilnius, 2012-05-31 [žiūrėta 2012-06- 09].
<http://sportas.delfi.lt/uefa2012/bbc-filme-pasakoja-apie-rasizma-ir-antisemitizma-lenkijos-ir-ukrainos-stadionuose.d?id=58828273>
118. Europos čempionato metu M. Balotelli ketina duoti atkirtį visiems rasistams. *Eurofootball.lt* [interaktyvus]. Vilnius, 2012-05-30 [žiūrėta 2012-06-09].
<www.eurofootball.lt/nw_index.php?page=nw_news&id=27298>
119. Faulkner, K. Kicked out for a racist tweet: Greek triple jumper is banned from the Games after her African 'joke'. *Daily Mail* [interaktyvus]. 2012-07-25 [žiūrėta 2012-12-20]. <www.dailymail.co.uk/news/article-2178836/London-2012-Olympics-Greek-athlete-Voula-Papachristou-banned-racist-joke-Twitter.html>
120. Ferdinando elgesys nuvylė "Man Utd" trenerį Fergusoną. *Eurofootball.lt* [interaktyvus]. Vilnius, 2012-10-21 [žiūrėta 2012-10-23].
<http://eurofootball.lt/nw_index.php?page=nw_news&id=28670>
121. Fergusonas: Rooney nesusidoroja su žiniasklaidos spaudimu. *Eurofootball.lt* [interaktyvus]. 2010-09-24 [žiūrėta 2012-12-20].
<www.eurofootball.lt/nw_index.php?page=nw_news&id=21114>
122. Garasto kalbose – rasizmo apraiškos. *15min.lt* [interaktyvus]. Vilnius, 2008-10-27 [žiūrėta 2012-06-09].
<http://www.15min.lt/naujiena/sportas/krepsinis/garasto-kalbose-rasizmo-apraiskos-23-12156>
123. Harris claim settled. *Penn State Live* [interaktyvus]. 2007-02-05 [žiūrėta 2012-11-08].
<http://live.psu.edu/story/22112>
124. History of Special Olympics. [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-10-24].
<http://www.specialolympics.org/history.aspx#>
125. History of the Paralympic Games. [interaktyvus]. 2009-12-23 [žiūrėta 2012-10-24].
<http://www.canada2010.gc.ca/101/histor/010203-eng.cfm>
126. Homoseksualų rinktinėje netoleruojančiam Kroatijos federacijos vadovui gresia sankcijos. *Eurofootball.lt* [interaktyvus]. Vilnius, 2010-11-11 [žiūrėta 2012-11-08].
<http://eurofootball.lt/nw_index.php?page=nw_news&id=21735>
127. Į sekso skandalą įsivėlęs Rooney praleis mačą su „Everton". *Eurofootball.lt* [interaktyvus]. 2010-09-11 [žiūrėta 2012-12-20].
<www.eurofootball.lt/nw_index.php?page=nw_news&id=20954>
128. IAAF Council introduces rule regarding "technical aids". [interaktyvus]. 2007-03-26

[žiūrėta 2012-06-12].
<http://www.iaaf.org/news/Kind=512/newsId=38127.html>
129. Italijos futbolininkų sąjungos vadovas: homoseksualūs žaidėjai neturėtų viešinti savo orientacijos. *Eurofootball.lt* [interaktyvus]. Vilnius, 2011-11-30 [žiūrėta 2012-11-08]. <http://eurofootball.lt/nw_index.php?page=nw_news&id=25548>
130. Jauniausias lyties keitimo pacientas nori susigrąžinti buvusią lytį. *Delfi* [interaktyvus]. Vilnius, 2012-10-28 [žiūrėta 2012-10-30].
<http://www.delfi.lt/news/daily/Health/jauniausias-lyties-keitimo-pacientas-nori-susigrazinti-buvusia-lyti.d?id=59878257>
131. Kroatijos rinktinės fanai į M. Balotelli svaidė bananus. *Eurofootball.lt* [interaktyvus]. Vilnius, 2012-06-15 [žiūrėta 2012-06-16].
<www.eurofootball.lt/nw_index.php?page=nw_news&id=27550>
132. Lahmas: homoseksualiems futbolininkams - labai sunku. *Eurofootball.lt* [interaktyvus]. Vilnius, 2011-05-19 [žiūrėta 2012-11-08].
<http://eurofootball.lt/nw_index.php?page=nw_news&id=23814>
133. LFF ir Lietuvos fanams gresia sankcijos dėl plakato. *Eurofootball.lt* [interaktyvus]. Vilnius, 2007-03-26 [žiūrėta 2012-06-09].
<http://www.eurofootball.lt/nw_index.php?page=nw_news&id=9252>
134. Lietuvos klubai įspėti dėl rasistinių išpuolių. *Eurofootball.lt* [interaktyvus]. Vilnius, 2005-05-11 [žiūrėta 2012-06-09].
<http://eurofootball.lt/nw_index.php?page=nw_news&id=2991>
135. Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos puslapis internete. [interaktyvus].
<www.lygybe.lt/?pageid=4>
136. Lyties nuslėpimu įtarta PAR bėgikė jautėsi medžiojamu žvėrimi. *Lietuvos rytas* [interaktyvus]. Vilnius, 2012-09-26 [žiūrėta 2012-10-31].
<http://m.lrytas.lt/-12854878641284124872-p2-lyties-nusl%C4%97pimu-%C4%AFtarta-par-b%C4%97gik%C4%97-jaut%C4%97si-med%C5%BEiojamu-%C5%BEv%C4%97rimi.htm>
137. London Olympics to feature a first: All nations field female athletes. *CCTV* [interaktyvus]. 2012-07-13 [žiūrėta 2012-12-20].
<http://english.cntv.cn/program/sportsscene/20120713/115814.shtml>
138. Malawi suspends laws against homosexual relationships. *BBC* [interaktyvus]. 2012-11-05 [žiūrėta 2012-11-07]. <www.bbc.co.uk/news/world-africa-20209802>
139. Oscar Pistorius makes Olympic history in 400m at London 2012. *BBC* [interaktyvus].

2012-08-04 [žiūrėta 2012-10-10]. <www.bbc.co.uk/sport/0/olympics/18911479>

140. Phillips, M. Pistorius to begin appeal to CAS. *The Guardian* [interaktyvus]. 2008-04-28 [žiūrėta 2012-06-12.].
<http://www.guardian.co.uk/sport/2008/apr/28/athletics>

141. Pistorius is eligible for IAAF competition. [interaktyvus]. 2008-05-16 [žiūrėta 2012-06-13]. <http://www.iaaf.org/aboutiaaf/news/newsid=44917.html>

142. Prancūzijos futbolo vadovai neigia rasistinių kvotų egzistavimą. *Eurofootball.lt* [interaktyvus]. Vilnius, 2011-04-30 [žiūrėta 2012-06-09].
<www.eurofootball.lt/nw_index.php?page=nw_news&id=23596>

143. Saner, E. The gender trap. *The Guardian* [interaktyvus]. 2008-07-30 [žiūrėta 2012-10-31].
<http://www.guardian.co.uk/sport/2008/jul/30/olympicgames2008.gender>

144. Stop discrimination against homosexual men and women. *World Health Organisation Europe* [interaktyvus]. 2011-05-17 [žiūrėta 2012-11-07].
<http://www.euro.who.int/en/what-we-do/health-topics/communicable-diseases/hivaids/news/news/2011/5/stop-discrimination-against-homosexual-men-and-women>

145. Submission to the Church of England's Listening Exercise on Human Sexuality. *The Royal College of Psychiatrists* [interaktyvus]. [žiūrėta: 2012-11-08]
<http://www.rcpsych.ac.uk/pdf/Submission%20to%20the%20Church%20of%20England.pdf>

146. UEFA tirs rasistinius išpuolius prieš M. Balotelli ir G. Selassie. Eurofootball.lt [interaktyvus]. Vilnius, 2012-06-12 [žiūrėta 2012-06-16].
<www.eurofootball.lt/nw_index.php?page=nw_news&id=27499>

147. University concludes investigation of claims against women's basketball coach. *Penn State Live* [interaktyvus]. 2006-04-18 [žiūrėta 2012-11-08].
<http://live.psu.edu/story/17387>

148. Wayne Rooney 'slept with prostitute while wife Coleen was pregnant'. *The Telegraph* [interaktyvus]. 2010-09-05 [žiūrėta 2012-12-20].
<www.telegraph.co.uk/sport/football/teams/england/7982734/Wayne-Rooney-slept-with-prostitute-while-wife-Coleen-was-pregnant.html>

149. Women's boxing rejected at Beijing Olympics. *Daily Times* [interaktyvus]. 2005-10-28 [žiūrėta 2012-11-02].
<http://www.dailytimes.com.pk/default.asp?page=2005%5C10%5C28%5Cstory_28-10-

2005_pg2_22>

150. Woods, T. Tiger comments on current events [interaktyvus]. 2009-02-12 [žiūrėta 2012-11-15]. <http://www.tigerwoods.com/news/article/200912027740572/news/>

ŽMOGAUS TEISĖS IR SPORTAS

Santrauka

Raktiniai žodžiai: sportas, žmogaus teisės, diskriminacija, privatus ir šeimos gyvenimas, spaudos laisvė

Šiame darbe analizuojama žmogaus teisių problematika, kylanti sporte bei su juo susijusioje veikloje. Apžvelgiant žmogaus teisių sporte raidą istorinėje plotmėje, pateikiant pavyzdžius, atskleidžiančius dabartinę situaciją, nagrinėjant aktualią mokslinę medžiagą, tarptautinę, nacionalinę bei užsienio valstybių teisminę praktiką, autorius siekia išryškinti opiausias žmogaus teisių problemas minėtoje srityje, pateikti galimus jų sprendimo variantus, įvertinti ateities perspektyvas bei aptarti sporto, kaip visuomeninio ir socialinio reiškinio galimybės prisidėti prie žmogaus teisių pažeidimų prevencijos bei visuotinio žmogaus teisių skatinimo, išnaudojimą.

Pastebėtina, jog per pastaruosius tris dešimtmečius vis garsiau kalbama būtent apie žmogaus teisių užtikrinimą ir įgyvendinimą sportinėje veikloje. Tačiau sportui šiuo klausimu vis dar nėra skiriamas pakankamas dėmesys. Ypatingai tai pasakytina apie Lietuvą, kadangi mūsų šalies teisės mokslininkai žmogaus teisių padėties sporte praktiškai nėra nagrinėję. Visa tai lemia gilesnės šios srities analizės poreikį.

Pirmoje darbo dalyje analizuojamos diskriminacijos ir neapykantos kurstymo dėl asmenų rasės, negalios, lyties ir seksualinės orientacijos apraiškos sporte. Atskleisdamas minėtų teisės pažeidimų sampratas, aptardamas susijusias teorines problemas, remdamasis pavyzdžiais bei aktualia teismine praktika, autorius identifikuoja svarbiausias problemas, išryškina didesnio mokslinio konsensuso reikalaujančias sritis bei aptaria galimus dabarties bei ateities pokyčius minėtų teisės pažeidimų klausimais.

Antroji dalis skirta atletų, kaip visuomenėje itin gerai žinomų asmenų teisių apsaugai. Šioje dalyje gretinamos sportininkų teisės į privataus ir šeimos gyvenimo bei žurnalistų spaudos laisvės sampratos. Atskleisdamas šių teisių turinį, realius jų sankirtos pavyzdžius ir susijusią teisminę praktiką, autorius siekia nustatyti šių teisių ribas, jų taikymo ypatumus, taip bandydamas rasti tinkamiausią sprendimą, siekiant užtikrinti minėtų teisių apsaugą.

HUMAN RIGHTS AND SPORTS

Summary

Keywords: sport, human rights, discrimination, private and family life, freedom of the press

This work deals with human rights issues arising in sport and activities which are closely related to it. By looking at human rights in sport in the historical context, providing examples of current situation, analyzing works of scholars, international, national and foreign legal practice, the author seeks to highlight the most important problems in this area, present possible solutions, discuss future prospects and evaluate the possible contribution of sport to the global promotion and prevention of violations of human rights.

During the past three decades more and more is talked about the role of human rights in sport. Still, it requires much more attention than it tends to receive. This is especially true for Lithuania, since our country's legal scholars are practically silent on the issue. It shows the need for deeper analysis of the subject.

The first part of this work deals with the topic of discrimination and hate speech on the basis of race, disability, gender and sexual orientation. By revealing the definition of these violations of human rights, discussing related theoretical problems, analyzing real-life examples and legal practice, the author identifies key issues, highlights the lack of scientific consensus in some areas, seeks to find potential solutions and discusses possible future changes, in order to improve the protection of rights of individuals.

The second part is dedicated to weighting the rights of athletes, since they are considered public figures, to the protection of their private and family life against the right to the freedom of the press. Here the author analyzes the concept of these rights, examples of their intersection, discusses associated legal practice and tries to find the best possible solution to the problem.